

revista arhivelor

ANUL XLVIII

VOL. XXXIII

NR.

3

Xc

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Revista Arhivelor

ANUL XLVIII

VOL. XXXIII

Nr. 3

BUCUREȘTI

1971

COMITETUL DE REDACȚIE:

Vasile ARIMIA, Florea BOERAȘ, Ioana BURLACU, Ștefan HURMUZACHE — redactor șef,
Dumitru IVĂNESCU, Ioan MĂRCUȘ, Maria PÎRVULESCU, Ioan PUȘCAȘ, Ioan RANCA, Maria
SQVEJA, Gheorghe UNGUREANU.

Redactori: Ioana BURLACU, Viorel GRQZAV

Secretar de redacție: Mioara TUDQRICĂ.

Coperta: VALENTINA BOROȘ

NICOLAE IORGA ÎN MIȘCAREA ARHIVISTICĂ ROMÂNEASCĂ

AURELIAN SACERDOȚEANU

Se împlinesc o sută de ani de când s-a născut în Botoșanii Moldovei acel uriaș al gândirii și culturii românești Nicolae Iorga, om fenomenal, rar întâlnit în viața omenirii. Prezent în toate domeniile de civilizație și cultură, activ în lupta pentru înțelegerea între oamenii de pretutindeni peste rase și credințe, căutător al valorilor morale ale oricărei națiuni și gânditor în fundamentarea permanențelor istorice, el a intrat de multă vreme în Pantheonul geniilor constructive ale omenirii. A fost un „brad bătrîn” cîntat de muze pînă în ziua cînd mîini ucigașe au întins vâlul cernit peste trupul lui pieritor și ni l-au răpit, nouă și tuturor. Opera lui însă ne-a rămas.

Comemorarea care se face acum în țara noastră, pe care atît de mult a iubit-o, și în multe colțuri ale lumii întregi asupra cărora s-a revărsat nesfîrșita lui iubire de oameni, va arăta multiplele aspecte ale operei lui și va pecetlui aceea ce, omeneste gîndind, trăiește din ea peste generații. Se vor face judecăți solemne și poate mai mult sau mai puțin drepte, și se vor ivi condeie iscusite care să consemneze ceea ce simțim toți despre opera sa, acum cînd au trecut atîția ani de cînd el a rămas printre noi numai ca spirit. Este nevoie de o exegeză dreaptă care să introducă din nou pe *triumphalis porta* ceea ce este etern în creația sa, iar pentru rest să tragă sorții necrofornii.

Acum fie-mi îngăduit să revin asupra uneia din preocupările constante ale lui N. Iorga privitoare la arhive și la arhivistică. O chestiune minoră pentru mulți și totuși atît de importantă pentru cultură, pentru istoria în desfășurarea vieții umane, pentru care Iorga a avut o iubire pătimașă.

Cînd cel mișelește a fost răpit dintre noi revista care adăpostește aceste pagini încă de atunci a închinat un număr „Lui Nicolae Iorga amintire”¹. Spuneam atunci că „a fost cel mai mare prețuitor și sprijinitor al arhivelor”². Vom căuta să o arătăm mai pe larg acum.

Tot atunci, și după aceea tot în această revistă, alte aspecte arhivistice ale preocupărilor lui Nicolae Iorga au format obiectul unor cercetări de

¹ „Revista Arhivelor”, IV, 2, 1941.

² Aurelian Sacerdoțeanu, *Nicolae Iorga*, Ibidem, p. 213.

arhiviști notorii ale căror nume țin să le consemnez aici : Ștefan Meteș³, Georgeta Fințescu⁴, V. Arimia⁵, D. Ivănescu⁶. La acestea adaug cu plăcere și micromonografia închinată Școlii de arhivistică, scrisă cu nerv și căldură tot de doi arhiviști pentru care le mulțumesc și eu fiindcă la crearea și viețuirea ei sprijinul lui N. Iorga a fost nelimitat⁷. Noi, cei care deși am căutat să mergem pe calea indicată de Iorga, am lăsat-o totuși să dispară.

Lui Iorga i se dăduse bursă de studii în străinătate să se pregătească în filologia clasică, domeniu în care erau multe lipsuri în țară. Abia ajuns acolo consideră că este de mai mare importanță să se dedice studiilor de istorie universală. Pentru aceasta el nu a fost mulțumit cu ceea ce se știa sau se publica ci dorea să mărească volumul de cunoștințe noi, pe care era sigur că le găsește în arhive. Astfel, a pornit la drum. Putem spune că de atunci s-a cunutat cu arhivele, căsnicie durabilă pentru toată viața⁸.

Primul său scop de cercetare în arhive era aflarea de izvoare privitoare la istoria universală, materie care a format subiectul tezelor sale pentru obținerea titlurilor academice susținute la Paris și la Lipsca. Dar în căutările sale apărea și material privitor la istoria noastră cu adevărate revelații de fapte românești în cadrul istoriei universale. De bună seamă că acestea nu puteau fi lăsate la o parte.

De aceea în toate arhivele pe care le-a cercetat, a cules și material pentru istoria românilor „pe care o viață întreagă, în tot ce am făcut, n-am pierdut-o din vedere”, dar și pentru Imperiul bizantin. „Cu acest tezaur — spune Iorga — care aștepta numai o prelucrare înceată pentru a da o bază mai largă istoriei neamului meu, mă întorceam, după anii de studiu isprăviți, în vara lui 1894”⁹.

Lista depozitelor de arhive din țară și din străinătate pe care le-a vizitat și cercetat Iorga este impresionant de lungă. O arată numeroasele sale publicații în care se află mii de documente, cu mici excepții toate inedite. Cu explicații uneori triste, alteori cu farmec și exaltare a bucuriei care izbucnesc înaintea unei descoperiri excepționale, o putem avea în cartea omeneștilor sale amintiri. Pentru moment extragem de aici localitățile străine în ale căror arhive a lucrat : Ancona, Berlin, Bologna, Budapesta, Copenhaga, Cracovia, Danzig (Gdansk), Dresda, Ferrara, Fiume (Rjeka), Florența, Genova, Haga, Innsbruck, Königsberg (Kaliningrad), Liov, Lipsca, Milan, München, Neapole, Nürnberg, Padova, Paris, Pisa, Ragusa (Dubrovnik), Roma, Rotherdam, Stockholm, Veneția, Verona, Vicenza, Viena și Zara (Zadar).

Cel mai masiv material documentar l-a publicat Iorga în colecția de documente străine Hurmuzaki care, cum spunea el mai târziu, „și

³ Nicolae Iorga și arhivele din Transilvania. Ibidem, p. 211—223.

⁴ Din viața de student a lui Nicolae Iorga. Ibidem, p. 221—247.

⁵ Nicolae Iorga, Ibidem, VIII, nr.2, 1965, p. 153—163.

⁶ Nicolae Iorga, Ibidem, XI, nr.2, 1968, p. 271—285.

⁷ Tr. Rus., I. Burlacu, Școala de arhivistică, Ibidem, XII, nr. 1, 1969, p. 135—150.

⁸ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, 3 volume, București, Edit. N. Stroilă, 1934. În vol. I, domină relațiile sale cu arhivele.

⁹ Ibidem, vol. I, p. 249.

acuma reprezintă o glorie a Academiei”¹⁰. În zece volume din 45 el a reprodus, integral și în regeste, peste 8 800 documente în 6 615 pagini mari. Documentele sînt copiate din depozitele de arhive amintite la care se adaugă cele din Athos, Berna, Constantinopol, Graz, Ierusalim, Modena, Varșovia și Vatican. Cu acestea nu epuizăm depozitele de arhive străine cercetate direct, prin împrumut sau prin copii puse generos la dispoziția sa.

Erau aici ani de zile de cercetări făcute cu sprijin oficial, de multe ori obținut cu mare greutate. Nu a lipsit însă nici cel particular. O spune frumos despre acela acordat de Al. Callimachi pentru o călătorie făcută „pînă foarte departe”¹¹. Aceasta a produs emulație și între alții, care o puteau face. Azi totul se poate cunoaște destul de bine prin bibliografiile închinete operei lui N. Iorga. Unele amănunte în sensul care ne preocupă aici se poate culege însă din studii închinete acestora¹². Prelucrarea de detaliu pe depozite, fonduri, cote rămîne să se facă în viitor, spre marele folos al viitoarelor cercetări în acele arhive.

Din arhive și biblioteci străine Iorga culesese și în parte publicase mult material documentar adunat în timpul studiilor și în călătoriile de studii care au urmat. În acel timp făcuse și cercetări în arhivele noastre dar asupra acestui material nu se aplecase cu aceeași intensitate. Din motive personale avea și rezerve în ce privește frecventarea lor. Totuși într-un moment dat intervine alarmant și în problema aceasta cerînd ca pentru a le cerceta „să se păstreze cu pietate, să se claseze cu siguranță și să se adăpostească în palate piesele de pergament sau de hîrtie pe care mîna strămoșilor a înscris istoria timpurilor dispărute”¹³. Acest lucru atunci nu era posibil și Iorga, cu dureroasă ironie, face un tablou sumbru de ceea ce i se părea că era la arhivele din București și Iași, unde, hotărît lucru, cu i putea lucra¹⁴.

Totuși Iorga dorește să vadă „documente românești” și le află la Bistrița, despre care spune că „puține arhive cuprind mai multă viață vie, colorată, zilnică românească decît arhivele bistrițene” cu un cuprins „foarte bogat și foarte puțin cunoscut”, un adevărat tezaur¹⁵. Pe baza lui, alături de altă informație publicată sau inedită, el alcătuiește o minuțioasă prefață — studiu istoric, cum va face ulterior ori de cîte ori va publica alte materiale din arhive. În încheierea acestei prefețe Iorga spune : „Cu acesta se mintuie documentele în alte limbi decît cea românească din corespondența ordonată pînă acum a Bistriței și ne oprim aici. Cînd materialul inedit imi va sta la îndemînă — cel românesc și cel neromânesc — pentru perioada ce urmează — mai puțin interesantă probabil — voi continua aiurea aceste studii”¹⁶. Era un angajament pe care l-a ținut pînă în ultima zi a vieții sale.

¹⁰ N. Iorga, *Ce este Academia Română*, în „Sfaturi pe întunec”, vol. I, București, 1936, p. 369—370.

¹¹ Idem, *O viață de om*, vol. II, p. 25—26.

¹² A. Sacerdoțeanu, *Biblioteca Academiei și istoria scrisului și tiparului în România*, în „Studii și cercetări de documentare și bibliografie”, 2—3/1967, p. 221—229, Idem, *Colecția „Hurmuzaki”*, în „Revista Arhivelor”, XII, nr. 2, 1969, p. 31—57.

¹³ N. Iorga, *Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains en 1899*, București, 1899, p. 111.

¹⁴ *Ibidem*, p. 119.

¹⁵ N. Iorga, *Documente românești din Arhivele Bistriței (scrisori domnești și scrisori private)*, Partea I, București, 1899, p. II.

¹⁶ *Ibidem*, p. CVI.

Și în țară însă găsește prilejul să se ocupe de arhiva mănăstirii Cernica, al cărei fond principal de manuscrise trecuse la Biblioteca Academiei Române încât nu au fost pierdute pentru știință¹⁷ și apoi la mănăstirile Ghighiu și Argeș, pentru care nu a pregetat să le redacteze cataloagele¹⁸.

Concomitent cercetînd și alte arhive publice și particulare, a început seria cunoscută de publicații: *Studii și documente*, documente de familii ca de pildă Cantacuzino, Callimachi, Știrbei, cum și de moși și sate. Firește, toate au un conținut de mare importanță¹⁹. Din pătrunderea în aceste arhive izbucnesc și minunatele sale caracterizări pentru acte și conținut.

Astfel a lucrat aproape zece ani. În multe privințe făcea pionierat.

Febrila căutare de izvoare istorice și obositoarea pregătire pentru tipar l-au obligat pe Iorga să caute un sistem mai bun de editare și cit mai practic la informarea cititorului. Căutarea drumului l-a făcut să studieze comparativ pe predecesori, să aducă elogiuri uneori dar mai adesea obiecțiuni, nu totdeauna juste. S-a născut astfel acea călăuză istoriografică asupra adunării și tipăririi izvoarelor istorice²⁰ și completarea ei, firească prin conținutul de note critice dar inadmisibilă în expresie, în realitate un atac vehement în special la adresa lui B. P. Hasdeu²¹. Acestea totuși arată un drum nou în această privință. Arhivele ocupă un loc preponderent și în aceste considerații.

Sînt destule motive să credem că de acum înainte pentru Iorga arhivele constituie o problemă de conștiință.

Contactul cu „hîrțile” noastre provoacă la Iorga, pe de o parte o pasiune aproape bolnăvicioasă pentru orice petec de hîrtie scrisă, indiferent din ce vreme era, iar pe de alta motiv de adevărată luptă pentru oprirea distrugerii lor prin brigandajul public și privat pe care el îl denunță de fiecare dată. În această privință participă activ pe toate căile, de la dezbaterile parlamentare și presă pînă la conferințe publice și la radio. Trei dintre aceste comunicări sînt adevărate poeme în proză despre raportul informațional al hîrtilor vechi cu cele noi și al celor publice cu cele particulare²², despre importanța lor pentru crearea unui climat moral în viața națională²³ și pentru necesitatea formării „unui simț pentru trecutul nostru” cu ajutorul arhivelor²⁴. În toate vorbește apologetic și trist.

¹⁷ N. Iorga, *Manuscrisurile mănăstirii Cernica aflatore azi la Academia Română. Inventariu și extrase*, București, 1902 (extras din „Biserica Ortodoxă Română”, XXVI, p. 207 – 234). A lucrat acolo o singură zi fiind „ajutat de G. Bogdan-Duică și de studentul Băjan”, p. 5 a extrasului.

¹⁸ Idem, *Două biblioteci de mănăstiri: Ghighiu și Argeș, înțlia astăzi la Academia Română, Catalog și extrase*, București, 1904; la Argeș a lucrat „cîteva ceasuri” (p. 53).

¹⁹ Asupra acestora există o excelentă lucrare de diplomă la Facultatea de istorie datorată elevei mele Elena I. Dinu, *Arhivele din Țara Românească și Moldova reflectate în publicațiile de documente pînă la 1920. Repertoriu și conținut*, București, 1966 (inedită), în care sînt incluse și cele publicate de Iorga.

²⁰ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul și menirea Academiei Române*, în „Prinos lui D. A. Sturdza”, București, 1903, p. 1 – 127.

²¹ Idem, *Note critice asupra culegerilor de documente interne românești*, București, 1903. Cred că aceste pagini nu au fost admise de ministere ca prefață la vreunul din volumele de *Studii și documente* pentru care vor fi fost scrise: „în volumul de față” (p. 25).

²² Idem, *Ce e o hîrtie veche*, în „Sfaturi pe întunec”, vol. I, p. 157 – 163.

²³ Idem, *Ce s-a făcut pentru arhivele noastre*, Ibidem, p. 164 – 170.

²⁴ Idem, *Noi risipitorii de cele sfinte*, Ibidem, p. 205 – 212.

Aceasta era poziția lui N. Iorga față de arhive și de munca în general statică, din depozitele lor. El însă, omul năvalnic și omniprezent, nu ne-am fi așteptat să se gindească pentru sine la o astfel de muncă, în mare parte administrativă, pentru care nu-l găsisе potrivit nici pe Hasdeu.

În adevăr, munca de arhivist nu este prea mult solicitată nici de tineretul studios, nici chiar de toți istoricii, care mai adesea se mulțumesc cu rezultatele concrete ale trudei arhiviștilor. Istoricii așa ziși de sinteză uneori chiar ignoră cercetarea arhivelor și cu atât mai mult administrarea lor. Iorga însă, cunoscut prin dinamismul său, pe la 1900 era înclinat să-și ia o asemenea sarcină. El însuși lasă să se înțeleagă aceasta. Cînd lui D. Onciul i s-a făcut propunerea să ia conducerea Arhivelor Statului, atunci, zice el, „toți ne-am dat înlături înaintea candidaturii lui, fiindcă știam că acel moment nu este al cercetătorului, ci al fondatorului și al orînduitorului”²⁵.

O experiență Iorga la Arhivele Statului ar fi fost interesantă. Cred că pentru activitatea științifică ar fi cîștigat mai mult decît a fost pe timpul lui Hasdeu. Mă îndoieste însă că s-ar fi limitat să fie doar „fondator și orînduitor”.

Astfel Iorga n-a fost director de arhive. A rămas însă cel mai vajnic apărător al lor. Și aceasta contează mai mult pentru știința noastră, pentru cultura noastră. Arhiviștii au dreptul să și-l revendice și ei.

Dar nu numai pentru aceasta. Citirea, comentarea și publicarea documentelor este o chestiune foarte grea și delicată, cere vocație și pregătire și multă continuitate în muncă. Iorga și-a dat seama de toate acestea cînd a pornit la lucru în arhive. Învățămîntul universitar nu-i dăduse nimic în această privință și lui îi părea rău, de exemplu, că a trebuit să-și croiască singur calea în paleografie și mai ales că nu a putut deprinde bine, pe această cale, limba și paleografia slavă. Acest sentiment de insuficiență pregătire l-a făcut să admire răbdarea celor care, ca la *École des Chartes* din Paris, se familiarizau cu acestea. Într-un astfel de mediu și-a însușit și el cunoștințele de care avea nevoie.

Pentru unul din profesorii săi de la Paris, al cărui curs nu atrăgea pe studenți, fapt de care acela dîndu-și seama s-a retras de la catedră, Iorga scrie totuși o pledoarie „pentru că o datorie de recunoștință mă leagă de dînsul” deoarece avea calitate „de învățat și de învățător”, care cunoscînd „dintr-o privire ce poate un om” îl ajuta, îl pune pe cale să-i dea încredere „fie și celui mai stingaci străin”. Era Charles Victor Langlois. Îl amintim și noi aici căci spune Iorga însuși „n-a fost un medievist, un „chartist” mai sigur de ce spune decît dînsul”, director al Arhivelor Statului din Paris, în același timp „unul din reprezentanții cei mai impunători ai noii școli franceze de după 1880”²⁶. Cunoscîndu-l și eu pe Langlois ca arhivist, nu pot să trec peste aceste aprecieri ale lui Iorga închinete unui arhivist.

Din aceste motive Iorga n-a conceput pregătirea unui student ucenic în ale istoriei, fără a fi și un bun paleograf în măsură să recurgă direct la izvoarele consemnate în arhive și biblioteci, pregătire care nu se făcea în învățămîntul nostru superior.

²⁵ Idem, *Oamenii care au fost*, vol. II, București, 1935, p. 153.

²⁶ *Ibidem*, vol. III, București, 1936, p. 295. Mai pe larg în *O viață de om*, I, p. 216—218.

Arhiviștii noștri au dreptul să-l revendice pe Iorga ca pe unul dintre ai lor și pentru faptul că a sprijinit crearea și promovarea învățămîntului arhivistice la noi și că ei înșiși, cei mai mulți au fost formați în cadrul acestui învățămînt. „Consider Școala specială de arhivistică de la Arhivele Statului — declara el în 1938 — ca un așezămînt de mare valoare, corespunzător cu *École des Chartes* din Paris”. Despre acestea voi scrie cu un alt prilej. Acum adaug numai o mărturie.

Ținînd seama de condițiile amintite nu poate surprinde faptul că, după întîile sale călătorii la Paris pentru conferințe și cursuri la Institutul Franței și la Sorbona, Iorga se întoarce cu o bogată colecție de *Fac-similés à l'usage de l'École des Chartes*, celebra Școală de arhivistică a Franței care pregătea pe arhiviștii paleografi ai erudiției franceze. Pe toate le-a dat seminarului său de la facultate și astfel a început pregătirea serioasă a studenților săi în domeniul paleografiei latine. O parte din acest material didactic a dăruit-o și Școlii de arhivistică înființată la noi în 1924.

Am spus mai înainte că Iorga a închinat arhivelor adevărate poeme. Aceasta din considerentul că „orice urmă de viață merită a fi păstrată, pentru ea însăși și pentru scopul înalt la care poate contribui”²⁷. Sau, fie-mi îngăduit să mai citez două rînduri: „Fără îndoială, că oamenii cari nu erau specialiști, nu-și dădeau pe deplin samă ce comoară de informații, de note asupra altor vremi, poate cuprinde așa o fărîmă de hîrtie îngălbenită, pe care se întind cu o măiestrie de mult pierdută, liniile, și frumoase, și elegante, suptirile adusături din condei ale cînstitutului pisar de odinioară”²⁸.

Iorga manifestă o prețuire egală pentru orice urmă scrisă. Actele mărunte erau socotite adesea revelatorii: „O scrisoare a cuiva descoperită într-un fund de saltar poate schimba tot sensul unei probleme politice” zice odată²⁹. Altă dată lămurește mai mult spunînd că: „Documentele, prin care se vede întreaga viață de odinioară — și aceasta li dă sfințenia, căci nu pot întrebuița un alt cuvînt — n-au fost mai fericite căci prin împrăștiere și părăsire s-a ajuns la uitarea desăvîrșită „a atîtor mii de acte familiare, mai ales răvașe private, de care, pentru a înțelege astfel de vremi, sîntem așa de lipsiți astăzi și ajungem a da simple scheme cronologice atunci cînd s-ar cere o măiastră înviere”³⁰.

Arhivele particulare și în mod deosebit corespondența personală Iorga le privește cu deosebită venerație și le dedică minunate pagini de admirație fie cînd le publică, fie cînd le folosește în monografiile și sintezele sale istorice.

Acestor acte le dedică Iorga un adevărat poem de inspirată elevație cum nu am întîlnit nicăieri și la nimeni. Nu-mi pot stăpîni emoția estetică și etică să nu citez în acest sens măcar cîteva rînduri: „Nu se înțelege cită viață, cu grija, suferința și puțina ei bucurie, se găsește în aceste rînduri a căror scrisoare se îngălbenesc cu vremea. Sînt acolo cîntece de mulțămire și sfîșietoare strigăte de durere. Biete suflete se mărturisesc

²⁷ N. Iorga, *Permanențele istoriei*, în „Generalități cu privire la studiile istorice”, ed. a III-a, București, 1944, p. 239.

²⁸ Idem, *Note critice*, p. 3.

²⁹ Idem, *Îndreptări noi în concepția epocii contemporane*, București, 1940, p. 25.

³⁰ Idem, *Noi, risipitorii de cele sfînte*, I. c., p. 207.

ce au avut mai intim și mai sfînt. Uneori atîta simțire adevărată se ridică pînă la înălțimea unei literaturi, unei poeme, mai frumoase decît ceea ce scriitorul de profesie izvodește pentru a merge la tipar. Sînt și afaceri al căror rost nu s-a isprăvit cu totul și care pot servi în procese eventuale. Din ele se poate afla ceea ce îndreptățește o durere, ceea ce sprijină mîndria unei sărăcii oneste, ceea ce ajută la reabilitarea unor prigonii și calomnii de pe vremea lor, care din momentul unde i-a aruncat înainte de vreme răutatea oamenilor își cer astfel în zadar dreptatea.

„Sînt însă și taine. Nu e om care să nu le aibă [...]. De cîte ori n-am găsit astfel lingă cărțile poștale ilustrate, cu salutările, glumele și povestirile naive ale copiilor, pagine de grave și triste spovedanii ca înaintea lui Dumnezeu!”

„Între hîrțiile care se aruncă se află uneori și ce trebuie pentru a cunoaște viața unor oameni a căror amintire face parte din tezaurul istoric al neamului nostru [...]. Merită toată lauda acei membri ai familiei care, cu un larg simț de solidaritate morală scot la iveală ceea ce se ascundea în saltarele cu iz de mușgaiu ale vechilor scrinuri”³¹.

Opera de editor de documente a lui Iorga este cunoscută și azi stă la baza oricărei cercetări istorice. Indiferent de aprecierile care se pot face asupra ei, de vreme ce ea există, întrebarea care se pune este cum a putut să o realizeze un singur om. Este de la sine înțeles că nu a fost ușor. Greutățile întîmpinate, mai ales ca să vadă lumina tiparului, apar uneori în prefetele corespunzătoare. Dar farmecul și zbuciumul, efortul intelectual și risipa de energie totdeauna vulcanică, intriga și calomnia care nu au lipsit niciodată nu pot fi cunoscute mai bine decît prin cartea sa de amintiri scrisă adesea cu pondere și seninătate, alteori cu minie și durere, dar mereu cu pasiune și umană înțelegere. Este aici un izvor de informare de prim ordin în toate privințele. În limitele impuse de această prezentare am folosit-o și noi.

Iorga a lucrat mai totdeauna singur. Uneori ajutat de soțiile sale, a căror prezență îi era absolut necesară. Cînd, după despărțirea de cea dintîi, a făcut o călătorie la Haga în 1899, precizează că a fost „singuratică”, cuvînt cu adînci semnificații morale. Contribuția celei de a doua, Catinca, născută Bogdan, intervine adesea în lucrări, ca și în cartea de amintiri, socotind că o dată cu aceasta începe „o nouă epocă în viața mea”³².

Dar au fost și alte „colaborări”, totdeauna arătate cu exactitate și mulțumiri. În general se referă la semnalări de acte, colecții și fonduri arhivistice din țară și din străinătate. O semnalare a lor ar fi de mare interes spiritual fiindcă arată rezonanța elanului patriotic al lui Iorga și ajută la identificarea fondurilor de documente de la Biblioteca Academiei fiindcă, spre deosebire de alți cercetători, el tot ce a primit a depus acolo. De aceea nu pot să nu evidențiez măcar doi colaboratori de acest fel.

Unul a fost întîlnit la Veneția unde făcea cercetări la Arhive pentru acte românești. Un vecin de masă de lucru îi spune că are și el scrisori românești de la tatăl său provenind din vînzarea hîrțiilor unei mănăstiri de femei de la Murano. A doua zi acest prieten de ocazie i-a adus „primul pachet în care — spune Iorga — spre una din acele uimiri bucuroase de să

³¹ Idem. *Ce e o hîrtie veche*, l.c., p. 159—161.

³² Idem. *O viață de om*, vol. I. p. 294.

crezi că vei face o boală, mi se desfăceau pe frumoasa hirtie ornamentată de fabricație venețiană scrisorile trimise din București ale doamnei Ecaterina, soția levantină a lui Alexandru, domn al Țării Românești, și ale fiului ei, Mihnea, adresate către sora, către mătușa Marietta Adorno Vallarga, care își căutase un adăpost de bătrînețe în cămăruțele călugărilor muranese³³. A fost una din cele mai interesante descoperiri arhivistice pentru istoria intimă domnească din țara noastră în secolul al XVI-lea. Această corespondență pină acum nu a mai fost egalată de o alta.

Al doilea, privește istoricul excepționalului fond al corespondenței negustorului sibian Hagi Constantin Pop, aflat la „Biserica din groapă”. Iorga a dat de el după indicațiile asesorului cultural mitropolitul Ilie Cristea, viitorul patriarh al României; apoi i-a fost dăruit de mitropolitul Mețianu și l-a păstrat „pină la Expoziția din 1906, cînd le-am vindut pe nimic, iar funcționarul cumpărător, pretextînd că le-a distrus ploaia, le-a vindut și el zelosului cercetător al trecutului nostru negustoresc d. Furnică³⁴”. Este cel mai interesant fond arhivistic ilustrînd viața economică și socială de pe la 1760 înainte. Din el Iorga a publicat doar un volum de acte, iar ulterior a mai tipărit D.Z. Furnică și alții din partea care ajunsese la Camera de Comerț. O reconstituire a fondului și publicarea integrală este necesar să se facă.

De fapt însă cea mai mare parte este rezultatul febrilelor sale cercetări, al drumurilor de căutare și al devoțiunii personale. O mărturisire dintre multe altele: „Nu voi uita sentimentul ce m-a cuprins cînd, într-o vizită la frumoasa mănăstire, azi și ea un spital, Brîncoveni de lingă Olt, am găsit în căsuța mai mult decît modestă a proprietății de unde abia plecase administratorul grec Skedatesi, am găsit, zic, adine cufundat într-un praf de mai multe decenii, tot prețiosul material privitor la mîndra cîntorie a lui Vodă-Brîncoveanu, Hurezul. Mi-a trebuit ceasuri ca să culeg hîrțile una după alta și am plecat spre București cu satisfacția celui care a dat peste o neprețuită comoară³⁵”.

Modul drumeției lui Iorga? Iată-l: „Cu trăsura care mi-o dădea împlinirea [...] mă opream, pe drumuri care n-aveau caracterul comod al liniilor ferate, unde mi se părea mie că este, într-un tîrgușor, într-un sat, ceva care m-ar putea interesa supt un raport sau supt altul. N-a fost vale, n-a fost povîrniș de deal, n-a fost colț de lume unde să nu fi pătruns astfel. După excursii colaterale era o inițiere aproape completă în realitățile pămîntului românesc liber, și în ce privește pitorescul, și în ce privește monumentele, dar și în ce privește oamenii, cu tot felul de a fi³⁶”.

Așa a lucrat Iorga în arhive și pentru arhive. Așa a ajuns „Iorga document” pentru unii calificativ de cinste, pentru alții peiorativ. Poate atunci i-a încolțit în minte cugetarea: „O, e periculos să glumești într-o țară de intelectuali deștepți ...”.

Am putea să ne oprim aici cu enumerarea faptelor și principiilor arhivistice de care s-a călăuzit Iorga. Totuși nu putem lăsa la o parte

³³ *Ibidem*, vol. I, p. 247–248. Au fost apoi publicate și comentate de N. Iorga în memorii prezentate la Academie și în colecția *Hurmuzaki*.

³⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 39–40. Iorga le cercetase și copiasse în „odaia otelului Împăratul Romanilor [...] cu o înfricoșată grabă”.

³⁵ N. Iorga, *Noi risipitorii de cele sfinte*, l.c., p. 208.

³⁶ N. Iorga, *O viață de om*, vol. II, p. 56.

diatriba lui împotriva distrugătorilor de documente. El a făcut totdeauna distincție între ce s-a făcut bine pentru arhive în trecut și ce a fost rău, lăudând cu admirație pe cei ce au strins și păstrat și condamnând cu asprime pe cei care au făcut „păcate de neiertat”. O dată i-a părut rău că nu cunoaște „numele dobitocilor răufăcători care le-au săvârșit” spre a-i desvălui. Crede însă că „a venit vremea ca astfel de sălbăticiii să nu se mai petreacă”³⁷.

Sosise oare momentul în acel an 1934? Mi se pare că nu.

Este adevărat că grija pentru păstrarea arhivelor și a oricărui act sau răvaș izolat Iorga cerea să fie permanentă și totală. Cu toate acestea nu a înțeles să fie absolut. Întrevedea și principiile noi ale arhivisticii. Credea în necesitatea a ceea ce numim astăzi *selecția arhivelor*, dar, spunea el, „se pot înlătura, cu bună socoteală, numai actele după același tipic ale vremii noastre de birocrațism banal. Tot restul merită a fi ținut cu grijă și cu pietate”³⁸. În ce privește actele particulare nu trebuie să se arunce nimic³⁹.

Iorga a dominat epoca în care a trăit. A fost dominator în multe sectoare ale științei și ale umanismului. Era normal să descopere și să servească și cenușeresii acestora, arhivistica, singura purtătoare a condurului de aur.

RÉSUMÉ

Le grand historien roumain Nicolae Iorga, adopté depuis longtemps par le Panthéon des génies constructifs de l'humanité dont on célèbre aujourd'hui, dans tout le monde, le centenaire de sa naissance, a été, par ses actions et sa culture, le grand ami et estimateur des archives. C'est pour cela que les archivistes l'ont toujours apprécié ayant le droit de le considérer comme l'un d'entre eux. C'est à ce problème que se rapporte cet essai.

L'auteur présente d'abord les années d'étude de Iorga, l'étudiant exceptionnel qui pour ses thèses de doctorat, fouillait les archives européennes de prestige, en y trouvant des documents inconnus concernant l'histoire universelle. Mais il a publié aussi pour l'histoire de sa patrie qu'il a enrichie de milliers de documents inconnus et très intéressants. Ils ont été traités et publiés dans de dizaines de volumes de grande valeur pour l'historiographie nationale et générale.

Après l'âge de 23 ans, étant devenu professeur d'histoire universelle à l'Université de Bucarest, son activité de collectionneur et éditeur de documents archivistiques n'a pas cessé. Il s'est occupé de tous les genres de documents en considérant que les actes privés et la correspondance contiennent des informations qui changent les données historiques connues auparavant.

Grâce à ses connaissances dans le domaine des nouveaux documents et à cause du besoin de leur faire une meilleure présentation Iorga a été obligé à étudier le problème dans l'historiographie roumaine. Le résultat de cette recherche l'a déterminé à faire souvent une âpre critique sur tout ce qu'on avait fait jusqu'alors, et à faire de propositions constructives pour l'avenir.

À cette occasion il s'occupe aussi des tâches des archives et des archivistes en devenant leur meilleur ami.

Parmi les problèmes urgents qu'il voulait résoudre se trouve l'enseignement archivistique dont il n'avait pas bénéficié pendant ses études en Roumanie. Par conséquent, il a appuyé la création, chez nous, d'un pareil enseignement, similaire à l'École des Chartes de Paris.

Parallèlement à cette fébrile activité archivistique Iorga a toujours lutté contre les destructeurs des actes et des archives.

Par ses publications de documents, par la méthode de les éditer, et par l'effort de collectionner et conserver les archives, Iorga occupe une place importante dans le mouvement archivistique roumain.

L'auteur justifie cette place.

³⁷ Idem, *Ce s-a făcut pentru arhivele noastre*, l.c., p. 169 — 170.

³⁸ *Ibidem*, p. 170.

³⁹ Idem, *Ce este o hirtie veche*, l.c., p. 163.

NICOLAE IORGA ÎNDRUMĂTOR ÎN FOLOSIREA ARHIVELOR ȘI ÎN CERCETAREA ISTORICĂ

M. KANDEL

La o sută de ani de la nașterea marelui nostru profesor de istorie universală, Nicolae Iorga, din cei puțini care mai sîntem în viață și ne putem lăuda și ne simțim și azi fericiți că i-am ascultat lecțiile timp de mai mulți ani, se cuvine să ne aducem aminte de el.

În cele ce vor urma vom cuprinde spre aducere aminte unele îndrumări și sfaturi ale marelui profesor și savant care privesc valoarea arhivelor pentru cercetarea istorică și modul de a folosi documentarea ce ne-o oferă acestea. În același timp vom arăta în ce măsură și în ce scop a folosit Nicolae Iorga arhivele, rezultatul obținut în urma acestor cercetări efectuate adeseori cu sacrificii materiale.

Rezultatele acestea pot fi urmărite pe două planuri, pe de o parte sub aspectul editării de documente, pe de altă parte sub aspectul utilizării lor pentru studii privind istoria românilor. În ambele cazuri Iorga a avut merite inalienabile, între care și pe acela de a fi stimulat puterile adormite ale cercetării istorice, animînd și devenind un stimulent pentru cercetarea arhivelor. El considera arhiva și documentele într-un sens foarte larg, adică nu a acordat importanță numai actelor oficiale cu caracter public și conținut juridic, ci acorda atenție oricărei hîrtii particulare, corespondenței și notelor de orice fel, chiar și unui bruion care poate să aducă o lămurire neașteptată uneori asupra unor aspecte ale vieții din trecut.

Istoricul care trebuie să reconstituie trecutul nu poate face această reconstituire numai după actele oficiale, deoarece trecutul devine accesibil prezentului prin elemente de viață umană sub orice formă se înfățișează viața cotidiană.

Socotind începutul activității sale de cercetare în străinătate, anii de studiu petrecuți în Germania și Franța — și mai ales în Franța — pînă în 1896, cînd în urma încheierii strălucitului său studiu intitulat „Philippe de Mézières 1327—1405 et la croisade au XIV-e siècle” obține titlul de diplomat al acelei pepiniere de savanți care poartă numele de École des Hautes Études, trebuie să remarcăm de la începutul muncii sale de cercetător istoric că Iorga ia un contact strîns — care nu se va întrerupe în toată viața — cu arhivele străine, pentru că, așa cum afirmă „din cauza lacunelor documentare din țară am fost silit să caut și aiurea decît în izvoarele directe pentru a da o expunere neîntreruptă a Istoriei Româ-

nilor.”¹ Lucrarea aceasta valoroasă, a cărei apariție este salutăată de marele istoric francez Mas Latrie ca o revelație și cuvinte de laudă se găsesc și în aprecierile altor istorici ai timpului, în cele trei pătrare de veac ce s-au scurs de la apariția ei, nu s-a socotit că ar merita să fie tradusă, deși cartea își păstrează valoarea, fiind și azi citată în orice studiu care privește epoca respectivă.

Și în această lucrare, ca și în toate lucrările sale, Iorga nu a uitat să semnaleze fapte istorice care privesc istoria românilor, fie că o face în text ca de exemplu: „Quand les Turcs pénétrèrent jusqu'au Danube, la barrière des Carpathes fut défendue par les princes roumains d'abord,”² sau trece știrea respectivă privitoare la istoria românilor într-o notă în josul paginei. Astfel, la pagina 197, vorbind de regele Cazimir al Poloniei dă următoarea notă: „Ar fi fost bătut de principele Moldovei la Ploniani (Cromer p. 213, cf. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor II*, Iassy, 1889, 146.). Această orientare de a urmări problemele de istorie universală fiind atent în același timp la orice aport al românilor sau la orice ar fi în contingență cu istoria românilor în documentele cercetate, rămâne ca o permanență atît în studiile cît și în cercetările sale de arhivă.

În prima lucrare a lui Iorga, pomenită mai sus, sînt numite bibliotecile și arhivele pe care le-a cercetat în străinătate: Vaticanul, Roma, Venetia, apoi Milano, Genova, Ferrara, Bologna, Torino, Modena; în Germania: München, Berlin, Dresda, Lipsca, Hamburg; în Anglia: British Museum și Public Record Office din Londra; Biblioteca Bodleyana din Oxford; pe lângă acestea, apoi prin corespondență, a obținut o serie de documente de la Bruxelles, Florența și Viena ... și cu toată această largă și multilaterală documentare, Iorga nu folosește mai niciodată cuvîntul „exhaustiv”.

Din materialul strîns în acești ani de „acumulare primitivă” — cum aș numi această documentare — a rezultat teza sa pentru diplomă și a urmat imediat publicarea actelor variate „Acte și fragmente cu privire la istoria românilor,” în trei volume, Paris 1895—1897. Prin urmare, paralel cu publicarea de documente se produce și prelucrarea lor într-un studiu de istorie universală și apoi pentru istoria patriei, pentru că el nu vede istoria românilor decît încadrată în istoria universală — și a rămas credincios acestei teze pînă la ultimele sale studii.

În publicarea documentelor, Iorga urmează o tradiție care începe de la Papiu Ilarian, dar găsește indemnul la aceasta și în influențe din afară, așa, cum de altfel, o și mărturiseste. Una din influențe vine din Germania cu riguroasele ei seminarii unde a învățat practica erudiției; cea de-a doua influență vine de la Școala de Înalte Studii, pe care a urmat-o la Paris, unde a ascultat recomandarea ce o făceau profesorii de acolo: „culegeți documentul și țineți seama de document”³. Urmînd multă vreme aceste îndemnuri și publicînd zeci de volume de documente interne și externe, Iorga și-a atras observația răutăcioasă a

¹ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiul istoriei*, ed. III-a, București, 1944 (de aici în înainte *Generalități* ... , p. 155).

² *Idem*, *Philippe de Mézières 1327—1405 et la croisade au XIV-e siècle*, Paris, 1896, p. 5.

³ *Idem*, *Generalități* ... , p. 185.

unora, care au afirmat: „omul acesta este incapabil să facă altceva, decît să publice documente”⁴. Dar lucrul acesta nu provenea dintr-o greșeală sau lipsă a lui Iorga, ci era rezultatul justei sale convingeri că știința istorică trebuie înnoită și înnoirea nu se poate face decît printr-o „informație mai bogată și îmbogățirea nu poate veni decît prin despuieră arhivelor.”⁵

În despuieră arhivelor și publicarea de documente, Iorga nu vedea numai un rost științific, ci și unul didactic. Adesea, în sfaturile ce ni le da, mai ales în ședințele de seminar, era foarte des și acela că orice profesor, înainte de a intra să-și țină cursul de istorie, trebuie să facă o „baie de izvoare”. Izvoarele — prin care înțelegea în primul rînd documentele de arhivă — ajută pe profesor la prezentarea unitară a istoriei, iar concepția unitară a istoriei trezește „în suflete viziunea întreagă a lucrurilor care s-au petrecut cîndva”. „Dar pentru aceasta” — arăta Iorga, într-o conferință ținută în fața cadrelor didactice în 1912 — „trebuie să alergi, să scoțezi vechile registre de negustori, vechile inventarii și socoteli, să culegi amănunte socotite înjositoare, căci nu se potriveau cu majestătea istoricului, care-i cerea să se prezinte îmbrăcat solemn și apoi să se retragă în apartamentele Majestății sale”⁶.

Documentele din arhive cu toată autenticitatea lor colorată cu care ne vrăjesc, și de care „nu se poate să te apropii fie și de oamenii care au murit acum 400 de ani fără ca lucrurile și durerile lor să nu aibă răsunset în sufletul tău” ...⁷ trezesc în Iorga o serie de îndoieli. Septicismul lui Iorga se dezvăluie mai ales în fața actelor publice pe care el le consideră că „nu sînt făcute pentru a-ți spune adevărul, ci pentru a susține un interes și chiar cînd nu sînt făcute pentru a susține un interes ele s-au scris într-o anumită atmosferă de interese de care nu poate scăpa cine a redactat”⁸. În acest caz, pentru a nu greși, Iorga admite în istorie „necesitatea unui adevăr mediu”. Mai mult chiar, documentul neputînd da o informație completă, „avem dreptul de multe ori cu foarte puțină documentare să suplinim de la noi și să suflăm apoi cu suflarea poeziei, care singură poate da viață, asupra fapturii de lut, care rămîne de lut nesimțitor, oricît de perfect în formă, pînă ce vine această suflare de viață”⁹.

Iorga vorbește despre această animare sau creație a vieții ce zace în document, ascunsă, ca unul care și-a închinat o viață întreagă descifrării documentelor pentru a creia din ele acea viață pe care documentele sînt menite a o destăinui.¹⁰ Dar această însuflețire a documentului nu trebuie văzută mecanic și abstract așa cum cred unii „că pot fi stăpîni pe o situație cu cîțiva termeni abstracti, legați într-o propoziție logică”. Pentru a ajunge la o imagine reală a trecutului, Iorga cere „să mergem la obiectul însuși, la realitatea primă, la fenomenul original înconjurat de taine și bogat în vibrații”¹¹.

⁴ *Ibidem*, p. 185.

⁵ *Ibidem*, p. 107—108.

⁶ *Ibidem*, p. 111.

⁷ *Ibidem*, p. 262.

⁸ *Ibidem*, p. 205.

⁹ *Ibidem*, p. 114.

¹⁰ *Ibidem*, p. 145.

¹¹ *Ibidem*, p. 162.

Tîrziu, în perioada maturității sale, cînd Iorga devenise marele istoric de anvergură mondială necontestată, cu autoritatea ce i-o da această situație dobîndită după o activitate prodigioasă, Iorga emite formularea cea mai sintetică și justă pentru modul cum trebuie folosit documentul. Mai întîi arată că pentru informația de care a avut nevoie a trebuit să recurgă la călătorii pentru a și-o completa. Cu acest prilej, el arată că informația pe bază de documente cere o anumită procedură pe care o reduce la interpretarea logică și psihologică, ce trebuie să se desfășoare într-un orizont larg de cunoștințe¹².

Dacă în lecțiile sale de deschidere a cursurilor universitare, în comunicările la congresele internaționale sau în conferințe speciale, găsim la Iorga o mină nesecată de indicații metodologice, tot așa și în scurtele prefețe ale primelor sale publicații de documente din diverse arhive se găsesc îndrumări asupra modului în care a cercetat arhivele din străinătate. Astfel, în colecția „Acte și Fragmente”¹³, Iorga arată că a cercetat la Paris Biblioteca și Arhivele Naționale, Biblioteca Arsenalului și Biblioteca Mazarin. Minuțios atenția lui s-a oprit mai ales asupra fondurilor de la Biblioteca Națională cuprinse sub titlurile : Turcia, Polonia, Rusia, Țățari, Cazaci, găsind multe dintre acele documente deja publicate de Grigore Tocilescu în apendicele colecției Hurmuzaki. Îi mai rămăseseră necercetate arhivele Bibliotecii Sainte Geneviève și arhivele ministerelor.

Cercetarea atîtor arhive din străinătate i-au dat lui Iorga posibilitatea de apreciere a valorii documentului, de aceea este interesant să reamintim în continuare concepțiile lui despre rolul documentului, care nu este singurul în elaborarea unei lucrări, aprecierile acestea putînd fi folositoare și azi.

Încă din prima lecție, de la inaugurarea cursurilor, pe care o ținea la București, la 1 noiembrie 1894, Iorga își exprima admirația pentru istoricul Ranke care cel dintîi „a folosit arhivele”¹⁴. Tot în aceeași lecție face judicioasa observație că o carte oricît de bună, cît de muncită „după cîteva decenii este veche”, spre deosebire de o publicație de izvoare care își păstrează valoarea.

În ce privește locul important al documentării, care desigur că trebuie făcută pe material de arhivă, în primul rînd, Iorga consideră că în elaborarea unei opere de istorie „materialul și critica sînt cele care determină soliditatea și adevărul operei, pe cînd celelalte elemente : organizarea și stilul, determină frumusețea operei”¹⁵.

Cu privire la felul în care Iorga publică documentele, facem constatarea că el nu a păstrat o uniformitate, unele sînt publicate sumar sau în rezumat, altele sînt publicate integral și cu un bogat aparat critic, formînd o adevărată monografie a documentului. Iată un exemplu de acest fel pe care-l luăm din documentele citate în lucrarea Philippe de Mézières : unde este vorba de testamentul lui Philippe : Declarația moștenitorilor la Arhivele naț. S 3758 A (fără număr). Vezi aceeași piesă într-un *Vidimus* din 7 decembrie 1405, ibid. S 3758 B, nr. 14. Este un al doilea testament (vezi ibid.) primul, care nu ne-a fost conservat (vezi și

¹² *Ibidem*, p. 177.

¹³ N. Iorga, *Acte și Fragmente*, vol. I. p. 7.

¹⁴ *Idem*, *Generalități* ... p. 28.

¹⁵ *Ibidem*, p. 41.

pagina 460), fiind anulat cu aceeași ocazie”¹⁶. Iată un exemplu de largă și multilaterală cercetare a arhivelor, care arată cam ce înțelegea Iorga când cerea ca documentul să fie cercetat „cu lărgime de orizont”. Este vorba de o largă erudiție, a cărei stăpînire și practică tehnică constituie armătura formației profesionale a istoricului și ea nu poate fi înlocuită nici de panegirism ieftin nici de panfletarismul care căutînd și ele un anumit fel de adevăr istoric nu fac decît să-l ascundă și prin aceasta să-l falsifice. Un istoric francez, partizan al unei reci obiectivități față de evenimentul istoric, care formează obiectul cercetării istorice, exprima dezideratul că „en dialogant avec le passé il faut faire taire autant que possible nos propres passions”. La începuturile activității sale de cercetare, Iorga „autant que possible” corespundea acestei pretenții și „devine un contemporan ideal (fără patimă) al epocilor dispărute”¹⁷, deși el aparține unui timp cînd politica nu se separă de istorie. În ce scrie el percepe vocea înăbușită uneori a trecutului fără să fie împiedicat de freamătul pornit al pasiunilor personale sau ale epocii. Există la el o singură pasiune : aceea de a-și „controla orizontul științei să-și verifice mereu soliditatea informațiilor pe care se sprijină”¹⁸, și pentru aceasta a păstrat continuu contactul cu arhivele și bibliotecile, publicînd fără întrerupere fie în colecții fie în neprețuita sa revistă de istorie zeci de mii de documente.

RÉSUMÉ

A l'occasion de l'anniversaire du centenaire de la date de la naissance du grand historien roumain Nicolae Iorga, en utilisant surtout l'œuvre du maître parue en 1944 sous le titre : *Generalități cu privire la studiul istoriei* (Généralités concernant l'étude de l'histoire), l'auteur, ancien élève du professeur Iorga, présente un choix assez intéressant d'opinions qu'avait Iorga sur la fréquentation et la recherche dans les archives étrangères.

L'auteur présente aussi les grands résultats et la méthode de ces recherches, en rappelant à la génération actuelle les utiles conseils dont le professeur Iorga prodiguait ses cours et ses conférences.

On trouve dans cet article une présentation assez souvent critique pour la manière de publication des documents effectuée par le professeur Iorga, mais en même temps l'écho de la pensée du grand et infatigable animateur de l'histoire du peuple roumain.

¹⁶ N. Iorga, Philippe de Mézières, p. 510, nota 4.

¹⁷ *Idem*, *Generalități* ... p. 62.

¹⁸ *Ibidem*, p. 101.

NICOLAE IORGA ȘI EDITAREA IZVOARELOR ISTORICE ÎN CADRUL ACADEMIEI ROMÂNE

AL. ZUB

Activitatea lui N. Iorga se împletește strâns cu aceea a Academiei Române pe o întindere de aproape jumătate de secol. Căci dacă istoricul de uimitoare erudiție și de un activism fără egal a fost ales corespondent în 1897, iar membru activ abia în 1910, legăturile sale cu înalta instituție începuseră încă din vremea studiilor în străinătate (1893). O cercetare sistematică a acestor raporturi, nu lipsite de vicisitudini, dar fecunde și multiple, nu e posibilă în cadrul limitat al acestor note. Ea ar necesita, desigur, confruntarea știrilor cuprinse în cele aproape 500 de mape din arhiva cărturarului cu datele oferite de bogata arhivă a Academiei, încă neexplorată, cu cele furnizate de memorialistică, de numeroasele articole publicate în presa epocii, adesea cu substrat polemic, și de studiile privitoare la activitatea acestei instituții în răstimpul menționat. O asemenea cercetare, dată fiind împletirea inextricabilă a destinului Academiei cu acela al cărturarului pe o durată atât de mare ar pune în evidență în primul rînd eforturile sale necurmte de a aduna izvoarele istorice din inerenta lor risipire și de a le pune în circulație printr-o editare sistematică. Generosul donator de cărți rare și documente, reprezentantul nostru cel mai autorizat în dezbaterile științifice internaționale, militantul pentru integrarea demnă a culturii românești în patrimoniul universal și atâtea alte ipostaze ale cărturarului ar fi puse astfel în lumină, iar rezultatele cercetării ar căpăta, legitim, proporții nebănuite. Ne vom limita, în cele ce urmează, doar la relevarea activității desfășurate în direcția adunării și tipăririi izvoarelor istorice, activitate care circumserie, în mare, perioada de pînă la primul război mondial.

Constatînd că slăbiciunea istoriografiei române se datora în primul rînd carenței documentare, N. Iorga și-a îndreptat atenția, din capul locului, către adunarea de noi surse. A avut norocul să cunoască de timpuriu, în străinătate, mari depozite arhivalice și de tipărituri care i-au relevat posibilități imense de îmbogățire a informației documentare. La elaborarea unor sinteze el nu va ajunge decît după o îndelungată, prodigioasă activitate de editor. „Prin silinți migăloase, obositoare, pe care publicul cel mare nu le cunoaște și nu le-ar putea prețui îndeajuns, mărturisirea istoricului însuși, se adună întîi rămășițele faptei și sufletului altor oameni, și cuvîntul minunat de întrupare nu se poate spune [...] decît atunci cînd aceste *membra disiecta* se află pe deplin adunate, așteptînd suflarea

de viață a istoricului de chemare, care e pentru dinsele al doilea creator, înviatorul”¹.

În 1893, N. Iorga efectua cercetări în bibliotecile din Paris și Berlin², pe urmele lui Papiu Ilarian, adunînd corespondența ambasadurilor prusieni la Constantinopol și Petersburg. Și-a extins apoi cercetările asupra corespondenței consulare prusiene din Iași și București. La Nürnberg, Leipzig, München și Innsbruck a cules altă serie de documente privitoare la istoria românilor. Se va îndrepta apoi, în același scop, spre Veneția, Milano, Genova³, cu o pasiune și o putere de muncă ce-l disting repede între toți contemporanii. La 5 martie 1893 el cerea Ministerului Instrucțiunii să-i trimită colecția de documente „Hurmuzaki” spre a putea identifica mai lesne materialele inedite și a întocmi notele de rigoare, iar acesta o îndrepta spre Academie⁴. De aici înainte arhiva înaltului așezămint de cultură indică legături tot mai frecvente cu tînărul cărturar, care îi și trimite spre publicare documente de cea mai mare însemnătate pentru istoria națională. Însărcinat să refere asupra unei asemenea colecții, A. D. Xenopol se pronunță în termeni elogiși. „Tînărul profesor de istorie, este ocupat și preocupat numai de studiile istorice, cărora le dă tot timpul și toate puterile sale; de aceea el merită, conchidea fostul său îndrumător de la Iași, tot interesul și bunăvoința Academiei”⁵. La 9 martie 1896 el se rostea pentru tipărirea seriei de rapoarte ale consulilor prusieni din București (1817—1837) adunate de N. Iorga⁶. În același timp D. A. Sturdza, care îl va sprijini și în viitor, se angaja să găsească un mijloc de remunerare a muncii prestate de tînărul învățat⁷.

Marele număr de documente aduse din arhivele străine, comunicările și studiile publicate au făcut ca Academia să-l aleagă curînd printre corespondenții săi. La 9 aprilie 1896 i se comunica vestea⁸, iar peste cîteva zile N. Iorga lua act de înalta recunoaștere, mulțumind pentru onoarea ce i se făcea⁹. I se încredințase deja tipărirea unui lot însemnat de documente în volumele X și XI din colecția Hurmuzaki¹⁰, la care neobositul editor va adăuga, pînă în 1913, altele trei în aceeași colecție. La 26 noiembrie 1896 el cerea o mică stipendie pentru cercetări în arhivele imperiale din Viena, indicînd o impresionantă listă de scrisori privitoare la personalitatea și epoca lui Mihai Viteazul¹¹. În același timp el iniția o serie proprie de *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, în cadrul căreia a tipărit cu sprijinul ministerului de resort, trei volume (1895—1897). Cum însă nu dispunea de mijloace pentru valorificarea celorlalte documente,

¹ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor*, Rolul și misiunea Academiei Române, în „Prinos lui D. A. Sturdza”, București, 1903, p. 2.

² Cf. Eugen Stănescu, *Contribuții la biografia de istoric a lui N. Iorga. Începuturile activității științifice, 1890—1894* (Pe baza arhivei Universității din Leipzig și a corespondenței inedite), în „Studii”, t. 18, nr. 6, 1965, p. 1275—1312.

³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 117—118.

⁴ Arhiva Academiei R.S. România (= Arh. Acad.), A—10—1892/1897, f. 43.

⁵ „Analele Academiei Române. Dezbaterei”. (= A.A.R. Dezab.), t. 18, 1895—1896, p. 178.

⁶ Ibidem, p. 170.

⁷ Ibidem, p. 178—179.

⁸ Arh. Acad., A—7—1897, f. 2.

⁹ Ibidem, f. 3. Vezi și „A.A.R. Dezab.”, t. 20, 1897—1898, p. 5; t. 19, 1896—1897, p. 196, 197, 216.

¹⁰ „A.A.R. Dezab.”, t. 2), 1897—1893, p. 63. Vezi și t. 19, 1893—1897, p. 215.

¹¹ Arh. Acad., A—10—1892/97, f. 271.

adunate din „mai multe biblioteci și arhive europene” (Bologna, Dresda, Ferrara, Gratz, Genova, Innsbruck, Leipzig, Milano, Modena, München, Nürnberg, Parma, Torino, Veneția, Viena), N. Iorga se adresa din nou Academiei, la 1 martie 1897, înfățișând pe larg însemnătatea noilor achiziții. „Alătura cu lucrări privitoare la istoria românilor, preciza el, urmăresc studii apropiate de aceasta”: expedițiile contra turcilor, abordate în cadrul mai larg al „relațiilor dintre lumea creștină și cea musulmană în secolul căderii Constantinopolului”¹². Unele documente asupra acestor relații le tipărise deja în „Revue de l'Orient latin”, dar cartea pe care o proiectase nu se putea scrie fără ca „studiile de arhivă să fie complet, serios și cinstit terminate”. Ar fi vrut să cerceteze mai ales depozitele italiene, convins că va afla acolo știri importante și pentru istoria națională, și ruga Academia să-i acorde o subvenție de 1 000 de lei¹³. O serie de *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor* le și comunica la 18 martie 1898, destinându-le „Analelor Academiei”¹⁴. Alte *Documente noi, în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul* au fost comunicate la 6 noiembrie¹⁵, iar peste trei luni *Socotelile Brașovului de la 1550—1714 și Mai multe cronice și biografii inedite relative la istoria noastră în secolul al XVIII-lea*¹⁶. S-ar putea cita, din impresionanta bibliografie istorică a lui N. Iorga, încă numeroase lucrări care au izvorit de-a dreptul din cercetările întreprinse în arhive și biblioteci.

După tipărire, documentele adunate le-a dăruit întotdeauna Academiei, care și-a putut spori astfel fondurile substanțial. În legătură cu vol. X din colecția Hurmuzaki, îngrijit de prodigiosul arheograf, I. Bianu nota: „Întreg tomul a fost compus din documente copiate de d-sa. Nu a primit de la Academie nici o recompensă pentru materialul de copiat, nici pentru corectarea întregului volum, nici pentru indicele alfabetic”, deși numai pentru ultimile operațiuni i s-ar fi cuvenit 4881 lei¹⁷. Abia începînd cu vol. XI va fi remunerat pentru corecturi, indice etc.¹⁸

Vasta activitate desfășurată de N. Iorga în direcția tipăririi izvoarelor și a valorificării lor critice l-a determinat pe Xenopol să-l propună (25 martie 1898) membru activ, în locul devenit vacant prin moartea lui Al. Odobescu. A fost preferat însă N. Popea — prelat ardelean cu preocupări de istorie eclesiastică¹⁹ — și vor trebui să treacă 12 ani pînă ce Academia, supusă de rebarbativul corespondent unui aspru rechizitoriu, în presă („L'Independance roumaine”) și în broșura *Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains* (1899), îl va accepta, în sfîrșit,²⁰ după avataruri care nu intră în atenția noastră.

În răstimpul amintit, el a continuat să cerceteze arhive străine, dar mai ales arhivele transilvane. Lucra febril, fără să-și îngăduie odihna

¹² La 28 febr. 1896 el prezentase deja Academiei lucrarea *Philippe de Mézières, 1327—1405. La croisade au XI V-ème siècle*, Paris, 1896. Cf. „A.A.R. Dez.”, t. 18, 1895—1896, p. 156.

¹³ Arh. Acad., A—7—1897, f. 22—23.

¹⁴ „A.A.R. Dez.”, t. 20, 1897—1898, p. 92—109, 163—164. Lucrarea a apărut în „Memoriile secțiunii istorice”, s. II, t. 21.

¹⁵ „A.A.R. Dez.”, t. 21, 1898—1899, p. 30, 106.

¹⁶ Ibidem, p. 49. Vezi și Arh. Acad., A—4—1897/1900, f. 141.

¹⁷ Arh. Acad., A—10—1897/1902, f. 53, nota marginală.

¹⁸ Ibidem, f. 71, 109, 171, 194, 195, 202, 225, 276, 415; A—10—1903/1916, f. 28.

¹⁹ „A.A.R. Dez.”, t. 20, 1897—1898, p. 162—163.

²⁰ Ibidem, t. 32, 1909—1910, p. 193, 238—241, 252, 257, 306.

firească. Din Haga, unde explora la un moment dat corespondența ambasadorului olandez la Constantinopol, îl asigură pe I. Bogdan că, absorbit de lucrul său, „n-am văzut încă de ce culoare e soarele aici”²¹. Documentele aflate la Brașov (august 1901) îl fac să uite insomniile și inerentele necazuri: o minune, „tot ceia ce e mai ascuns și mai însemnat în istoria timpului”: negocieri, tratate, legături, jurăminte, sineturi și „o întreagă arhivă religioasă a românilor din Ardeal”; „te-ai cruci, văzînd ce e într-însa”. Dar i „se stinge capătul de luminare” și trebuie să încheie²². Asemenea șanse îi mai alină suferința de a se ști blamat și dușmănit²³, cu toată munca enormă pe care o pune la dispoziția tuturor. „Izvoarele ce ai găsit, îi scria lui I. Bogdan, vor mai aduce înviorare și entuziasm în locul discuțiilor meschine și a subtilităților viciate de astăzi”. Altfel, „eu simt zi de zi cum mă uzez și scad. Am griji și muncă peste cap”²⁴. În această muncă își află refugiul, iar rezultatele uimesc prin bogăția și diversitatea lor.

Era convins însă că „singură Academia poate organiza pentru mai multă vreme silințele individuale” și că istoriografia română era „departe de a fi mîntuit cu stringerea materialelor”²⁵. Depistarea și valorificarea izvoarelor reclamă pasiune, pricepere, lucru metodic. În pregătirea echipei de „tineri componenți, harnici și desinteresați”, care să ia asuprași această sarcină, Universitatea își avea rostul ei²⁶. Un vast plan de investigare arhivalică, expus de N. Iorga în 1903²⁷, arăta cit de mult mai era de făcut în acest domeniu: în Polonia, cîmpul de cercetare i se părea „nemărginit”, în marile arhive din Moscova, la fel; fondurile oficiale turcești nu fuseseră explorate decît într-o infimă măsură, ca și „arhivele balcanice”. În Viena mai erau necesare descinderi în numeroase fonduri de arhivă și tot astfel în Florența, Veneția, Urbino, Roma. Se cuveneau întreprinse apoi cercetări sistematice în arhivele franceze, engleze, belgiene, spaniole, daneze, germane, suedeze. „Aceste cercetări, conchidea Iorga, precum și ediția cronicilor și a documentelor interne, redactarea de repertorii, sînt astăzi misiunea secției istorice a Academiei”²⁸. La împlinirea acestei misiuni a adus el însuși o contribuție dintre cele mai însemnate, adăugînd mereu alte inițiative editoriale, chiar dacă nu toate au fost patronate de înalta instituție. Cele 31 volume de *Studii și documente*, publicate între 1901—1916, cuprind în afară de acte (în cea mai mare parte interne), inscripții, cronici, însemnări etc., însoțite de ample lămuriri istorice. S-a obiectat acestei colecții faptul că „materialul publicat nu o totdeauna sistematizat, documentele slave sînt prezentate în rezumat,

²¹ Aug. Z. N. Pop, *Din corespondența lui N. Iorga*, în „Tribuna”, IX, 1965, nr. 47 (25 noiembrie), p. 8.

²² *Ibidem*.

²³ Refuzînd să participe la jubileul lui D.A. Sturdza, deși el însuși inițiasese cunoscutul *Prinos*, în care a publicat un studiu amănunțit despre adunarea și tipărirea izvoarelor, N. Iorga îi scria lui D. Onciul, scuizîndu-se: „eu dragi prietene, sînt un om supraviețuit de mulți și răi ochi de dușmani și nu e nimic în viața mea care să nu fie pus în îndială și înjosit” (Bibl. Acad. R.S. România, fond D. Onciul, S 50(7)/XX).

²⁴ „Tribuna” IX, 1965, nr. 47, p. 8: scrisoarea din 10 oct. 1908.

²⁵ N. Iorga, *Adunarea și tipărirea izvoarelor...*, în „Prinos lui D.A. Sturdza”, București 1903, p. 126.

²⁶ *Ibidem*, p. 127.

²⁷ *Ibidem*, p. 120—126.

²⁸ *Ibidem*, p. 126.

unele volume n-au indice", fără a se nega totuși utilitatea culegerii, mai ales că în multe cazuri originalele s-au pierdut²⁹.

Alte documente au fost date la iveală în volume separate, cu privire la istoria diplomatică³⁰, istoria dreptului românesc³¹, diverse domnii sau case boierești³², scrisori domnești, scrisori de negustori, scrisori vechi de studenți, scrisori și zapise de meșteri, note de călătorie etc.

Urmărind întregirea „tezaurului istoric al neamului nostru”³³, el a publicat în același timp albume cu costume vechi, portrete, podoabe religioase, inscripții, biserici etc., alarmat că prețioasele relicve se distrugau fără încetare³⁴. Inscripții bisericești publicaseră mai înainte Melchisedec și Gr. Tocilescu. N. Iorga era decis să le adune pe toate și să le pună la îndemina tuturor. „Apoi, într-o zi, va veni un așezămint de cultură, va veni un învățat demn, solemn, impunător, vor veni lucrători preciși care vor pune la cale, cu ce am dat eu, ceva mai întins, mai strălucitor decît pot da astăzi”³⁵. Tot ce putea contribui la o mai bună cunoaștere a istoriei naționale, înțeleasă nu ca un șir de „portrete dinastice” sau ca o „cronică de războaie”, ci ca o restituire fidelă a vieții de ordinioară în toată complexitatea ei³⁶, se cuvenea adunat, cercetat și dat la lumină sistematic. Alături de „slovene săpate în aur și în argint”, lingă „lespezile scrise ce acopăr morminte” și „pomelnice săpate în piatră, la altare”³⁷, trebuiau adunate mărturiile străine, monezile, documentele etnografice și folclorice, într-un efort colectiv de elaborare a istoriei noastre. „Știința, dacă e bine îndrumată, afirma Iorga, înseamnă totdeauna o înălțare a punctului de vedere, o lărgire de orizont, o lămurire a zărilor”³⁸. Seminariile de istorie aveau datoria „să pună pe student în contact cu izvorul, să-i dea fiorul realităților, să-l cufunde în curentul timpului trecut, să-l împărtășească de intimitatea lui sufletească”³⁹. Obligația primordială a istoricului, înainte de a exprima o opinie, era să cerceteze toate izvoarele. Utilizarea exclusivă a actelor oficiale generează adesea erori grave. Coroborarea acestor acte cu documentele private, îndeosebi cu jurnalele intime și corespondența, poate oferi un corectiv, care se cuvine avut mereu în vedere. Memoriile, impresiile de călătorie, scrisorile particulare etc. deschid calea către o înțelegere mai adîncă, mai nuanțată a realității. Ele trebuie interpretate însă „după regulile logicii și potrivit unui anume sens psihologic”⁴⁰.

²⁹ I. Ionașcu, *Publicarea izvoarelor medievale*, în „Studii”, XV, nr. 6, 1962, p. 1549.

³⁰ N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I*, Paris, 1923.

³¹ Idem, *Anciens documents de droit roumain*, vol. I—II, Vălenii de Munte, 1930—1931.

³² Idem, *Correspondența lui Știrbei Vodă I*, București, 1904; *Documente privilegiate la Constantin Vodă Brîncoveanu, la domnia și sfîrșitul lui*, București, 1901; *Documente privilegiate la familia lui Collimachi*, vol. I—II, București 1902—1903; *Documente privilegiate la familia Cantacuzino*, București, 1902.

³³ Idem, *Sfaturi pe înțineric*, București, 1936, p. 160.

³⁴ Idem, *Inscripții din bisericile României*, vol. I, București, 1905, Prefață, p. V.

³⁵ *Ibidem*, p. VIII.

³⁶ Idem, *Generalități cu privire la studiul istoriei*, ed. a III-a, București, 1944, p. 91.

³⁷ Idem, *Inscripții din bisericile României*, vol. I, p. VI.

³⁸ Idem, *Generalități*..., p. 88.

³⁹ *Ibidem*, p. 142.

⁴⁰ Idem, *Les études d'histoire en Roumaine pendant le XIX—e siècle*. „Revue historique du sud-est européen”, X, 1933, nr. 4—6, p. 107.

Reclamînd respect pentru „mărturiile trecutului”, atît de ușor destructibile, N. Iorga înfiera drastic, neglijența ori disprețul manifestate de unele instituții⁴¹. „Omenirea care a trăit, observa el, a lăsat *monumente* de tot felul: clădiri, statui, tablouri, monede, vase, morminte, în sfîrșit, *urme scrise*”⁴². Istoricul era chemat să le studieze în toată întinderea și varietatea lor, efectuînd deopotrivă cercetări de teren (arheologice, etnografice, folclorice etc.) și studiul minuțios, cuprinzător al izvoarelor scrise, care „trebuie centralizate, în originale sau în copii, clasate și puse comod la dispoziția cercetătorilor pregătiți, cu adaosul de repertorii genealogice și geografice”⁴³.

Cu această convingere, exprimată încă la începutul carierei sale științifice, N. Iorga a adunat și tipărit documente istorice în tot cursul vieții sale, dar mai ales pînă la primul război mondial, în diferite limbi: română, greacă, latină, slavonă, germană, franceză, italiană și engleză, însoțindu-le de ample comentarii, note și indici. El a publicat, în afară de aceasta, numeroase izvoare narative. Pornind de la trei manuscrise, N. Iorga a încercat, de pildă, să restituie cronica lui Constantin Cantacuzino (1901)⁴⁴, compunînd o versiune proprie, „așa cum aveau simțul că a trebuit să-l scrie stolnicul și cu o ortografie care să reproducă pe cea cuvenită în epoca lui”. La fel a procedat și la stabilirea textului cronicii întocmite de căpitanul Filipescu (1902), pentru care dispunea de șase manuscrise: procedeu subiectiv, ale cărui neajunsuri au fost deja relevate⁴⁵, fiindcă numai acea ediție inspiră încredere, care a fost alcătuită pe baza desprinderii tuturor manuscriselor și al cărei aparat critic înregistrează întreaga tradiție, istoria textului, așa cum se reflectă în toate variantele⁴⁶. Din Cantemir a publicat *Descrierea Moldovei și Viața lui Constantin Cantemir* (1923), iar din autorii antici pe Herodot, după un manuscris aflat la mănăstirea Coșula (1909). Lui i se datorează, apoi, tipărirea prețioasei lucrări a lui Anton Maria del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia* (1914), ca și *Storia del soggiorno di Carlo XII în Turchia*, de Alessandro Amira (1905), precum și seriile de *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV-e siècle* (1899–1916), spre a nu aminti decît pe cele mai însemnate, unele interesînd direct istoria universală⁴⁷.

N. Iorga se înfățișează astfel și ca un editor de izvoare istorice cu un larg registru de preocupări. Ca să scrie istoria potrivit cu exigențele științei din epoca sa, el a trebuit să adune mai întîi izvoarele, *membra disiecta* risipite în depozitele din țară și de peste hotare. Documentul nu era, pentru marele răscolitor al vieții de odinioară, „un obiect de discuții abstracte” ori un simplu „prilej de a născoci fantasme personale”, ci „un glas viu, străbătînd pînă la noi din trecut, ca o protestare de revoltă, ca un îndemn la luptă, alteori ca o șoaptă de păreri de rău mărturisite”⁴⁸.

⁴¹ Idem, *Conferințe și prelegeri*, București, 1943, p. 19–20.

⁴² Idem, *Generalități*..., p. 52.

⁴³ Ibidem

⁴⁴ Idem, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, București, 1901.

⁴⁵ D. Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. II, București, 1939, p. 578–580, 618.

⁴⁶ Ibidem, p. 598, 600.

⁴⁷ Pentru alte indicații, vezi Barbu Theodorescu, *Bibliografia istorică și literară a lui N. Iorga* (1890–1934), București, 1935; Idem, *Nicolae Iorga*, București, 1938.

⁴⁸ N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I, București, 1935, p. 2.

În „hîrtia îngălbenită” de vreme, în „bucata de pergament” cercetată cu atenție, istoricul caută un suport material pentru „viziunea unei lumi dispărute”⁴⁹. În efortul de a reconstitui această lume, în „permanențele” dar și în particularitățile ei, toate categoriile de documente se cuvin cercetate: acte de proprietate, foi de zestre, inventare, sămi ale vistieriei, catagrafii, registre de negustori sau de socoteli ale cetăților.

În orientarea spre cea mai cuprinzătoare investigație documentară N. Iorga a profitat, desigur, de îndrumările lui A. D. Xenopol, în timpul studiilor de la Iași, dar mai ales de pilda profesorilor săi de la Paris, G. Monod și Ch. V. Langlois⁵⁰. El va aduce însă o concepție nouă în valorificarea izvoarelor istorice, decurgind din intuirea unității absolute a vieții omenеști. Imensul travaliu desfășurat în această direcție de istoricul român îl situează printre personalitățile care fac gloria acestui secol și a umanității în întregime ei. Relevînd cîteva date privitoare la activitatea arheografică a lui N. Iorga, n-am făcut decît să atragem luarea aminte asupra unui fond (Arhiva Academiei) care s-ar cuveni cercetat cu toată atenția.

RÉSUMÉ

L'activité de N. Iorga, étroitement liée à celle de l'Académie Roumaine pendant presque un demi-siècle, se fait remarquer dans le sens de la collection et de l'édition des sources historiques car il a été préoccupé, dès le début, par la sélection de nouvelles sources.

À la suite des recherches effectuées dès 1893 dans les bibliothèques et les archives de l'étranger il a apporté un grand nombre de documents, en rédigeant des études et des communications publiées par l'Académie. De la vaste bibliographie historique de N. Iorga l'auteur mentionne les trois volumes de documents publiés dans la collection Hurmuzaki, la collection „Acte si fragmente cu privire la istoria românilor”, (3 volumes), (Actes et fragments concernant l'histoire des roumains), les volumes: „Documente noi, în mare parte românești, relative la Petru Schiopul și Mihai Viteazul” („Nouveaux documents, roumains dans la plupart, sur Petru Schiopul et Mihai Viteazul”), „Socotelile Brașovului de la 1550—1714” („Les comptes de la ville de Brașov de 1550—1714”), „Mai multe cronici și biografii inedite relative la istoria noastră din secolul al XVIII-lea” („Plusieurs chroniques et biographies inédites concernant notre histoire du XVIII-ème siècle”), la collection „Studii și documente” (3 volumes) („Etudes et documents”). Après l'édition des documents collectionnés, Iorga les a offerts toujours à l'Académie qui, en 1912, le choisit parmi ses membres actifs.

En indiquant les voies des recherches d'avenir dans les archives, Iorga montrait le rôle de l'Académie dans la découverte et la valorisation des sources. Il a eu, lui-même, une contribution importante dans l'accomplissement de cette mission, par la publication des volumes de documents accompagnés par de vastes commentaires, notes, index, mettant ainsi en évidence la nécessité d'une vaste investigation documentaire, pour la création de l'histoire.

⁴⁹ Idem, *Note critice asupra culegerilor de documente românești*, București, 1903, p. 3.

⁵⁰ Idem, *Oameni care au fost*, vol. III, București, 1936, p. 295—296.

CONTRIBUȚII LA GENEALOGIA FAMILIEI DOMNITOARE TOMȘA

ȘTEFAN S. GOROVEI

Cercetările care au dus la alcătuirea acestui studiu au pornit de la o lucrare a lui N. Beldiceanu, cunoscutul arheolog și poet din veacul trecut. El găsisese la biserica din satul Bunești (jud. Suceava) un aer (epitaf) care fusese dăruit de Ștefan Tomșa bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Iași, la 1613. Traducerea, interpretarea și comentarea acestei broderii bisericești formează subiectul lucrării sale, intitulată „Epitaful aflat la Bunești”, publicată în revista Societății de Medici și Naturaliști din Iași. Beldiceanu stabilea, pe baza acestei inscripții, că pe soția celui dintîi Ștefan Tomșa, de la 1563, o chema *Axanina* (Axinia). Așa a rămas stabilit, așa s-a spus întotdeauna, de atunci încolo. Se vedea în aceasta mai ales un element care pleda în favoarea filiației Ștefan Tomșa I — Ștefan Tomșa al II-lea, filiație tot atît de controversată atunci, ca și astăzi ¹.

În realitate, afirmația făcută de Beldiceanu se baza pe o traducere și o interpretare greșită a inscripției epitafului de la Bunești. Comparînd textul traducerii, cu planșa cu textul slav, se poate observa greșeala care a dus la această eroare genealogică. În textul slavon se spune: „(Ștefan voievod)... сѣнь поконѣаго то(м)ши воєвода и г(ос)п(од)жа егo аанина”, parte care a fost tradusă astfel: „(Ștefan voievod)... fiul răposatului Tomșa voievod și al soției sale Axanina”, cînd, de fapt, trebuia tradus „... și doamna sa Axanina”.

Pornind de la această constatare, am căutat și alte dovezi în sprijinul ipotezei noastre. Apoi, cîmpul de cercetare s-a lărgit, cuprinzînd în el și pe urmașii lui Ștefan Tomșa al II-lea și înruderile lor, urmărind alcătuirea arborelui genealogic al acestei familii, mai ales că spița dată de O. G. Lecca ² e mult prea sumară.

1. ȘTEFAN TOMȘA I

Familia care a dat patru voievozi aparținea micii boierimi de țară, fără funcții în conducerea centrală. Despre obîrșia sa ne vom ocupa ceva

¹ A. D. Xenopol scria: „Asupra acestei filiațiuni există oarecare îndoială în izvoarele contemporane. Așa, pe cînd un document venețian ne spune că Ștefan Tomșa era fiu de domn, Miron Costin ne arată...” (*Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. III, Iași, 1890, p. 491), N. Iorga opina: „Nu văd cum acela care spune că s-a născut în „Otești, pe valea Răcătăului, din ținutul Putnei” poate fi feciorul legiuit al lui Ștefan Tomșa cel dintîi și al soției lui, adevărită, Azinia. („Revista istorică”, nr. 7—9/XII, 1926, p. 273; subl. n.); C. C. Giurescu: „filiația e însă nesigură” (*Istoria Românilor*, vol. III, 1, 1942, p. 16).

² O. G. Lecca, *Familiiile boierești române*, București, 1899, p. 474—475.

mai încolo. Cronica ne informează că, înainte de domnie, Tomșa fusese hatman; e o informație eronată, întrucât Tomșa nu e constatat între boierii divaniți ai epocii. Cronica lui Azarie îi face un portret viu și înflăcărat: „un om ... frumos la înfățișare, viteaz, cu mâini puternice, cu piept tare, cu inimă îndrăzneată”³. Tot Azarie arată că, după ridicarea în domnie, Tomșa „și-a schimbat numele în Ștefan”⁴.

Din nefericire, scurta lui domnie, începută în august 1563, a fost curmată brusc în anul următor, pentru a se face loc domniei a doua a singerosului Alexandru Lăpușneanu. Ștefan Tomșa, „electus Palatinus Moldaviae”, își face testamentul în închisoarea din Liov, la 5 mai 1564, împreună cu vornicul Ioan Moțoc și spătarul Spancioe⁵. Ordinul de executare fusese dat încă de la 26 aprilie, dar nu e cunoscută data executării. Cronica armenilor din Camenița pune acest eveniment în ziua de vineri 28 aprilie⁶, în vreme ce o informație venețiană îl fixează cu o lună mai târziu, la 27 mai 1564⁷. În ceea ce privește locul de îngropare, cronica lui Ureche desemnează mănăstirea Sf. Onofrei⁸, dar trebuie, desigur, să dăm crezare testamentului, prin care Tomșa cere să fie îngropat în biserica Sf. Maria, „căreia-i lasă, și cu voia soției *Candachia*, trei sute de galbeni de aur”⁹. Spre deosebire de testament, pomelnicul de la Solca o numește altfel pe soția primului Tomșa: Caterina¹⁰.

Aceeași relație venețiană, amintită mai sus, ne informează că în vara anului 1564 o rudă a răposatului voievod a complotat contra vieții lui Lăpușneanu, ceea ce concordă cu știrea din scrisoarea unui agent francez de la Constantinopol, care, la 29 iulie 1564, scria că se zvonește „că fratele lui Tomșa, cel care ocupase Moldova în anul trecut, ar fi înarmat, cu șapte sau opt mii de oameni, cu favoarea, ajutorul și protecția lui Maximilian, regele Romanilor, pentru a intra în zisa Moldovă și a răzbuna moartea fratelui său”¹¹. Cum izvoarele nu se contrazic, trebuie să admitem că Tomșa avea un frate, deocamdată necunoscut.

2. ȘTEFAN TOMȘA AL II-LEA

Izvoare poloneze arată că fiul celui ucis la Liov a luat parte, ca lefegiu, la războiul din Pirinei, între 1576 și 1586¹². În 1591, Ștefan Tomșa, „fiul voievodului Moldovei”, primea un ajutor de 20 de taleri din partea suveranului Sfântului Imperiu¹³. Împrejurările în care a ocupat el domnia

³ Cronica lui Azarie, în *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI, publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 143.

⁴ *Ibidem*, p. 144.

⁵ Hurmuzaki, I, 2, p. 238—241.

⁶ H. Dj. Siruni, *Mărturii armenesti despre România*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice” (A.R.M.S.I.), s. III, t. XVII, m. 14, p. 11.

⁷ C. Esarcu, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, 1/III, p. 177.

⁸ Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1958, p. 190.

⁹ N. Iorga, *Note polone*, în „A.R.M.S.I.”, s. III, t. II, m. 11, p. 8 (subl. n.); v. și N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. V, 1937, p. 86.

¹⁰ Vezi mai jos, comentariul pomelnicului de la Solca.

¹¹ B. P. Hasdeu, *Ion vodă cel cumplit*, București, 1969, p. 173.

¹² N. C. Bejenaru, *Ștefan Tomșa II (1611—1616, 1621—1623) și rivalitatea turco-polonă pentru Moldova*, Iași, 1926, p. 10—11; nu ni se pare acceptabilă supoziția că primul Tomșa er fiul pretendentului Aron.

¹³ „Revista istorică”, nr. 4—6/XVII (1931), p. 143; I. Minea, *Aron vodă și vremea sa*, în „Cercetări istorice”, nr. 1/VIII—IX, p. 125.

sînt destul de bine cunoscute¹⁴. Menționăm, doar, că în prima domnie, Tomșa a fost numit la 20 noiembrie 1611 și a început-o efectiv la 12 ianuarie 1612, iar în a doua domnie a fost numit la 27 octombrie 1621, începînd să domnească de la 5 decembrie¹⁵.

Problema cea mai importantă care se pune în legătură cu persoana lui Ștefan Tomșa este aceea a ascendenței sale, mai precis dacă este sau nu fiul celui de la 1563. Se pot găsi și aduce multe argumente care să pledeze în favoarea acestei filiațiuni.

a) În documente, Ștefan Tomșa nu uită să amintească pe tatăl său, răposatul Ștefan Tomșa. Argumentul nu e solid, căci se știe că Ștefan Lăcustă (1538—1540) își spunea fiu al lui Ștefan cel Mare, deși îi era nepot, ca fiu al lui Alexandru (+ 1496). Pe de altă parte, de două ori Ștefan Tomșa încearcă să-și croiască o altă ascendență voievodală. Într-un document din 16 ianuarie 1612, el vorbește de „părintele domniei mele, Alexandru voievod”¹⁶, vizînd, evident, pe Lăpușneanu, marele dușman al tatălui său ! A doua oară, la 12 februarie 1622, amintește pe „sfînt-răposatul bunic al domniei mele, Io Petru voievod” care a dăruit un sat mănăstirii Galata¹⁷ și care nu e altul decît . . . Petru Șchiopul ! Pentru ca peste foarte puțin timp, în martie 1622, să redevină „fiul sfînt-răposatului Ștefan Tomșa voievod”¹⁸. Faptul că nu și-a menținut aceste pretenții arată că *era notorie descendența sa din celălalt Tomșa*, și că orice încercare de a-și făuri altă ascendență domnească întîmpinase opoziția boierilor.

b) Un element interesant, care pledează în favoarea filiațiunii domnești, este o notiță contemporană, care, aparținînd unui pisar anonim, reproduce opinia vremii :

„La anul 1612, luna ianuarie în 12, duminică, cu ajutorul milostivului Dumnezeu, a venit binecîinstitorul domn Ștefan voievod, fiul răposatului Tomșa voievod, în al său luminat scaun domnesc al Țării Moldovei, în tîrgul Iași”¹⁹.

c) Într-un document din 10 februarie 1615, în legătură cu niște Ponicești, Tomșa al II-lea spune : „... cîndu au fost dzilele părintelui domnii meli Tomșei vodă, ei pribegi cu tatul domnii meli în Țara Leșască”²⁰. Menționarea unui amănunt din viața fostului domn ar putea fi o indicație în același sens.

Deși uneori dau formulări incîlcite, *pomelnicele* ne furnizează informații dintre cele mai prețioase.

a) În *pomelnicul* de la *Solca* se face următoarea mențiune : „(să se pomenească sufletul lui) . . . Io Ștefan voievod, al fiului său Tomșa voievod, și tatăl său, și mama sa, și doamna sa Caterina, doamna Ginevra, Io Leviin voievod, doamna Roxanda”²¹. E o inversare : doamna Caterina se referă la Tomșa I, iar doamna Ginevra — la Tomșa II.

¹⁴ Vezi V. Motogna, *Domnia dintîi a lui Ștefan Tomșa II după izvoare ungurești*, în „Revista istorică” XI (1925), p. 78—88; N. C. Bejenaru, *op. cit.*

¹⁵ C. Turcu, *Despre Ștefan Tomșa II (Originea domnească ; Începutul domniilor)*, în „Revista Arhivelor”, 2/IV (1941), p. 400.

¹⁶ D.I.R., A, 3/XVII, nr. 82, p. 50 (toate volumele citate sînt din aceeași serie, A, Moldova).

¹⁷ D.I.R., 5/XVII, nr. 142, p. 102.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 148, p. 105.

¹⁹ C. Turcu, *op. cit.*, p. 398.

²⁰ D.I.R., 3/XVII, nr. 290, p. 192.

²¹ N. Beldiceanu, *Epitaphul aflat la Bunești, Iași, 1888*, p. 10—11.

b) Pomelnicul *mănăstirii Slatina* pomeneste sufletele lui „Ștefan voievod și al doamnei sale Axenia și al tatălui său și al mamei sale și al doamnei sale Thenevra și copiii lor, Lebiin și doamna sa Roxanda și copiii lor, Bogdan”²². Se menționează, deci, amindouă soțiile lui Tomșa al II-lea : Ginevra (Thenevra) și Axanina.

c) Pomelnicul *Bisericanilor* face următoarea mențiune : „Io Ștefan voievod și copiii lor Leviin și doamna Magdalina, Rocsandra, Geanevra, Nastasia”²³. Această copie amestecă pe doamna lui Ștefan Tomșa cu fiicele sale.

d) În pomelnicul *Goliei*, comentat de Sever Zotta, „soția lui Ștefan Tomșa II e numită *Asamina*”²⁴. E interesantă forma coruptă a numelui, devenit, din Axanina — Asamina. Zotta nu a aprofundat această chestiune, căci altfel și-ar fi dat seama că găsise prima probă care infirma teza lui Beldiceanu.

e) Pomelnicul de la *Progota* menționează pe „Ștefan voievod, Axana doamna, Levin voievod, Ruxanda doamna”²⁵.

f) Pomelnicul de la *Neamț*, amintește pe „Ștefan voievod, Axinia doamna”, fiind în mod evident vorba de Ștefan Tomșa al II-lea, care în 1612 a dat mănăstirii Neamțului niște moșii care aparținuseră Rîșcăi²⁶.

g) În pomelnicul *Moldoviței*, după Ieremia Movilă, sînt trecuți : „Io Ștefan voievod (Tomșa) și doamna sa Axanina și copiii lor”²⁷.

h) Pomelnicul mănăstirii *Sucevița* trece, după Ioan vodă (cel Cumplit) și înaintea lui Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan, pe „Io Ștefan voievod și doamna lui Axanina și copiii lor”²⁸.

i) Pomelnicul mănăstirii *Vizantia*, din Vrancea, menționează, între Ieremia Movilă și Miron Barnovschi, pe „Io Ștefan voievod și tatăl său și mama sa și doamna sa Axanina”²⁹.

j) În pomelnicul mănăstirii *Sf. Ilie* (Suceava), refăcut la 1754, găsim pe „Ștefan vodă și doamna Ginevra”³⁰.

k) În pomelnicul mănăstirii *Căpriana*, după Aron vodă (Tiranul), urmează „Ștefan vvod, Avxenica”³¹.

După cum vedem, din 11 pomelnice analizate, opt ne dau numele *Axanina* (cu variantele Axana, Axenia, Axinia) pentru soția lui Ștefan Tomșa al II-lea; patru pomelnice menționează pe prima soție, *Ginevra*, iar în unele (trei) observăm formulări nebulose în privința părinților.

Știind că Tomșa a fost o vreme mercenar în Polonia, am putea presupune că după moartea tatălui său, în 1564, el a rămas acolo, ne-

²² *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I (orașul București) București, 1965, p. 326.

²³ *Revista „Teodor Codrescu”*, II, p. 123.

²⁴ Sever Zotta, *Mănăstirea Golia. Schiță istorică*, extras din „Buletinul Ioan Neculce”, Iași, 1925, p. 22.

²⁵ Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice...*, București 1885, p. 153.

²⁶ Narcis Crețulescu, *Istoria sfintei mănăstiri Rîșca...*, Folticeni, 1901, p. 170.

²⁷ Scarlat Porcescu, *Pomelnicul triptic de la mănăstirea Moldovița*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 7—8/1963, p. 540.

²⁸ Victor Brătulescu, *Pomelnicul cel mare al mănăstirii Sucevița*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 3—4/XLIV (1968), p. 188.

²⁹ Aurel V. Sava, *Documente putnice*, vol. I, 1929, p. 142.

³⁰ I. Zugrav, *Biserica Sfintului Ilie de lângă Suceava*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 10—12/XLV (1969), p. 651.

³¹ Ștefan Gr. Berechet, *Mănăstirea Căpriana*, Chișinău, 1928, p. 10.

vîrstnic, ceea ce este iarăși un fapt care pledează pentru filiația sa domnească, după cum un argument puternic, remarcat de N. C. Bejenaru ³², este și ura morbidă a lui Ștefan Tomșa pentru poloni, ca și lupta sa perseverentă pentru îndepărtarea Moldovei de Polonia.

3. FAMILIA LUI ȘTEFAN TOMȘA AL II-LEA

Informațiile oferite de pomelnice se completează cu acelea din documente. La 11 august 1623, Ștefan Tomșa întărește mănăstirii Sucevița satul Verbia la Hîrlău și două fâlcii de vie în dealul Țombricului, la Cotnari, „pentru sufletul domniei mele și al doamnei noastre Axanina și a de Dumnezeu dăruitorilor odrasle ale domniei mele, Io Leviin și Ilieș voievozi și a părinților și a moșilor noștri”³³.

Am stabilit mai sus că soția sa se numea *Axanina*. Știm, însă, că atunci cînd a venit prima oară în domnie era căsătorit cu văduva unui „negustor grec, de frunte și bogat”³⁴. Aceasta nu poate fi decît *Ginevra* (Thenevra), o străină adusă de prin peregrinările militare ale lui Tomșa. În 1613, însă, era deja căsătorit cu Axanina, după cum dovedește epitaful din 20 martie 1613, de care am vorbit la început, ca și o dveră luxoasă, din mătase trandafirie, dată mănăstirii Putna la 5 martie 1613 de către „Doamna Axanina a lui Io Ștefan voievod, fiul lui Tomșa voievod”³⁵. Am putea trage concluzia că *Ginevra*, cu care venise în 1611, a murit în 1612, iar voievodul s-a recăsătorit cu Axanina, pe care o găsim în ambele domnii ale soțului ei.

Ștefan Tomșa a avut mai mulți copii, probabil din prima sa căsătorie.

a) *Leon Tomșa*, menționat de pomelnice și documente, a fost căsătorit cu o *Ruxanda* ³⁶, cu care a avut pe *Bogdan* ³⁷, mort, probabil, nevîrstnic, și apoi cu o *Victoria* ³⁸, „o constantinopolitană sau o levantină”³⁹. Poate din prima căsătorie, poate din a doua, a mai avut un fiu *Radu*, numit Radu Leon.

Leon Tomșa și fiul său Radu au ajuns voievozi ai Țării Românești, primul între 1629 și 1632, iar al doilea între 1664 și 1669. Radu Leon a avut un fiu, numit Ștefan.

b) *Ilieș Tomșa*, amintit în documentul din 1623, a fost vornic de Vrancea, fiind menționat ca atare în 1636, 1637 ⁴⁰ și 1643 ⁴¹. Apariția sa

³² N.C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1935, p. 121, nota 1, punctul 2.

³³ V.A. Urechia, *Miron Costin. Opere complete*, vol. I, București 1886, p. 214; *Catalogul documentelor moldovenești (C.D.M.)*, vol. II, București 1959, nr. 160, p. 48.

³⁴ C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, 1, 1942, p. 40.

³⁵ Petre Ș. Năsturel, *O dveră necunoscută de la Argeș și rostul acelor de la mănăstirile Putna și Slatina*, în „Studii și cercetări de istoria artei” (S.C.I.A.), 2/1960, p. 20, nota 1.

³⁶ Vezi mai sus, pomelnicele de la Solca, Slatina și Probota.

³⁷ Pomelnicul Slatinei, în *vol. cit.*

³⁸ N. Iorga, *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 45; C. Ganc, *Trecute vieți de Doamne și Domnițe*, vol. I, ed. II, București, 1933, p. 206.

³⁹ C.C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II, 1, 1940, p. 31.

⁴⁰ D. Ciurea, *Organizarea administrativă a Moldovei în sec. XIV—XVIII*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Iași”, II, 1965 (apărut 1967), p. 205.

⁴¹ *C.D.M.*, vol. II, nr. 1665, p. 335—336.

la aceste date permite unele precizări de ordin cronologic. La 1622, vara, Ștefan Tomșa era „bătrînul domn”⁴². Bătrîn ni-l arată și portretul — după cîte știm, singurul păstrat — de pe ferecătura unui tetraevangheliar dăruit în 1616 de Anastasie Crimca mănăstirii Dragomirna.⁴³ Cu 25 de ani în urmă, în 1591, își afirma pretendența în Imperiul German. Presupunînd că s-a născut în jurul anului 1555, ar fi avut : în 1591 — 36 de ani, în 1616 — 61 de ani, iar în 1622 — 67 de ani. Cei doi fii ai săi se vor fi născut pe la 1585—1590. Faptul că Ilie a ajuns în vîrstă matură, ne duce cu gîndul și la posibilitatea de a fi lăsat urmași.

c) *Fetele lui Ștefan Tomșa.*

În afară de cei doi fii, Ștefan Tomșa a avut și cîteva fete. Despre o fiică măritată cu Ștefan Boul aflăm dintr-un document din 2 decembrie 1639. La acea dată, biv clucerul Boul (mai tîrziu mare vornic al Țării de Jos) scrie despre niște case, care „au fost date de socrul nostru Ștefan vodă mănăstirii Solcăi, iar mănăst. Solca ni le-a dat nouă cînd ni-am înșurat”⁴⁴. Fata aceasta se numea *Alexandra (Ruxandra)*⁴⁵, și căpătase, tot ca zestre, și satul Podoleni⁴⁶. Ea mai trăia în 1657, cînd împreună cu soțul ei, acum mare vornic, face un schimb de moșii cu sulgerul Toader Jora⁴⁷. Ștefan Boul moare după 1665⁴⁸. Despre urmașii Alexandrei vom discuta mai încolo.

Din două documente de la Vasile Lupu aflăm că Ștefan Tomșa a avut și alte fete. Astfel, într-un document din 20 octombrie 1637 se spune : „Drept aceea, nici din *fetele lui Ștefan vodă*, nici una să nu aibă a se amesteca într-acela sat carele mai sus este scris, Fărăoanii”⁴⁹. La fel, într-un document din 24 noiembrie 1638 : „*fetele lui Ștefan Tomșa vodă*”⁵⁰. Una dintre ele este *Magdalena*⁵¹, care, în pomelnicul Bisericanilor, e amintită alături de o *Anastasia*, probabil altă fată a lui Tomșa.

Aceștia se pare că sînt toți copiii săi, căci pomelnicele și documentele nu mai amintesc alte nume.

d) *Familia Boul.*

Fiind singura familie despre a cărei înrudire cu Tomșeștii se știe în mod absolut sigur, merită să ne oprim și asupra ei.

⁴² Erast Costea, *Clitorea voievodului Ștefan Tomșa al II-lea de la Solca (1613—1785—1938)*, Cernăuți, 1938, p. 34.

⁴³ Teodora Voinescu, Răzvan Teodorescu, *Mănăstirea Dragomirna*, Edit. Meridiane, București, 1965, planșa 29.

⁴⁴ „Buletinul „Ioan Neculce””, fasc. VIII, 1930, p. 62.

⁴⁵ Sever Zotta, *Spîia neamului Hăjdău*, în „Arhiva genealogică”, anul II, 1913, p. 144 ; Idem, *O colecție veche de spițe de neam*, în „Revista istorică”, 1—3/XIII (1927), p. 49.

⁴⁶ Radu Rosetti, *Pămîntul, sîtenii și stăpînii în Moldova*, București, 1906, p. 151.

⁴⁷ C.D.M., vol. III, nr. 254, p. 75.

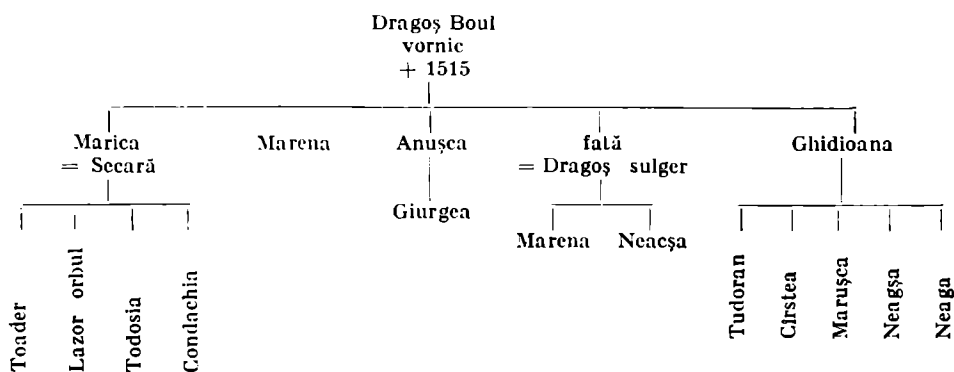
⁴⁸ La 4 decembrie 1665, ca fost mare vornic, vinde lui Stamatie mare postelnic și soției acestuia, Tudosca, din neamul său, 1/3 Țigănești (Tecuci), moștenire de la părinți (C.D.M., vol. III, nr. 1269, p. 279 ; vezi și : I. Tanoviceanu, *Marele spătar Ilie Țifescu și omortrea lui Miron și Velîșco Costin*, în „A.R.M.S.I.”, s. II, t. XXXII, nr. 9, p. 3).

⁴⁹ Erast Costea, *op. cit.*, p. 224.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 225.

⁵¹ La 18 octombrie 1614, Ștefan Tomșa întărește mănăstirii Solca mai multe sate pentru pomenirea sa și „a doamnei mele Axenia și a fiicei noastre, domniței, Magdalinei, și a altor de la Dumnezeu dăruți nouă fii” (V.A. Urechîă, *op. cit.*, vol. II, p. 539 ; T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. III, Cernăuți 1937, p. 80. Documentul e nedatat (la V.A. Urechîă), dar e din 18 octombrie 1614 (D.I.R., 3/XVII, nr. 275, p. 178—181, unde se dă o formă prescurtată, care nu mai amintește pe Axenia și Magdalena).

Este cunoscut, din vremea lui Ștefan cel Mare, vornicul Dragoș Boul, menționat în documente între 1478 și 1515 aprilie 20, dată după care, poate, a murit ⁵². Descendența sa, întemeiată pe documente ⁵³, e următoarea :

La sfîrșitul secolului al XVI-lea, reapare numele de familie Boul, dar *se pare* că nu e nici o legătură între aceste două familii ⁵⁴. La 25 iunie 1597 se întăresc fraților Boul niște țigani moșteniți de la străbunul lor, Cozma Șarpe postelnicul ⁵⁵. Nastasia, recăsătorită cu un Mustea, avea, la acea dată, următorii copii : Toader Boul stolnic, Gavril diac, Pătrașco, Dumitru, Ionașco, Eufrosina și Antemia ; dintr-o inscripție de la Davideni, satul neamului Boul, s-ar deduce că Toader a mai avut și alți frați : „Această piatră o făcu Toader Boul vel postelnic și o înfrumuseță fiul său Ștefan Boul clucer, fratelui său Simion și surorilor sale Teofana și Tofana și Ruxanda, carii au răposat în anul 7115 (1606) noiembrie 10”⁵⁶. Inscripția, însă, nu e limpede, putîndu-se interpreta și în sensul că morții amintiți erau frații lui Ștefan Boul ⁵⁷.

„Boul” e o poreclă : numele adevărat e *Dragotă*. Aceasta rezultă din mai multe documente. Aceeași Nastasia de la 1597 (cînd era căsătorită cu un Mustea), apare, la 1586, numită „cneaghina lui Dragotă, mare vatag”, vinzînd o parte din Davideni, pe care o avea, ca și țiganii, de la strămoșul ei, Șarpe postelnicul ⁵⁸. În 1618, *Dumitrașco Dragotă* vornic primește înapoi satul Tarasova (Dorohoi), confiscat de Ștefan Tomșa de la fratele său Boul vistier ⁵⁹, iar în 1619, lui *Pătrașco Dragotă* vornic i se restituie același sat, care-i era ocină și dedină, confiscat tot de Tomșa pentru vina

⁵² Asupra carierei vornicului Dragoș Boul, v. : M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Bogdan voievod*, București, 1940, p. 293—294.

⁵³ *D.I.R.*, 1/XVI, nr. 252, p. 286 (doc. din 28 martie 1528), și nr. 388, p. 425 (doc. din 24 martie 1546) ; *D.I.R.*, 2/XVI, nr. 73, p. 80 (doc. din 28 aprilie 1553).

⁵⁴ M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 294.

⁵⁵ *D.I.R.*, 4/XVI, nr. 230, p. 172.

⁵⁶ Melchisedec, *op. cit.*, p. 129.

⁵⁷ În pomelnicul Slatinei : Teodor Boul vistiernic și soția sa Agatia și copiii lor, Simeon, Maria și Teofana (*Inscripțiile*, cit.)

⁵⁸ *D.I.R.*, 3/XVI, nr. 369, p. 301—302.

⁵⁹ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXI, p. 202. Ghibănescu a remarcat că nu înțelege „Inrudirea neamului Dragotă cu Boul” (p. 202—203).

fratelui său, vistierul Boul⁶⁰. Identitatea acestor personaje cu Dumitru și Pătrașco de la 1597 e evidentă și reiese și mai pregnant din faptul că socrul lui Ilie Șeptelici e numit cînd Pătrașco Boul⁶¹, cînd Pătrașco Dragotă⁶². E una și aceeași persoană, după cum rezultă și din curgerea proprietății la Belcești (Neamț)⁶³. După pomelnicul Suceviței, tatăl acestor frați se numea *Cîrstea*⁶⁴. O altă ramură a familiei Dragotă, cu care Bouleștiții mai aveau încă unele proprietăți comune (la Băiceni, etc.), cuprindea pe Lupu Dragotă, marele spătar din 1621. Neamul acesta descinde dintr-un *Pătrașco* (Dragotă), din prima jumătate a secolului al XVI-lea. Ramura Dragotă iese din cadrul acestui studiu.

Toader Boul fusese căsătorit cu Agafia Prăjescu, fata lui Ion Prăjescu cel bătrîn⁶⁵, cu care a avut mai mulți copii, între care amintitul Ștefan, soțul Ruxandei Tomșa. Vistier al Movileștilor, cu care se înrudea prin familia soției sale, Toader Boul a fost tăiat de Ștefan Tomșa, după lupta de la Tătăreni⁶⁶, împreună cu logofătul Beldiman și hatmanul Sturza, în noiembrie 1615. Vistierul Boul era cumnat cu fata lui Nichifor Beldiman, Maria, soția lui Savin Prăjescu. Complotul fusese plănuțit între rude.

Iată o spiță a neamului Boul-Dragotă (vezi pagina următoare).

D. Cantemir citează familia Bouleștilor printre cele 74 de neamuri „nobilissime” ale Moldovei⁶⁷. La 1868, cînd s-a reeditat „*Descriptio Moldaviae*”, se pare că familia era stinsă⁶⁸, deși cam cu 20 de ani mai înainte ea mai exista încă, însă cu perspectiva stingerii⁶⁹.

Despre Ștefan Tomșa al II-lea, Miron Costin spune că era „din sat din Otești, de pre pîrîul ce să chiamă Răcătăul, în ținutul Putnei”. Documente de mai tîrziu întăresc această afirmație. Astfel, un document din 20 mai 1749 arată „partea nepoților Boului de moșie ce s-au venit la împărțală din moșii părințăști, ce au avut de pe Tomșa vodă și de pe Darie vel spătar⁷⁰. Printre aceste moșii, era și o „a patra parte din Otești, la Putna, pe Răcătău”. Vedem, deci, cu bucurie, că indicația cronicarului este exactă.

Alte proprietăți ale lui Ștefan Tomșa erau Medelenii și Poienile la ținutul Tecuciului⁷¹, satele Spărieți, Pietroasa, Băbicieni și Perișor la Lăpușna, Tufești la Vaslui și Corlătești la Suceava⁷².

⁶⁰ D.I.R., 4/XVII, nr. 382, p. 309–310.

⁶¹ C.D.M., vol. III, nr. 95, p. 43.

⁶² Ibidem, nr. 909, p. 204.

⁶³ *Pătrașco Dragotă* capitan primește o întărire pentru părți din Belcești (C.D.M., vol. I, nr. 1389, p. 321). Ginerile său, Ilie Șeptelici, primește întărire pentru aceste părți (Idem, vol. III, nr. 909, p. 204), dar la 1656, la o împărțire, în care intră și Belceștii, i se spune *Pătrașco Boul* (Ibidem, nr. 178, p. 60).

⁶⁴ Victor Brătulescu, *op. cit.*, p. 200: Teodor și soția lui Agafia și fiii lor și părinții lor *Cîrstea* și *Anastasia*.

⁶⁵ I.C. Miclescu-Prăjescu, *Obârșia unei familii din Moldova*, extras din „*Revista Istorică Română*”, X (1940) p. 12.

⁶⁶ Miron Costin, *Opere*, vol. I. București, p. 32.

⁶⁷ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Iași, 1868, p. 230.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ C. Sion, *Arhondologia Moldovei*, Iași, 1892, p. 42: „Amîndoi frații (*Gheorghe* și *Antioch Boul*, fiii lui *Sandul Boul* — n.n) au murit, și-mi pare că le-au rămas numai fete”.

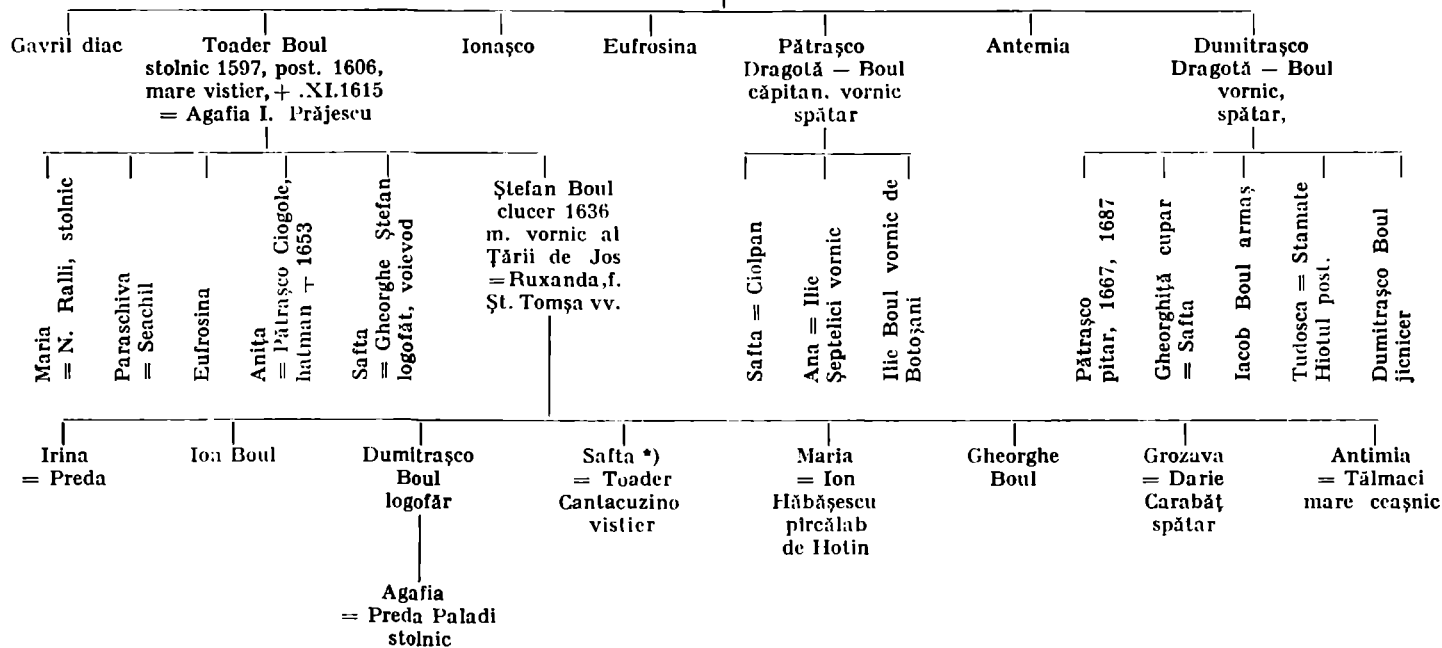
⁷⁰ Revista „*Miron Costin*”, anul II, nr. 3 (1914), p. 36; pasajul este defectuos construit, el vînd a spune: „partea de moșie ce s-au venit la împărțală nepoților Boului, din moșii părințăști...”.

⁷¹ Ibidem, anul I, nr. 3 (1913), p. 44.

⁷² Ibidem, anul II, nr. 3 (1914), p. 36.

FAMILIA BOUL

Clrstea Dragotă
mare vătăg
= Nastasia

*) Despre această Safta, vezi mai jos, în text.

4. ȘTEFAN TOMȘA AL III-LEA

4. Ștefan Tomșa al III-lea este ultimul membru cunoscut al acestei familii. Fiu al lui Radu Leon Tomșa (+ 1670), voievodul Țării Românești, el se căsătorește, la 4 noiembrie 1691⁷³, cu Ecaterina, fiica lui Gheorghe Duca. Și iată-l pe urmașul celor patru voievozi însoțindu-se cu o fiică și soră de voievozi, descendentă, prin mama ei, din vechile neamuri boierești ale Moldovei, și revenind în Moldova, cumnat cu un domnitor și cu un cronicar (Neculai Costin), în timp ce o soră a Ecaterinei, Maria, trebuia să fie Doamna Moldovei, alături de Antioh Cantemir, dacă n-ar fi murit nevirstnică. Bucurindu-se de o situație așa de favorabilă, Ștefan Tomșa n-a jucat, totuși, nici un rol în viața politică și în evenimentele de la sfârșitul secolului al XVII-lea, din cauza unei boli, care-l făcuse să nu fie nici „deplin cuminte” și nici „deplin înțelept”, cum spune cumnatul său, Neculai Costin⁷⁴. Se pare că n-a avut urmași, astfel încât linia domnească a acestui neam se stinge în persoana sa, la începutul veacului al XVIII-lea.

5. ALTE RUDENII ALE TOMȘEȘTILOR

a) Ar fi interesant dacă s-ar putea urmări evoluția proprietății în satele care au aparținut lui Tomșa. În 1926, Gh. Ghibănescu a luat pentru studiu documentele moșiei Otești pe Răcățău, anunțând: „reiese că din Otești e originar Tomșa hatmanul, ajuns apoi tulpină de domni”⁷⁵. Împreună cu actele Horgeștilor, cele ale Oteștilor urmau să formeze un volum, cu ajutorul căruia s-ar fi putut desluși mai lesne și trecutul neamului Tomșa.

Din documente reiese că vechea stăpînă a Oteștilor a fost Neaga, trăitoare în vremea lui Iliaș I (1432—1435), care i-a întărit acest sat, precum și Medelenii la Tecuci. În ambele a avut părți și Ștefan Tomșa al II-lea. Neaga se pare că a avut trei copii: Bălaci, Mărușca și Stoia. În domnia lui Iancu Saul (1579—1582), urmașii Neagăi și-au împărțit proprietățile și apoi au început să vîndă. Din păcate, documentele păstrate sînt insuficiente pentru a putea urmări descendența Neagăi timp de șase generații, pînă la Ștefan Tomșa al II-lea. Constatăm, însă, că frecvența vinzărilor de ocine e mai mare la urmașii lui Bălaci și ai lui Stoia. Urmășii „Marușcăi, fata Neagăi” apar, ca vinzători, o singură dată, la Medeleni⁷⁶. Bănuim că Tomșeștii descind din Mărușca.

În 1540, părți din Otești sînt întărite unui Toma și rudelor sale⁷⁷. N-ar fi imposibil să fie tocmai viitorul voievod de la 1563, avînd în vedere că Tomșa e un diminutiv de la Toma (vezi, de pildă, Toma — Tomșa — Tamaș Hrană).

Odată constatată obirșia lui Tomșa al II-lea la Otești, trebuie să facem o remarcă: dacă n-ar fi fost cu adevărat fiul lui Tomșa de la 1564, ce l-ar fi putut îndemna pe un obscur răzeș din Otești să meargă tocmai în Imperiul German, pentru a-și afirma acolo pretenția, cu 20 de ani înainte de a ocupa tronul? *E o dovadă indirectă, dar convingătoare, cu privire la filiația lui Tomșa al II-lea.*

⁷³ N. Costin „Leopisețul Țării Moldovei”, în M. Kogălniceanu, „Cronicile României”, vol. II, ed. II, București, 1872, p. 21.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ „Buletinul « Ioan Neculce »”, fasc. VI, 1927, p. 340.

⁷⁶ D.I.R., 2/XVII, nr. 10, p. 9.

⁷⁷ D.I.R., 1/XVI, nr. 361, p. 399.

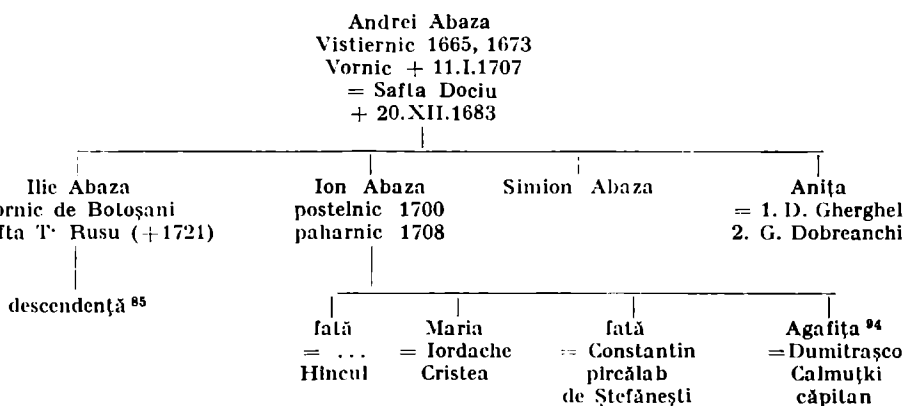
Și mai este ceva. Credem că, la 1563, alegerea boierilor nu s-a oprit asupra lui Tomșa în mod cu totul întâmplător. O veche înrudire cu familia voievodală a Moldovei nu trebuie exclusă, căci se pare că nimeni nu pretindea tronul fără o certă înrudire cu sîngele Mușatinilor. E o chestiune care va trebui urmărită cu multă atenție.

b) La 2 decembrie 1615, la Solca, e amintit un *Tomșa, diac de Urichiani*, „în zilele lui Ioanu Ștefan Tomșa voevod”⁷⁸. El se numea, de fapt, Toma Săpoteanu⁷⁹, și, după cum vom vedea mai încolo, Ștefan Tomșa era înrudit cu neamul Săpotenilor.

Rudă a Tomșeștilor poate să fi fost și acel *Vasile Tomșa*, care apare de două ori în 1617⁸⁰.

c) În biserica de la Solca, ctitorie tomșească, sînt două morminte ale unor membri ai familiei *Abaza*, și anume al Saftai (+ 20.XII. 1683) și al vornicului Andrei Abaza (+ 11.I.1707)⁸¹. Autorul lucrării despre Solca se întreabă: „Prin ce și-a cîștigat vornicul Abaza dreptul de a fi înmormintat în biserică, nu știu”⁸². Multă vreme am crezut că Andrei Abaza a fost fiul hatmanului Gavril, fratele lui Vasile Lupu, care, după cum se știe, a avut un fiu, Neculai Abaza, sulger al doilea, mort în 1661⁸³. Am renunțat, însă, la această ipoteză, nedovedită prin nimic, mai ales că nici cronologic datele nu se potriveau. Mai degrabă Andrei ar fi fiul acestui Neculai Abaza, așa cum propunea Sever Zotta⁸⁴.

Iată genealogia lui Andrei Abaza :

Deasemeni, în pomelnicul Solcăi, sînt menționați mai mulți Abaza : Andrei Abaza vornic, Safta și Irina, logofătul Ioniță Abaza, Sanda și un

⁷⁸ *D.I.R.*, 3/XVII, nr. 335, p. 228.

⁷⁹ *C.D.M.*, vol. II, nr. 131, p. 41 (1623 : Toma, diac din Urechiani), nr. 243, p. 66 (1625 : Toma Săpoteanu diac) și nr. 595, p. 133.

⁸⁰ *D.I.R.*, 4/XVII, p. 128 și 158.

⁸¹ Erast Costea, *op. cit.*, p. 146–147.

⁸² *Ibidem*, p. 147.

⁸³ Gh. Ghibănescu, *Arhiva Muzeului Municipal Iași*, II, Iași, 1929, p. 7.

⁸⁴ „*Arhiva genealogică*”, I, 1912, nr. 7–8, p. 128 ; v. și „*Studii și cercetări istorice*”, XVIII, Iași, 1943, p. 428.

⁸⁵ G. Bezviconi, *Roirea familiilor românești* extras din „*Cetatea Moldovei*”, nr. 14/II, 1941, p. 20–22.

⁸⁶ Comunicat de prof. Eugen D. Neculau, căruia îi exprimăm și aici viile noastre mulțumiri.

alt Ioniță⁸⁷. Prezența mormintelor în biserică și a numelor în pomelnic pune problema dacă nu trebuie căutată o înrudire între familiile Abaza și Tomșa. Familia Abaza, menționată de Cantemir și de Sion, s-a dezvoltat în Basarabia și în Rusia. De aceea, la 1868, când s-a reeditat „*Descriptio Moldaviae*”, T. Boldur Lătescu a însemnat-o ca fiind stinsă.

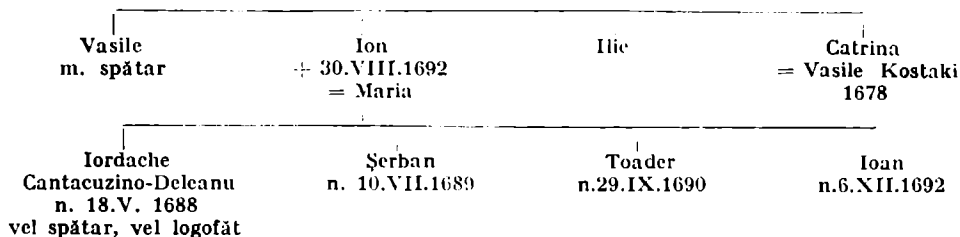
d) O altă rudenie a Tomșeștilor era Pătrașco „Șoldan”, mare vornic al Țării de Sus (1608–1610) și mare logofăt al Moldovei (1610–1611), considerat un „nepot al lui Ștefan Tomșa Vv.”⁸⁸.

Nu se poate preciza legătura dintre Petru Șoldan, de la 22 septembrie 1411⁸⁹, ginerele boierului Giulea, și Pătrașco „Șoldan” din secolul al XVII-lea, amândoi cu rosturi de proprietari prin preajma Folticenilor de azi. Pătrașco logofătul (niciodată nu e numit Șoldan) era fiul lui Drăghici Nădăbaico, dintr-un cunoscut neam de boieri din Țara de Jos⁹⁰. Înrudirea ar putea avea loc prin familia Nădăbaico. Probabil prin soția sa, Antimia, Pătrașco s-a înrudit cu vechii boieri Șoldan, din secolul al XV-lea, și astfel a putut face multe cumpărături în Șoldănești (Tămirtășăuții de la 1411) și în alte sate apropiate; pe fiul său, Dumitrașco Șoldan, îl vedem cumpărând la Petia, în vremea lui Vasile Lupu⁹¹. Satul Șoldănești a rămas în proprietatea acestui neam; la 1642, Vasile Lupu l-a întărit lui Ștefan Șoldan, care îl moștenise de la unchiul său Toderășco, mort, probabil, fără copii⁹². Apoi, satul a trecut la familia Bașotă, prin căsătoria lui Toader Bașotă cu o fiică a lui Dumitrașco Șoldan.

Logofătul Pătrașco se înrudea, pare-se, și cu familia Doamnei Elisabeta Movilă. Asupra tuturor acestor înrudiri vom reveni într-un viitor studiu.

e) În arborele genealogic al familiei Cantacuzino⁹³, găsim pe fiul vistierului Iordache și al Catrinei Bucioc (+ 20.III.1679), pe nume *Toderășco*, căsătorit cu *Safta*, nepoata lui *Ștefan vodă Tomșa*. Se impune clarificarea acestei înrudiri, și, în acest scop, reproducem un fragment din genealogia Cantacuzinilor.

Toderășco Cantacuzino
vel vistier
= Safta, nepoata lui
Ștefan Vodă Tomșa

⁸⁷ Erast Costea, *op. cit.*, p. 147.

⁸⁸ General M. Racoviță-Cehan, *Familia Racoviță-Cehan*, București 1942, p. 11; același, *Familia Racoviță-Cehan. Fișe nominale și fotografii*, București, 1942, p. 113; în ambele locuri fără arătarea temeiului documentar.

⁸⁹ M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 92–96.

⁹⁰ Ștefan S. Gorovei, *Destinele unui neam* – despre familiile Nădăbaico, Șoldan, Dabija (ms.).

⁹¹ Artur Gorovei, *Folticeni*, 1938, p. 28.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ I.C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, București, 1919, Tabloul Cantacuzino, III.

„Din care neam a fost Safta, nu știm”, nota, în 1912, autorul anonim al unui articol despre Cantacuzini⁹⁴. Să încercăm să lămurim aceste indicații neclare.

Ne vin, deasemeni, în ajutor, documentele cantacuzinești publicate de N. Iorga⁹⁵.

Safta este, deci, arătată ca nepoată a lui Ștefan Tomșa, fără a se indica modul de înrudire. Pe de altă parte, fiul ei, spătarul Vasile Cantacuzino, stabilind o împărțire de moșii, trece în partea sa „giumătați de sat de Hărmănești, ce ești lângă Lăzoreni, ce-au fost a Tomșăi vodă de pe Săpotănești”⁹⁶. Se indică, deci, o înrudire a lui Tomșa cu neamul Săpotenilor. Frații Ionașco și Maștei Săpoteanu se judecau, în 1660, cu răzeșii din satul Lăzoreni pe Jijia, pentru o bucată de pământ din hotarul satului Hărmănești⁹⁷. E vorba, fără nici o îndoială, de rude ale lui Tomșa : ne-o indică și identitatea locurilor. Precizarea acestei înrudiri rămîne, însă, o sarcină a viitorului.

Familia Săpoteanu e menționată și de Cantemir, în „Descrierea Moldovei”, dar numele i s-a transmis greșit : din *Sepotenesti*⁹⁸ s-a transformat în *Șipotenesti*⁹⁹.

Așadar, înrudirea Cantacuzinilor cu Ștefan Tomșa exista. Rămîne să stabilim modul. Nepotul de fiu al Saftai, Iordache Cantacuzino-Deleanu, constituind zestrea fiicei sale Balasa, la căsătoria ei cu Aristarh Hrisoscoleu, îi dădea și jumătate din satul Văscăuți, de la Cernăuți. Un sfert din acest sat îl cumpărase „de la vara Safta, fata Pridii stol, ei i să tragi de pe Boul”¹⁰⁰. Preda stolnicul este Preda Paladi, soțul, după cum am văzut, al Agafiței Boul¹⁰¹, nepoata de fiu a lui Ștefan Boul și a Ruxandei Tomșa. Safta, fiica lui Preda Paladi, era soția lui Mihai Micul, și, la 1739, dăruia vistierului Toader Paladi niște sate din Bucovina¹⁰², sate care, ca și Văscăuții vînduți lui Cantacuzino, făcuseră parte din celebra donație a regelui polon Ioan Albert către marele logofăt Ioan Tăutu¹⁰³.

O parte din Voloca (sat din aceeași categorie cu celelalte) o cumpărase de la bucovineanul Dănilă Giurgiuvean, „ce-i di pe moșu-meu Boul”¹⁰⁴. Deasemeni, Vlădenii pe Jijia, „o parte (de la) moșul meu Boul și de la neamul Ciogoleștilor, fiind rudă cu Boul”¹⁰⁵. Deci, de data aceasta aflăm

⁹⁴ „Arhiva Genealogică”, 11/I (1912), p. 163, nota 1.

⁹⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VII.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 180.

⁹⁷ Academia Română, *Creșterea Colecțiunilor pe 1937*, p. 62.

⁹⁸ Marcel Romanescu, *Boerimea Moldovei la începutul veacului XVIII*, în „Arhiva Genealogică Română”, I, 1944, p. 74.

⁹⁹ Ediția din 1868, p. 233 : Șipoteanu, familie care nu exista la vremea aceea ca boieri.

¹⁰⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 193.

¹⁰¹ După Gh. Ghibănescu, („Arhiva Genealogică”, II, p. 248) și O.G. Lecca (*Genealogia a 100 de case*, București 1911, pl. 73 și 83), Preda Paladi era căsătorit cu o Sturza. În realitate, el era fiul lui *Gavril Paladi* (I. Antonovici, *Documente birlădene*, vol. III, p. 13), care fusese căsătorit cu *Alexandra Sturza*, fiica vistierului Matei Sturza (*C.D.M.*, vol. III, nr. 296, p. 84 ; „Bul. com. ist.”, vol. IV, p. 175), iar Preda stolnicul avea ca soție pe Agafia Boul : Agafița stolnicasa răposatului Prediei ce au fost stolnic mare, fata lui Dumitrașco Boul ce au fost logofăt” (*Bul. com. ist.*, IV, p. 175). V. și : I. Antonovici, *op. cit.*, p. 324.

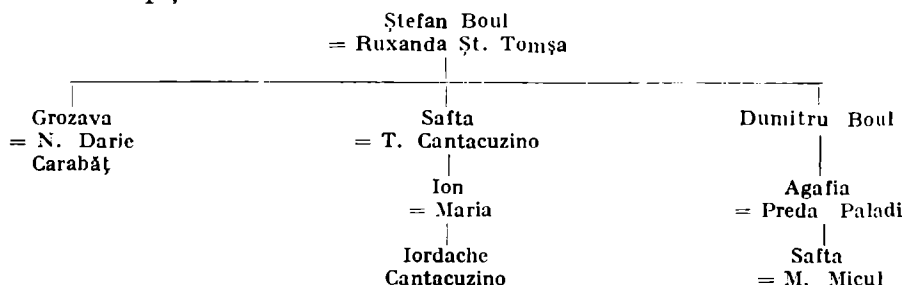
¹⁰² „Buletinul « Ioan Neculce »”, fasc. IV, pp. 205—206.

¹⁰³ Ioan Neculce, *O samă de cuvinte*, VI ; I. Corfuz, *Încă un „cuvnt” de-al lui Neculce se dovedește a nu fi legendă*, în „Studii”, XVII, nr. 3, 1964, p. 597 ; Ștefan S. Gorovei, *Ioan Tăutu, mare logofăt al Moldovei* (ms).

¹⁰⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 193.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

că Iordache Cantacuzino avea „moș” pe Boul. Cu alte cuvinte, înrudirea cu Tomșeștii se făcea prin neamul Bouleștilor. Ținând seama de faptul că Safta Paladi îi era vară și că bunica sa era nepoata lui Tomșa, rezultă următoarea spiță :

Această înrudire o vedem confirmată în pisania bisericii Sf. Voievozi din Roman, ctitorită de Ștefan Tomșa al II-lea și refăcută în 1695 de Vasile Cantacuzino vel spătar. Acesta se intitulează „*nepot dintru o nepoată de fiică aceluși pomenit domn*”¹⁰⁶, adică nepot (= strănepot) al lui Tomșa printr-o nepoată de fiică a „*aceluși pomenit domn*”. Vasile spătarul, fiind fiul lui Toderașco Cantacuzino și al *Saftei Boul*, era, în adevăr, strănepotul lui Tomșa.

Se lămurește, astfel, și înrudirea Cantacuzinilor cu Ciogoleștii¹⁰⁷. Interesantă este și persistența numelor : Agafița Paladi s-a numit astfel după străbunica sa, Agafia Prăjescu, iar o fiică a lui Preda Paladi s-a numit tot Agafia¹⁰⁸.

La lista moșiilor lui Ștefan Tomșa, dată mai sus, trebuie, așadar, adăugată și moșia Hărmănești.

f) O rudă „spirituală” a familiei Tomșa era *Nistor Batiște*, finul lui Ștefan Tomșa. Era fiul lui Constantin Batiște Vevelli și al Mariei, fiica lui Nestor Ureche¹⁰⁹. La 17 august 1622, Ștefan Tomșa îi dăruia satul Munteni, pe Birlad¹¹⁰, pe care, la 1654, Batiște îl va dărui, la rîndul său, mănăstirii Barnovschi¹¹¹. Nistor Batiște se născuse, așadar, în a doua domnie a lui Tomșa, în 1622¹¹². Mai târziu, între 1660 și 1664, se va călugări sub numele de Nicodem.

Iată ce se spune în „*Arhondologia Moldovei*” despre familia Tomșa : „*Moldoveni, ridicați din proști la boierie, după desprețuirea boierilor moldovinești, de domnii Mihai Sturza și Grigori Ghica. Însă nu sînt Tomșești cum nu sînt eu Sturză, pentru că neamul Tomșesc, mai mult de 150 de ani, de cînd s-au pierdut cu totul*”¹¹³. Urmînd indicația cronologică a lui

¹⁰⁶ „Buletinul « Ioan Neculce »”, fasc. V, p. 357.

¹⁰⁷ Și mai înainte aceste familii erau în legături de prietenie (Miron Costin, *Opere*, vol. I, p. 132—133).

¹⁰⁸ T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 18.

¹⁰⁹ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, 1905, p. 33; date noi despre genealogia familiei Ureche, în studiul nostru, *Înrudirile cronicarului Grigore Ureche* (ms).

¹¹⁰ C.D.M., vol. II, nr. 113, p. 38.

¹¹¹ C.D.M. vol. III, nr. 49, p. 38.

¹¹² Constantin Batiște Vevelli moare în aprilie 1633, la detronarea lui Alexandru Iliaș (Miron Costin, *Opere*, vol. I, p. 79).

¹¹³ C. Sion, *op. cit.*, p. 371—372 (subl. n.).

Sion, care de data aceasta este exactă, ajungem la 1700, adică la al treilea Ștefan Tomșa cu care se stinge ramura domnească a neamului. Mai rămâne acel Ilie Tomșa, vornicul de Vrancea din vremea lui Vasile Lupu și poate și alții, care au putut avea descendenți, iar relația lui Sion s-ar putea raporta la acești urmași, direcți și colaterali, ai lui Ștefan Tomșa.

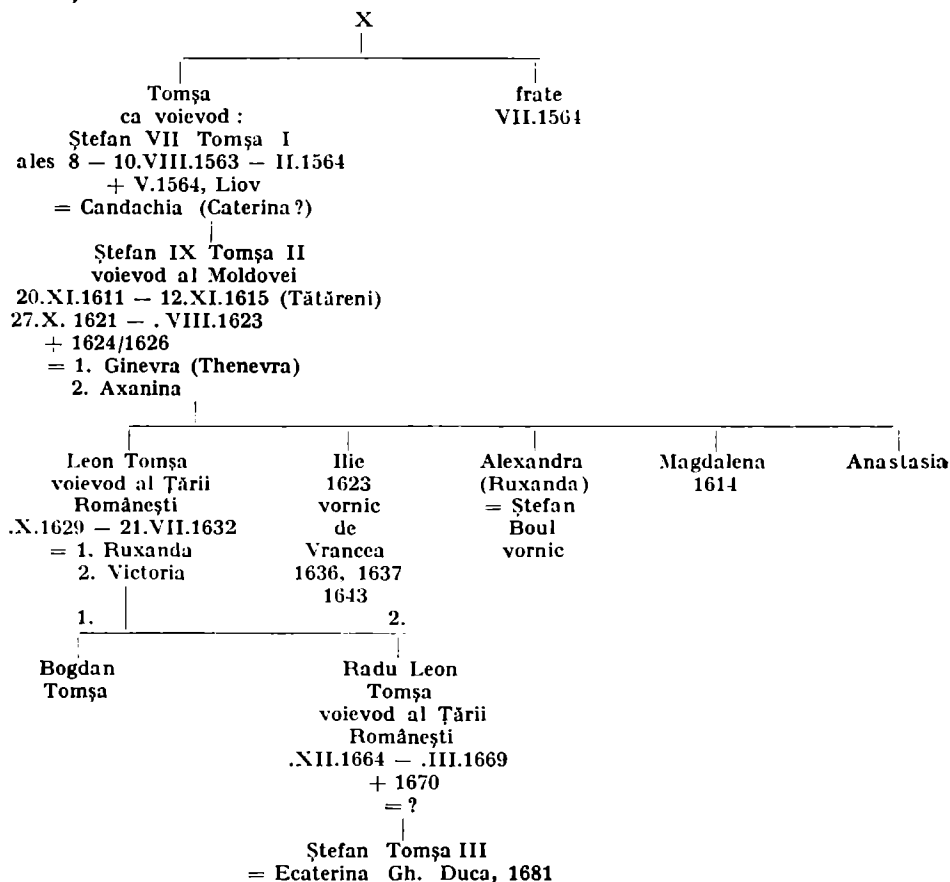

Înainte de a încheia, trebuie să amintim că nu se mai poate accepta lectura pe care Beldiceanu a dat-o inscripției epitafului de la Bunești, lectură care a indus în eroare pe mulți cercetători. Propunem, deci, o nouă lectură și traducere a acestei inscripții :

„Acest aer l-a făcut binecinstitorul domn Io Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu Domn al Țării Moldovei, fiul răposatului Tomșa voievod, și Doamna sa Axanina, și l-au dat la sfânta biserică domnească din Iași, unde este hramul sfântului arhierarh și făcător de minuni al lui Hristos, Nicolae, spre pomenirea sa și pentru sufletele părinților și copiilor lor, în anul 7121, luna martie 20” (1613).

Prin urmare, în lumina celor stabilite pînă acum, genealogia familiei Tomșa ar fi următoarea :

Față cu interesul, mereu crescînd, pentru studiile genealogice, a căror importanță se impune tot mai imperios, nu încapе îndoială că într-un viitor apropiat vom putea completa această sumară schiță genealogică, pentru a obține monografia acestui neam de boieri mărunți care au ajuns la cîrma țărilor române¹¹⁴, dîndu-ne patru domnitori și cîteva ctitorii, despre care va fi vorba în alt loc¹¹⁵. Se vor întregi, astfel, tot mai mult, știrile care privesc oamenii, viața și evoluția societății moldovenești în Evul Mediu.

RÉSUMÉ

Une affirmation erronée de N. Beldiceanu concernant l'inscription d'une épitaphe offert par Ștefan Tomșa à l'église Sf. Nicolae Domnesc de Iași(1613) a déterminé l'auteur d'entreprendre une recherche généalogique sur la famille qui a donné deux princes à la Moldavie et deux princes à la Valachie : la famille Tomșa.

Fondée sur une solide information qui emploie toutes les choses que peuvent éclaircir le problème étudié la recherche de l'auteur se déroule minutieusement, et ses conclusions enrichissent la généalogie médiévale, permettant quelques observations à caractère historique proprement dit. On constate, par exemple, que les boyards tués par le prince dans la lutte de Tătărenii (le trésorier Toader Boul, le logothète Beldiman et le hetman Stourdza) étaient parents, et donc le complot avait été organisé entre parents.

Vu l'intérêt, qui augmente sans cesse, pour les études généalogiques, l'auteur se propose de compléter dans l'avenir l'esquisse généalogique pour obtenir la monographie de ces petits boyards qui sont arrivés au gouvernement des pays roumains.

¹¹⁴ Ne gîndim, de exemplu, la o serie întreagă de monografii ale familiilor domnitoare din Moldova : Mușatinii, Movilă, Tomșa, Vasile Lupu, Cantemir (schițată de Sever Zotta), Duca, Ghica. Altele, precum Mavrocordat, Racoviță, Rosetti, Sturza, Callinaki, au deja asemenea monografii, la care se impune o revizuire și o completare.

¹¹⁵ Studiul de față constituie prima parte dintr-o lucrare mai întinsă, despre „Familia voievozilor Tomșa”; partea a doua, în pregătire, va cuprinde ctitoriile acestui neam.

ȘTIRI NOI DESPRE PREZENȚA MOCANILOR ÎN DOBROGEA ÎN TIMPUL STĂPÎNIRII OTOMANE

TUDOR MATEESCU

Păstorii transilvăneni, cunoscuți sub numele generic de mocani, au jucat un rol de o importanță deosebită în istoria Dobrogei¹. Mai întâi, ei au valorificat secole de-a rândul întinsele pășuni din această provincie, ale căror ierburi s-ar fi pierdut altfel, în cea mai mare parte, fără nici un folos. Contribuția lor privește însă și alte sectoare ale vieții economice². Lor le revine apoi un merit de seamă în dezvoltarea legăturilor, pe toate planurile, dintre românii dobrogeni și cei din provinciile de la stînga Dunării. Este de asemenea remarcabil aportul mocanilor la viața spirituală³ și chiar la cea politică⁴ a Dobrogei.

Condițiile prielnice păstoritului, determinate de vegetația și clima provinciei dintre Dunăre și mare, i-au atras pe oierii transilvăneni din cele mai vechi timpuri⁵. Dunărea n-a fost niciodată o piedică pentru ei, iar posibilitatea iernării turmelor în Dobrogea, unde iarba se menținea pe cîmp și în anotimpul rece, nu putea rămîne neobservată de niște oameni atît de întreprinzători cum erau mocanii⁶. Există de altfel indicii sigure

¹ D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, p. 126—130; Constantin C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, București, 1967, p. 62—64.

² D. Șandru, *op. cit.*, p. 44 și urm.

³ *Ibidem*, p. 69 și urm.

⁴ La 1850, Ion Ionescu de la Brad, vorbind despre mocani, într-o scrisoare către Ion Ghica, expediată din Dobrogea, aprecia că „prin ei cauza națională se poate înainta pretutindenea pe unde pleacă și merg ei”. (Victor Slăvescu, *Correspondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica. 1846—1874*, București, 1913, p. 64).

⁵ Într-un document de la Mircea cel Bătrîn din anii 1404—1406 se vorbește de păstorii care se aflau în bălțile de la Dunăre aparținînd Mănăstirii Cozia. (*Documenta Romaniae historica*, Țara Românească, vol. I, București, 1966, p. 64). Deși nu se specifică locul de unde veneau, această știre a fost considerată ca o dovadă a trecerii, încă de pe atunci, a mocanilor în Dobrogea. (P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 63). Faptul este pe deplin posibil, mai cu seamă că această provincie constituia în vremea aceea o parte integrantă a Țării Românești. Începînd apoi din 1418, avem informații directe asupra prezenței ciobanilor din Transilvania de sud de Carpați. [Andrei Veress, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească (pînă la 1821)*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom. VII (1927), p. 142—143].

⁶ Pentru ipoteza mării vechimi a trecerii mocanilor în Dobrogea, vezi și N. Dragomir, *Oierii mărgineni și transhumanța lor în Dobrogea de sud*, în „Analele Dobrogei”, XIX (1938), vol. II, p. 128. S-a afirmat totuși că știri sigure, bazate pe atestări documentare, asupra prezenței oierilor transilvăneni în provincia dintre Dunăre și mare ar apare abia după 1800. (D. Șandru, *op. cit.*, p. 22, 32). Într-un studiu recent, se ajunge la o concluzie și mai categorică, concretizată în următoarea afirmație gratuită, explicabilă numai prin ignorarea totală a unor documente cunoscute și folosite de mai bine de o jumătate de secol: „Nici un izvor documentar nu indică prezența transhumanței înainte de secolul XVII-lea pe linia Dunării. De altfel o mișcare mai

privind prezența lor în această provincie încă din secolul al XVI-lea⁷. Știri directe și din ce în ce mai bogate în acest sens apar apoi după 1700⁸, dar ele reflectă adesea o situație mai veche, deoarece fenomenul ancestral al transhumanței⁹, în aria căruia intra și Dobrogea, n-a suferit propriu-zis întreruperi în veacurile trecute¹⁰.

După 1800, informațiile referitoare la prezența mocanilor în provincia dintre Dunăre și mare se înmulțesc în mod considerabil¹¹. Ei foloseau pășunile Dobrogei îndeosebi pentru iernat, iar primăvara turmele erau trecute din nou la stînga Dunării, înainte de fătarea oilor, deoarece trecerea mieilor peste fluviu era foarte anevoioasă¹². Fătarea oilor se petrecea de regulă pe malul stîng, în județele Ialomița și Brăila, după care unii

veche a turmelor ardelenesti către sud nu se justifică din punct de vedere economic, social și politic". [I. Băcănar, *Probleme geografice în dezvoltarea așezărilor omenești din valea Dunării în secolele al XV-lea și al XIX-lea*, în „Studii și cercetări de geologie, geofizică, geografie”, Seria geografie, XV (1968), nr. 2, p. 22].

⁷ Mai întîi, într-un document turcesc din 1520, privind printre altele, și unele porturi dunărene ale Dobrogei, este consemnat faptul că „necredincioșii” din Moldova și Țara Românească își treceau turmele în fiecare an, în timpul iernii, în regiunea bălților și ostroavelor Dunării. Este vorba de partea dinspre Dobrogea, deoarece zona respectivă se afla sub jurisdicție otomană, căci dregătorii turci locali percepeau, în favoarea fîscului, o taxă (gorștina), în valoare de 3 oi la 100. (Irène Beldiceanu-Steinherr și Nicoară Beldiceanu, *Acte du règne de Selim I concernant quelques échelles danubiennes de Valachie, de Bulgarie et de Dobrodja*, în „Sildost-Forschungen”, XXIII, München, 1964, p. 100—101). Vezi și Bistra Țvetkova, *Regimul schimbului economic dintre teritoriile de la nord și Sud de Dunăre în secolul al XVI-lea, în Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec XII—XIX). Studii*, vol. I, București, 1971, p. 133—134). Aducerea turmelor la iernat în bălțile Dunării și pe malul drept al fluviului era însă un obicei practicat îndeosebi de mocani, de unde presupunem că cel puțin o parte a oilor pomenite în acest document venea din Transilvania. În regulamentele vamale ale orașelor din Dobrogea, datînd din timpul sultanului Soliman I (1520—1566), se vorbește de oile care treceau la pășunat, pe la Hirșova, în ostroavele Dunării, ca și de turmele ce soseau „din străinătate”. Pentru Siliștriu se face la fel mențiune despre trecerea de turme pe acolo, dintre care unele erau mai mari de 500 de oi. [Hadiye Tunçer, *Osmanlı İmparatorluğunda toprak hukuku, arazi kanunları, ve kanun açıklamaları* (Dreptul pămîntului, legile proprietății și comentariile legilor în Imperiul otoman), Ankara, 1962, p. 213, 216]. Deosebit de semnificativă în acest sens ni se pare de asemenea o știre cuprinsă în relația călătorului Erasim Otwinowski, care a străbătut Dobrogea la 1557. El ne spune că, în momentul în care a vrut să treacă Dunărea la Oblucița (Isaccea), un cioban (czaban) i-a oprit trecerea carelor, „vrînd să-și ducă întîi oile lui”. Pîngindu-se de el la turci, aceștia „l-au dus legat de picioare în fața solului și l-au bătut cu bățul la tălpi”. (P.P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930, p. 7). După energia și semeția de care a dat dovadă, credem că nu poate fi vorba decît de un mocan, care venea, foarte probabil, din sud-estul Transilvaniei, ducîndu-și oile spre Dobrogea prin Moldova de Jos.

⁸ N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni din Sălțiște și comunele din jur*, în „Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj”, vol. II (1924—1925), Cluj, 1926, p. 107, 235; D. Șandru, *op. cit.*, p. 21; C.C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, [Constanța], [1966], p. 15—16, 24—25.

⁹ În martie 1850, într-o jălbă către Agenția austriacă din București a unui grup de 28 de oieri transilvăneni, aflați cu turmele la iernat în Dobrogea, se spunea, în legătură cu vitele lor, că „de la moși strămoși și pînă acum ne-am hrănit cu dinsele și de la dinsele ne-am ținut, atît dădiile cerute de către stăpînire, cît și cheltuielile caselor noastre, neavînd alte meseșuguri cu care să ne hrănim”. (Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1429/1850, f. 3).

¹⁰ Întreruperi au fost numai în timpul războaielor ruso-turce, care au afectat teritoriul Dobrogei începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sau, în alte cazuri, din cauza opreliștilor turcești. (N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni*, ..., p. 198).

¹¹ D. Șandru, *op. cit.*, p. 33 și urm. Din datele publicate pînă acum, se știe, de exemplu, că, la începutul anului 1818, mocanii aveau în Dobrogea 60 de turme, însumînd peste 100.000 de oi, plus 1.500 de cai. (Andrei Veress, *op. cit.*, p. 203). În 1821 se aflau la iernat, „peste Dunăre”, mai mult de 20.000 de oi din Transilvania. Numai în zona Brăilei, de-o parte și de alta a Dunării, așadar și în Dobrogea, se găseau atunci cu turmele 300 de păstori transilvăneni. (Hurmuzaki *Documente privind istoria României*, serie nouă, vol. III, București, 1967, p. 107, 182, 232, 554).

¹² N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni*, ..., p. 244.

dintre păstori rămăneau pe loc pentru vârat, majoritatea luînd însă drumul pășunilor montane.

La 3 aprilie 1807, se raporta din Transilvania la Viena că mai mulți „economi de oi” din această provincie își duseseră numeroasele lor vite la iernat peste Dunăre, în Turcia, respectiv în părțile Dobrogei și Bulgariei. În momentul acela, datorită împrejurărilor survenite, determinate, evident, de războiul ruso-turc izbucnit în 1806, ei nu se mai puteau întoarce cu turmele la stînga Dunării fără un ordin special al Porții către autoritățile locale. De aceea, 25 de oieri, posedînd 18.000 de oi, aflați în această situație, se adresaseră în scris oficialităților din Transilvania, cu rugămintea de a se interveni în favoarea lor. În afara acestora, se găseau și alți păstori transilvăneni la dreapta Dunării, cu un număr și mai mare de oi, care erau împiedicați de asemenea să treacă fluviul¹³.

În lunile următoare, în cîteva note trimise la Viena din Transilvania, se punea la îndoială dreptul mocanilor de a-și paște vitele la sudul Dunării¹⁴, ceea ce se referă probabil la inexistența pe atunci a unei reglementări scrise în acest sens între cele două imperii. La 8 iunie 1807, această situație era relatată pe larg într-un raport al autorităților din Cluj către împărat¹⁵. Oile reținute în primăvara aceluia an fuseseră luate însă în mod samavolnic pentru subzistența trupelor otomane, fapt care a determinat mai multe intervenții din partea guvernului austriac pe lîngă Poartă, continuate și în anul 1808, cînd despăgubirea pretinsă de oierii transilvăneni pentru aceste oi a fost fixată la 95.000 de piaștri¹⁶.

După terminarea războiului ruso-turc din 1806—1812, iernarea în Dobrogea a turmelor mocanilor s-a putut face desigur în condiții mai bune. Într-o notă din 27 martie 1818 a Cancelariei Aulice pentru Transilvania, se vorbea de „acei oieri transilvăneni care și-au mînat vitele din Țara Românească pentru iernat peste Dunăre și care vor și pe viitor să și le mîne”¹⁷. O nouă întrerupere este adusă de războiul ruso-turc din 1828 — 1829, dar, după aceea, păstoritul mocanilor în Dobrogea ajunge, pentru cîteva decenii, la cea mai mare înflorire a sa¹⁸.

Într-un raport din 31 martie 1830 al unui dregător către Isprăvnicatul de Ialomița privind catagrafia locuitorilor, se vorbea despre „transilvaniștii mocani”, care tocmai atunci începuseră „să treacă cei mai mulți du peste Dunăre cu oile la fătăciune în părțile acestui județ, pă moșiile unde de-a pururea să sălășluia primăvara și vara, de unde să împărțea a merge unii la munți și alți rămăneau aici”. Se cerea să fie înscrși toți mocanii, „cu oile și ciobani i cai și dobitoacele ce vor avea”¹⁹.

¹³ Arh. St. Buc., colecția Xerografii Viena (Hauss-Hof-und Staatsarchiv), pachet CIV, nr. 8.

¹⁴ Ibidem, nr. 9.

¹⁵ Ibidem : „in dubium jus opilionum Transilvaniensium, oves suas in provinciis Turcicis transdanubianis pascendi evinci?”

¹⁶ Ibidem, nr. 10.

¹⁷ Ibidem, pachet CV, nr. 1.

¹⁸ D. Șandru, *op. cit.*, p. 43.

¹⁹ Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 1113/1829, f. 283. (Vezi semnalarea acestei știri la Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1969, p. 61).

Organizarea, în 1830, a cordonului sanitar pe linia Dunării, prin instituirea punctelor de carantină în Țara Românească și Moldova²⁰, a impus o reglementare a trecerii mocanilor cu vitele în Dobrogea, care pînă atunci nu fusese supusă nici unei restricții. Într-un raport din 6 octombrie 1830, al Divanului Săvîrșitor al Țării Românești către președinte, se arăta că referitor la „păstorii supuși austriecești, ce au trimis dobitoacele la ernatec piste Dunăre, în stăpînirea turcească, Divanul făcînd cercetare prin hirtii”, nu se găsisese „nici un fel de așezămint întru această madaea, dar, după chibzuirea în Obșteasca Adunare, s-au aflat că din partea domnilor stăpînitori să slobozea acelor păstori ca să treacă dobitoacele peste granița Valahiei, fără nici un fel de mîrginire” și totodată „nu să lua nici un fel de vamă de la dobitoacele din Valahia ce trecea în Turchia”²¹.

Se reglementa, în primul rînd, „să sloboadă dobitoacele la ernatec în turme numai pe la vâmi și carantine”, și anume pe la Brăila, Călărași, Giurgiu, Zimnicea, Izvoarele, Calafat și Cernet²². Se stabilea apoi ca vameșii și directorii carantinelor să aibă obligația de a cerceta „reghiile”²³ eliberate în Transilvania stăpînitor de turme, însemnînd într-o conică „numărul și feliul dobitoacelor, a cui sint și cite anume trec”. La fel trebuia să se procedeze și la revenirea de peste Dunăre, aceste măsuri fiind impuse de vama care tocmai se instituisese, „pentru că păstorii supt chip de ernatec pot a trimite în Turchia fără vamă dobitoacele rumânești și să le vîndă acolo”, iar la înapoiere „pentru că păstorii vinzînd dobitoacele lor în Turchia și întorcîndu-să cu mai puțin număr în Valahia, pot a-și îndeplini reghiile cu dobitoacele ce le vor compăra în Valahia și să le treacă în Ghermania fără vamă”. Totodată, nu se mai admitea ca oierii care treceau peste Dunăre să ia cu ei „mai multe producturi de îndestulare decît pe trei zile, după analoghia oamenilor ce să vor afla pe lingă turme”²⁴.

La 2 octombrie 1830, Isprăvnicul județului Brăila raporta Divanului Săvîrșitor că se primise aprobare pentru trecerea mocanilor cu oile pe la Brăila „peste Dunăre în ernatic, după cum din vechime au fost obiceiul”. Transportul oamenilor și vitelor peste fluviu era arendat de *contraccii*, care obțineau din aceasta însemnate venituri²⁵. Într-un raport din 4 decembrie al aceleiași instituții se spunea că „ciobani <i>ce au trecut cu oile ungurenești peste Dunăre pentru ernatec vin pă toate zilele la isprăvnicat cu mari plingeri că nu găsesc pă decindea să cumpere mălăiū pentru hrana guriilor lor și sint muritori dă foame, rugîndu-să a li să da voie să cumpere din țară trebuinoios mălăiū și să-l treacă peste Dunăre, dînd mari chezășii că numai pentru trebuința hranii lor vor

²⁰ Ion I. Nistor, *Ravagiile epidemiilor de ciumă și holeră și instituirea cordonului carantinat la Dunăre*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom. XXVII (1944–1945), p. 386 și urm.

²¹ Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 438/1830. f. 5.

²² Ibidem. Prin Moldova se trecea pe la carantina Galați, înființată în martie 1830. (Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 392). Pentru Dobrogea, trecerea se făcea pe la Călărași, Brăila și Galați, la acestea adăugîndu-se curînd „micile carantine” Piuța Petrii și Oltenița. De asemenea, mocanii care treceau pe la carantinele Giurgiu și Zimnicea se îndreptau, cei mai mulți, tot spre Dobrogea.

²³ Pentru „reghie” vezi N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mîrgineni...*, p. 224–227.

²⁴ Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 438/1830, f. 5–6. După ce au fost aprobate, aceste reguli au fost trimise la toate carantinele pe la care era permisă trecerea mocanilor. (Ibidem, f. 21).

²⁵ Ibidem, f. 13.

cumpăra”²⁶. Știrea este interesantă îndeosebi pentru faptul că atestă foametea care bîntuia pe atunci în Dobrogea, consecință directă a puștiiorului război care se încheiase în anul precedent. La 4 ianuarie 1831, Divanul Săvirșitor răspundea că aprovizionarea acestor mocani se putea face „socotit pă cîți oameni vor fi ei, numai pentru hrană pă trei zile”²⁷, conform prevederilor noului regulament.

În toamna anului 1830, a trecut în Dobrogea la iernat un mare număr de oi ale păstorilor transilvăneni. Trecerea lor nu se mai făcuse însă pe la Călărași, pe unde mergea principalul drum al mocanilor spre iernare²⁸. La 1 decembrie 1830, directoratul carantinei Călărași răspundea Divanului Săvirșitor, care ceruse de la toate carantinele *perilipsis* „dă vitele păstoricești ale supușilor austriecești ce merg în Turchia²⁹ spre ernatec”, că, pînă la data aceea, nu trecuseră pe acolo „asemenea vite”³⁰. În schimb, din perilipsisul înaintat de carantina Brăila la 8 decembrie, reieșea că, între 4 octombrie și 30 noiembrie 1830, trecuseră în Dobrogea prin vadul acela³¹ un total de 141.378 de oi și capre³², 1815 cai, 231 de asini și 273 de ciobani din Transilvania³³.

În februarie 1831, un grup de mocani erau pregătiți „cu o sumă mare de oi”, pe malul dobrogean al Dunării, pentru a reveni, prin vadul de la Călărași, în Țara Românească³⁴. De asemenea, la 26 februarie, „doi mocani sudii austriecești, din cei ce petrec cu oile lor dă ceia parte a Dunării spre ernatic”, au venit la carantina Brăila, pentru a se interesa „în ce chip ar putea ei ca să-și treacă vitele lor și ciobanii d-această parte, cu toate tirhaturile lor”³⁵. Directorul acestei carantine hotărîse ca mai întîi să intre în curățenie, pentru împlinirea termenului hotărît de 14 zile³⁶, jumătate din ciobanii de la fiecare tîrlă. Între timp erau supuse și vitele unor măsuri sanitare, pentru a fi curățite „atît dă molipsitoarea boală a ciumii, cît și dă boala ce vor mai avea, adică dalac și gâlbează”. Ele erau primite apoi de ciobanii care-și împliniseră termenul, după care urmau să intre în carantină și cei rămași pe malul drept al Dunării³⁷. În răspunsul Comitetului Carantinelor³⁸ la raportul privind această situație, erau date indicații similare, adăugîndu-se observația necesității măsurilor de pază

²⁶ Ibidem, f. 86.

²⁷ Ibidem, f. 87.

²⁸ Vezi harta acestor drumuri la N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni...*, anexa.

²⁹ Prin „Turchia” sau „Țara Turcească”, mocanii înțelegeau de obicei Dobrogea. (D. Șandru op., cit., p. 34).

³⁰ Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 438/1830, f. 95.

³¹ Vezi N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni...*, harta, unde drumul prin Brăila este considerat doar „probabil”.

³² În regulamentul de funcționare a carantinelor, se stabilea însă eliberarea din carantină după numai 1 zile, în cazul neapariției simptomelor vreunei boli. (Ion I. Nistor, op. cit., p. 389).

³³ Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 438/1830, f. 97.

³⁴ Ibidem, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1336/1831, f. 6, 14, 32.

³⁵ Ibidem, f. 6.

³⁶ În regulamentul de funcționare a carantinelor, se stabilea însă eliberarea din carantină după numai 1 zile, în cazul neapariției simptomelor vreunei boli. (Ion I. Nistor, op. cit., p. 389).

³⁷ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1336/1831, f. 6, 14, 32.

³⁸ Comitetul Carantinelor fusese constituit în baza cap. VI din Regulamentul Organic al Țării Românești. (Georgeta Penelea, *Organizarea carantinelor în epoca regulamentară*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historia, XIV, Cluj, 1969, fasc. 1, p. 30).

pentru evitarea oricărui contact, înainte de curățenie, al ciobanilor și vite-
lor, venite din Dobrogea cu localnicii și cu vitele lor ³⁹.

Alți ciobani, sosiți în zilele următoare cu turmele la vadul de la Ghecet, cereau cu insistență să fie primiți la carantina Brăila, deoarece se apropia vremea fătării oilor ⁴⁰. De asemenea, încă de la 23 februarie, mai mulți mocani din satul Săliște, cu un mare număr de oi, solicitau intrarea în Țara Românească pe la carantina Călărași ⁴¹. Pe de altă parte, la 26 martie 1831, „mica carantină” Piua Petrii ⁴² raporta carantinei Brăila, de care depindea, că, la 16 ale acelei luni, Ahmed Aga, aianul de Hirșova ⁴³, în urma poruncii pașei de Rusciuc, trecuse cu *caicele* ⁴⁴ sale prin acel punct, pe unde nu era permisă intrarea vitelor în țară, un însemnat număr de oi ale mocanilor care fuseseră la iernat în Dobrogea ⁴⁵.

La 30 martie 1831, carantina Călărași raporta că, în cursul acelei luni, începînd din ziua de 6, intraseră pe acolo în țară, venind din Dobrogea, 54 de turme cu 57.181 de oi, plus 1122 de cai, aparținînd locuitorilor satului Săliște ⁴⁶. Un asemenea peripetis era întocmit și de mica carantină Piua Petrii la 26 martie, completat apoi cu noi date la 1 mai, cînd a fost înaintat Comitetului Carantinelor ⁴⁷. Se menționa în plus numele stăpînilor de turmă și localitatea din Transilvania unde rezida fiecare. Se arăta că, între 16 și 21 martie 1831, veniseră din Dobrogea, în condițiile amintite mai sus, 23 de turme, însumînd 38.783 de oi și 39 de cai ⁴⁸ și 13 asini. Stăpînii acestor turme ⁴⁹ erau toți din părțile Brașovului, din satele Șimon,

³⁹ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1336/1831, f. 7.

⁴⁰ Ibidem, f. 14, 32.

⁴¹ Ibidem, f. 10, 33.

⁴² La Piua Petrii, ca și la Oltenița, erau numai „birouri mici de carantină”. (Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 387).

⁴³ În corespondența instituțiilor Țării Românești, denumirea acestei localități apare totdeauna sub forma *Hârsova* sau *Htrsova*, ceea ce face și mai plauzibilă derivarea acestui toponimic din anticul *Carsium*.

⁴⁴ *Caicele* erau „podurile umblătoare” (bacurile) cu care își treceau mocanii vitele peste Dunăre. (N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni...*, p. 235).

⁴⁵ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1336/1831, f. 64—65.

⁴⁶ Ibidem, f. 70.

⁴⁷ Ibidem, f. 66, 81.

⁴⁸ Este vorba „de caii de tirhaturi”, cu care erau transportate obiectele necesare fiecărei turme. Numărul lor era proporțional cu cel al oilor din fiecare turmă. (N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni...*, p. 219—220). Existau însă și mocani care aveau herghelii întregi și pe care le aduceau de asemenea în Dobrogea la iernat. La 1811, polonezul Mihail Czajkowski (viitorul Sadk Pașa) găsea în Dobrogea mocani care creșteau un număr însemnat de cai. După descrierea sa, calul moccănesc nu era frumos dar avea „talie bună” și se vindea la un preț moderat, un cal bun putînd fi cumpărat numai cu 400 de piaștri, ceea ce echivala cu 110 franci. (Gh. Platon, *Informații noi privind teritoriul și populația Dobrogei în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»”, V, Iași, 1968, p. 211). În condica din 1845 a consulatului austriac de la Galați, apar mulți mocani care aveau și cai în Dobrogea, unii ajungînd chiar la 200. (G. Vălsan, *Mocanii în Dobrogea la 1845*, în „Graiul Românesc”, II, 1928, nr. 3, p. 42—43). De asemenea, la 1850, Ion Ionescu de la Brad vorbește de hergheliile mocanilor bogați, unul dintre ei, Radu Jălea, avînd peste 300 de cai din cei mai buni. (Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 65, 67, 91).

⁴⁹ Lipsa de spațiu nu ne permite să inserăm și tabelul, incomplet desigur, de stăpînii de turme din Transilvania, ale căror vite s-au aflat în Dobrogea în perioada 1831—1853, întocmit după datele cuprinse în materialele de arhivă cercetate și mai ales în cele din fondul Comitetul Carantinelor. Numărul acestor stăpîni ajunge la aproape 400, cei mai mulți fiind originari din Săliște, Săcele, Poiana, Tilișca, Vale, Bran, Moeciul, Șimon, Sohodol, Fundata, Rășinari, Galeș, Rod ș.a.

Bran, Moeciu, Fundata, Satu Lung și Sohodol. Dintre ei, 7 aveau peste 2000 de oi, cel mai bogat fiind Irimia Dascălu din Satu Lung cu 2759 de oi și 23 de cai ⁵⁰.

La 6 aprilie 1831, carantina Brăila înainta un „Catastih dă suma oilor, a cailor și măgarilor ce au trecut printr-această graniță ale sudităilor austriacești, ce au fost în Turchia spre ernalie”. Se arăta, cu o specificație amănunțită, că, între 10 și 31 martie, intraseră din Dobrogea în Țara Românească 55 de turme ale mocanilor, cuprinzând 67.576 de oi (dintre care, 12.204 oi țigăi, 49.253 oi birsane, 1201 berbeci țigăi și 4918 berbeci birsani), 1245 de capre, 440 de cai (dintre care 361 cai maturi de ambele sexe, 60 tunși ⁵¹ și 19 minji), 97 de asini și 128 de ciobani ⁵². Stăpînii acestor turme erau din satele Săliște, Poiana, Săcele, Rîșnov și Bran. Patru dintre ei aveau turme mari de peste 2000 de oi: Manea Pîrvu din Satu Lung — Săcele (2558), Ilie Dobrotă din Poiana (2303), Zaharia Pîrvu din Săcele (2260) și Vlad Pirlea tot din Săcele (2249)⁵³.

Nu cunoaștem numărul oilor care au trecut în Dobrogea la iernat în toamna anului 1831, dar, într-o adresă din 13 martie 1832 a Secretariatului Statului către Vornicia Trebilor din Lăuntru, care, la rîndul ei, o trimite Comitetului Carantinelor, se scria că „aiunul de Hărsova face arătare că mocanii de la Dobrogea să roagă de el să dea voie și estimp să aducă în prințipat o sumă de oi, și pentru că acum în primăvară sînt slabe, pentru înlesnirea trecerii lor face rugăciune ca să se dea poruncă carantinei de la Piua Pietri <i> de a primi numai oile acolo, iar ciobanii vor trece la carantina Brăila, ca să-și facă hotărîtele zile de carantină, și alți ciobani, tovarăși ai lor, care îi au aici în prințipat, vor primi oile de la carantina Piua Pietri <i>”⁵⁴. În cele din urmă s-a dat o rezolvare favorabilă, permițîndu-se intrarea pe la punctul amintit a acestor oi, al cărui număr se ridica la 20.000 ⁵⁵.

La 14 martie 1832, carantina Călărași raporta că treceau pe acolo din Dobrogea în fiecare zi cîte 10 sau 13 mii de oi ale mocanilor ⁵⁶. Cu toate acestea, la 11 aprilie, se spunea că „au mai rămas neîntoarse din Turchia... cele ce au fătat pã drum și altele între Borcea și Dunăre, pînă s-au mai mărît puțin miei <i>, de a-i putea să-i ia la drum”⁵⁷. La fel, la 4 aprilie, carantina Brăila arăta că mai erau unii mocani „cu vitele

⁵⁰ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1336/1831, f. 81.

⁵¹ „Tunșii” erau caii tineri, cărora, la împlinirea unui an, li se tundea moțul de pe frunte și coama, operațiune numită „costrușare”. (N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mîrgineni* ..., p. 219).

⁵² Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1336/1831, f. 73—74, 91. Totalul dă cifre greșite pentru berbecii țigăi (1221, în loc 1201) și pentru ciobanii care îngrijeau de toate aceste turme (129, în loc de 128).

⁵³ Ibidem. Asemenea condiții, alcătuite anual de către fiecare carantină, au fost trimise apoi, prin Comitetul Carantinelor, Vistieriei Țării Românești, în urma poruncii acesteia din 18 septembrie 1831. (Ibidem, dosar 2379/1832, f. 1—2, 58 etc.). Din păcate, ne-au parvenit numai cîteva exemplare din aceste condiții.

⁵⁴ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 484/1832, f. 1—3. (Vezi semnalarea acestui dosar la Constantin C. Giurescu, *Principatele române la începutul secolului XIX*, București, 1957, p. 92).

⁵⁵ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 484/1832, f. 4—7; fond Comitetul Carantinelor, dosar 2379/1832, f. 6—8.

⁵⁶ Ibidem, fond. Comitetul Carantinelor, dosar 2379/1832, f. 3.

⁵⁷ Ibidem, f. 35.

lor decindea", care nu trecuseră încă în Țara Românească⁵⁸. Este evident faptul că numărul oilor care se aflaseră atunci la iernat în Dobrogea fusese foarte ridicat.

În toamna anului 1832, trecerea oilor pe la carantinele Piua Petrii și Oltenița rămânea în continuare oprită, fiind îngăduită numai pe la punctele stabilite inițial⁵⁹. Totuși, la sfârșitul lui septembrie, datorită, desigur, numărului mare al oilor care se îndreptau spre Dobrogea, s-a permis trecerea lor și pe la carantina Piua Petrii⁶⁰. Vadurile cele mai căutate erau însă cele de la Călărași și Brăila. La 12 septembrie 1832, se raporta de la Călărași că venise „vremea sloboziri <i> mocanilor cu oile ce le ernează în Turchia, care au și început de la 11 septembrie o mulțime foarte mare a să grămădi să treacă pe la această carantină, afară din cele ce sînt încă a urdina în curs de 2 luni, după a <l> lor obicei”⁶¹. Ultima mențiune este interesantă prin informația pe care o aduce în plus că traversarea Dunării nu se făcea toamna de către toți mocanii deodată, unii dintre ei rămînînd încă un timp cu vitele la păscut în Bărăgan⁶².

De asemenea, pe la vadul de la Brăila, după „catastihul” întocmit de Ocîrmuirea județului, au trecut în toamna anului 1832 în Dobrogea 140 de turme ale păstorilor transilvăneni, totalizînd 169.226 de oi și capre și 1780 de bovine⁶³. Dintre acestea, 23 de turme cuprindeau peste 2000 de capete de vite, mai bogate fiind cele deținute de Oprea Borcea din Săliște (4358 de oi și 21 de bovine), Zaharia Pirvu din Satu Lung (4280 de oi), Nicolae Borcea din Săliște (3450 de oi și 17 bovine), Radu Hârda din Șimon (3175 de oi și 104 bovine) și Ion Tătaru din Bran (3013 oi)⁶⁴. Este așadar un fapt sigur, atestat de altfel și de alte izvoare⁶⁵, că mocanii aduceau și bovine la păscut în Dobrogea. Unii dintre ei aveau adevărate cirezi⁶⁶, ca, de pildă, Cosma Bercaru din Săcele, care poseda 172 de vite cornute mari (121 boi și vaci și 51 vite tinere)⁶⁷.

În toamna anului 1833, foarte multe oi ale mocanilor au fost îndreptate de asemenea spre Dobrogea pentru iernat, trecerea lor făcîndu-se pe la carantinele Călărași, Brăila și Piua Petrii⁶⁸, ca și prin alte locuri. Pe la Brăila, așa cum aflăm dintr-un „catastih” analog celui din anul precedent, au trecut atunci 101 turme cu un număr mare de vite⁶⁹. Cele

⁵⁸ Ibidem, f. 30.

⁵⁹ Ibidem, f. 87, 98.

⁶⁰ Ibidem, f. 127. Drumul spre Dobrogea pe la Piua Petrii, destul de strabătut în mod frecvent de mocani, nu figurează la N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mîrgineni*..., harta. Acolo se afla însă vestitul „vad al oilor”, rămas pînă azi în toponimie. (Pentru toate vadurile folosite de mocani, vezi D. Șandru, *op. cit.*, p. 42).

⁶¹ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 2379/1832, f. 115.

⁶² În afară, bineînțeles, de cei care rămîneau să ierneze în Bărăgan și în bălțile Dunării. (N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mîrgineni*..., p. 231–234).

⁶³ Arh. St. Brăila, fond Ocîrmuirea județului Brăila, dosar 3739/1832, f. 123–126.

⁶⁴ Ibidem, f. 123, 125.

⁶⁵ Gh. Platon, *art. cit.*, p. 211; G. Vîlsan, *art. cit.* p. 42; Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 65, 68; F. Kanitz, *La Bulgarie danubienne et le Balkan. Études de voyage (1860–1880)*, Paris, 1882, p. 482.

⁶⁶ La 1850 Ion Ionescu de la Brad constata că mulți dintre mocanii bogați aveau în Dobrogea cirezi de bovine, pe care el le numește „tamazlcuri”. (Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 65).

⁶⁷ Arh. St. Brăila, fond Ocîrmuirea județului Brăila, dosar 2739/1832, f. 126. Cireada lui Cosma Bercaru este atestată în Dobrogea și la 1845. (G. Vîlsan, *art. cit.*, p. 42).

⁶⁸ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1504/1834, f. 1–6.

⁶⁹ Arh. St. Brăila, fond Ocîrmuirea județului Brăila, dosar 4166/1833, f. 103–107.

mai bogate erau turmele a trei mocani, pe care i-am constatat și în anii anteriori în Dobrogea: Zaharia Pîrvu (4600 oi și capre și 10 bovine), Manea Pîrvu (3841 oi și capre) și Vlad Pîrlea (3473 oi și capre și 141 bovine)⁷⁰.

Traversarea Dunării s-a făcut și pe la carantina Oltenița, deși pe acolo acest lucru nu era încă permis. La 23 februarie 1834, această carantină raporta comitetului că „an pă toamnă, îmbulzindu-să pă la carantinele du pîn prejur trecerea oilor spre ernatic în Turchia ale supușilor austriecești, după obicei, au năvălit și pă la această schelă nouăsprezece stăpîni păstori sudiți, cu una sută slugi ciobani și cu sumă dă oi și vite 28.664, și au trecut spre ernatic în Turchia pă luna lui octomvrie și noemvrie”⁷¹.

În momentul acela, ei se pregăteau să revină în Țara Românească tot pe la Oltenița, deși turmele lor se aflau la distanță mare de acest vad, dar, așa cum preciza Comitetul Carantinelor la 26 februarie 1834, „nefiind slobod a să priimi pasajeri” pe la acel punct, curățenia ciobanilor urma să se facă la carantina Călărași sau la Brăila⁷². În schimb, se permitea intrarea mocanilor în țară pe la Pîna Petrii, locul de trecere fiind fixat la punctul Gura Ialomitei, unde existau un vad și un pichet. Despre aceasta se scrisese și aianului de Hirșova, care se arătase mulțumit de hotărîrea luată⁷³. Cei mai mulți au intrat desigur pe la Călărași și Brăila. Numai într-o singură zi, la 25 februarie, la prima dintre aceste carantine au venit din Dobrogea 24 de oieri transilvăneni cu turmele lor⁷⁴.

În toamna aceluiași an, au trecut peste Dunăre, pe la vadul de la Brăila, 117 turme mocănești, însumind 130.564 oi și capre și 1725 bovine, 22 dintre ele avînd peste 2000 de capete de vite⁷⁵. Pe primele trei locuri se aflau turmele mocanilor Bucur Găitan din Satu Lung (3631 de oi), Ion Manea din Cernat (3564) și Staicu Șeitan din Satu Lung (3500)⁷⁶.

Într-un raport al carantinei Oltenița din 21 septembrie 1834, se arăta că, începînd de la 13 ale acelei luni, mulți oieri din Transilvania, care se îndreptau spre pășunile dobrogene pentru iernat, năvăliseră și pe acolo „rînduri, rînduri”⁷⁷. Se adăuga însă, amănunt deosebit de interesant, că voiau „a trece spre ernatic în Turchia și din păstori <i> pămînteni cu oile lor... din pricina lipsi <i> finului ce este în țară”⁷⁸. Se cerea de aceea poruncă de urmare din partea Comitetului Carantinelor, pe care acesta, după ce se înțelege cu Vistieria, o dă la 7 octombrie, stabilind ca și păstorii din Țara Românească să fie slobози „a-și trece vitele decindea spre ernatic, fără nici o poprire”⁷⁹.

Așadar, ne este relavat faptul, necunoscut pînă acum, că, în unele situații, și oierii pămînteni luau drumul Dobrogei, pe urmele mocanilor. Pentru anul 1834, avem și alte știri în aceste sens. În octombrie, un oarecare Ene, cioban din Țara Românească, cerea să i se dea voie să-și treacă

⁷⁰ Ibidem, f. 105–107.

⁷¹ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1504/1834, f. 40.

⁷² Ibidem, f. 40–41.

⁷³ Ibidem, f. 44.

⁷⁴ Ibidem, f. 42.

⁷⁵ Arh. St. Brăila, fond Ocîrmuirea județului Brăila, dosar 7763/1834, f. 101–103.

⁷⁶ Ibidem, f. 101–102.

⁷⁷ Arh. St. Buc., fond. Comitetul Carantinelor, dosar 1504/1834, f. 229.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem, f. 229, 239.

vitele la iernat peste Dunăre pe la carantina Oltenița, urmînd ca în primăvară „iarăși să le treacă dincoace”⁸⁰. Același lucru îl cereau și doi proprietari de oi din județul Dîmbovița, Nicolae sin diaconul Pavel și Coman Vătaful, care voiau să meargă în Dobrogea cu turmele, împreună cu ciobanii lor⁸¹, ca și Dumitrache sin Ioan, „neguțătoras” din București, acesta adăugînd că „din pricina lipsei notrețului, voește a trece vitele sale în Turchia prin schela Olteniții”⁸². Într-un raport din 25 ianuarie 1835 al carantinei Oltenița, se arăta că, în perioada septembrie-octombrie 1834, trecuseră pe acolo peste Dunăre 163 de oieri cu 465 de ciobani slugi (total 628 de suflete), „cu oi și altă felurime dă vite, în sumă de 103.157 capete, din care 37 păstori sînt pămînteni de aici, cu oi 6836”, restul fiind din Transilvania⁸³.

În ianuarie 1835, acești păstori cereau să revină cu turmele lor în Țara Românească tot pe la Oltenița, dar, datorită posibilităților sanitare reduse ale acestei carantine, trecerea lor la stînga Dunării a fost dirijată pe la Călărași și Giurgiu⁸⁴. La începutul lunii martie, mai mulți mocani aflați cu vitele în Dobrogea solicitau intrarea în țară pe la carantina Piuța Petrii (Gura Ialomiței), pentru aceasta intervenind și Husein Efendi, orînduitul pașei de Silistra la vadul Hirșovei⁸⁵, ca și biv vel vornicul Filip Lenș, proprietarul moșiei de pe malul ialomițean al acestui vad⁸⁶. În urma aprobării primite⁸⁷, un mare număr de oieri transilvăneni și-au putut aduce vitele din Dobrogea pe la această carantină⁸⁸. Numai în zilele imediat premergătoare Blagoveșteniei (25 martie), au intrat în Țara Românească, pe la Gura Ialomiței, 6 tîrle cu 33 de ciobani⁸⁹. Trecerea mocanilor cu vitele pe la acest punct a continuat pînă la începutul lunii mai⁹⁰.

Numărul vitelor, mocănești aduse din Dobrogea pe la carantinele Călărași și Brăila, unde nu era necesară o aprobare specială, a fost desigur și mai mare. La 12 martie 1835, carantina Călărași raporta despre „venirea păstorilor supuși cu oile lor, ce acum neîncetat au început să intre în curățenia carantini i”⁹¹. Se adăuga că aceștia „s-au înmulțit atît, încît nu mai au loc nu numai în încăperi, dar nici în curtea încăperilor caran-

⁸⁰ Ibidem, f. 258.

⁸¹ Ibidem, f. 261.

⁸² Ibidem, f. 263.

⁸³ Ibidem, dosar 1130/1835, f. 1.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem, f. 6. (Vezi anexa 1). Husein Efendi rezida în satul dobrogean Ulmii, așa cum se spune într-un document, adăugîndu-se că acel sat „să află în vadul Dunării”, la car<e> și numit, împreună cu un turc subaș, să află cu șăderea acoloa, rînduiți dă la stăpînirea lor spre vadul Dunării”. (Ibidem, f. 17). Denumirea satului, ca și numele mai multor locuitori ai săi, pomeniți în corespondența carantinei Piuța Petrii, dovedesc că este vorba de o așezare românească. Este foarte probabil că acest sat a dispărut cu totul ulterior, deoarece, în momentul reintegrării Dobrogei la România, nici o știre nu mai atestă existența lui. În marea hartă a Dobrogei, ridicată în anii 1880–1883 de Marele Stat Major al Armatei Române, nu este menționată niciăieri în Dobrogea denumirea *Ulmii*. (Vezi Bibl. Acad. R.S. România, Hărți, C.XXXII. 1.). Amănunte asupra acestei așezări — la Tudor Mateescu, *Sate dobrogene dispărute în cursul secolului al XIX-lea* (manuscris).

⁸⁶ Arh. St. Buc, fond. Comitetul Carantinelor, dosar 1130/1835, f. 10.

⁸⁷ Ibidem, f. 7.

⁸⁸ Ibidem, f. 32, 37–43.

⁸⁹ Ibidem, f. 47.

⁹⁰ Ibidem, f. 64, 66, 74, 95, 98, 100, 112.

tini <i>⁹¹. La 16 aprilie, trecerea lor nu se terminase încă, deoarece, la această dată, Grigore Poenaru, arendașul moșiei Călărași, se plîngea de mocanii care veneau cu oile și caii din Dobrogea⁹².

În toamna anului 1835, trecerea păstorilor transilvăneni cu turmele pentru iernat în Dobrogea a început încă din primele zile ale lunii septembrie, așa cum aflăm dintr-un raport al carantinei Călărași⁹³. La 24 septembrie, se adunaseră acolo peste 100.000 de oi ale mocanilor⁹⁴. Traversarea Dunării a continuat apoi mult timp, pe la toate vadurile. La 19 ianuarie 1836, carantina Gura Ialomiței raporta că „și acum, mulți din păstori <i> streini voiescū a le trece [vitele] în Turchia spre ernaticū”⁹⁵.

Pe de altă parte, revenirea mocanilor cu vitele la stînga Dunării s-a făcut mai de timpuriu în 1836, începînd încă de la mijlocul lunii februarie, cînd unii dintre ei se găseau în curătenia carantinei Călărași⁹⁶. La 28 februarie, se aflau acolo peste 500 de ciobani, care umpluseră toate încăperile și curțile acestei carantine⁹⁷. În luna martie, Mehmed Aga, noul *ibrohor* numit de pașa de Silistra (sau Rusciuc) la vadul Hirșovei, intervenea la Secretariatul Statului pentru a se îngădui păstorilor transilvăneni, care așteptau în număr mare în acest loc, să-și treacă vitele în Țara Românească prin carantina Gura Ialomiței⁹⁸. De data aceasta însă, răspunsul a fost negativ, așa cum aflăm dintr-o poruncă a Comitetului Carantinelor, unde se spunea că „trecere de vite mocănești din Turchia în prințipat nici într-un chip nu este slobozenie a să urma pã la acel punct, după cum s-au făcut cunoscut acei carantini încă din anul trecut, din pricina neorînduiriilor urmate atunci, pentru care și prin mehtu<pul> ce s-au trimis pomenitul ibrohor într-acest chip i s-a dat răspuns de către înalta stăpînire”⁹⁹. Cu toate acestea, în cursul lunii aprilie, unii mocani, ca, de pildă, Vasile Tibor din Săcele, au intrat în țară pe la carantina Gura Ialomiței¹⁰⁰.

Alți păstori transilvăneni, ale căror turme fuseseră trimise mai înainte sau poate rămăseseră și pe timpul verii în Dobrogea, au trecut Dunărea mult mai tîrziu. La 11 august 1836, se raporta de la Călărași că mai înainte cu trei zile „au venit din Turchia în curătenia carantini <i> 16 mocani supuși austriecești cu dooăzeci și unu cai dă tîrhaturile lor”¹⁰¹.

Pentru toamna anului 1836 avem date referitoare la trecerea mocanilor cu vitele la iernat în Dobrogea, începînd din primele zile ale lunii septembrie, pe la Gura Ialomiței, Oltenița și Călărași¹⁰². La 22 septembrie, la ultima dintre aceste carantine, se aflau 13 stăpîni de turme din Transilvania, opriți să treacă peste Dunăre din cauză că nu aveau reghiile în regulă¹⁰³. Peste două zile, în aceeași situație se găseau alți 6 oieri,

⁹¹ Ibidem, f. 8.

⁹² Ibidem, f. 80.

⁹³ Ibidem, f. 163.

⁹⁴ Ibidem, f. 179.

⁹⁵ Ibidem, dosar 464/1836, f. 5.

⁹⁶ Ibidem, f. 26, 27, 43, 44, 46, 47.

⁹⁷ Ibidem, f. 49.

⁹⁸ Ibidem, f. 107. (Vezi anexa 2).

⁹⁹ Ibidem, f. 108.

¹⁰⁰ Ibidem, f. 152.

¹⁰¹ Ibidem, f. 192.

¹⁰² Ibidem, f. 194, 196, 226, 250, 287.

¹⁰³ Ibidem, f. 199.

originari din satele Vale și Săliște ¹⁰⁴. Citeva zile mai târziu era oprit și Grigore Vilcan din Poiana, proprietar a 9 turme de oi ¹⁰⁵. Alți trei mocani, Nicolae Dobrotă, Dumitru Dăncilă și Bucur Dobrotă, din același sat, trecuseră însă peste Dunăre cu cele 20 de tîrle ale lor ¹⁰⁶. Pînă la urmă, datorită intervenției Vistieriei, li s-a permis și celorlalți să-și treacă vitele în Dobrogea ¹⁰⁷.

În 1837, revenirea în Țara Românească a păstorilor transilvăneni s-a făcut pe la Brăila, după informațiile pe care le aveam, din februarie și pînă în mai ¹⁰⁸. Numai între 22 și 30 aprilie intraseră în curățenia acestei carantine, venind din Dobrogea, 19 tîrle aparținînd unor oieri din satele Gales (7), Șimon (7), Săliște (3), Rod (1) și Bran (1) ¹⁰⁹. Alți mocani s-au înapoiat pe la carantina Călărași ¹¹⁰, ca și pe la Oltenița, unde trecerea lor la stînga Dunării a avut loc ceva mai târziu, începînd abia din ziua de 6 mai ¹¹¹.

În toamna aceluiași an, păstorii transilvăneni au luat mai de timpuriu drumul spre Dobrogea pentru iernat. Încă din august se făceau pregătiri pentru trecerea lor pe la vadurile de la Gura Ialomiței ¹¹² și Brăila ¹¹³. La 18 februarie 1838, mai mulți stăpîni de turme care trecuseră la dreapta Dunării pe la Gura Ialomiței se adresau în scris acestei carantine, cu rugămintea ca în primăvară să li se permită întoarcerea tot prin acel loc, unde aveau „mai cu deosebire toate înlesnirile, fiind mai cu apropiere decît toate schelele”. Se angajau în schimb să nu provoace „vreo neorînduială” și să primească toate măsurile de sănătate la care ar fi fost supuși ¹¹⁴.

Pentru a veni în sprijinul lor, carantina Gura Ialomiței a făcut, la 7 martie, o serie de propuneri comitetului, referitoare la posibilitatea intrării în țară și pe la acel punct a vitelor mocănești care se întorceau de la iernatul în Dobrogea ¹¹⁵. În vederea unei reglementări în acest sens, Comitetul Carantinelor a trimis observatori la fața locului, dar măsurile întîrziu totuși, fiindcă, la 10 aprilie, se raportau de la Gura Ialomiței următoarele: „De cînd trimișii spre chipzuirea vadului unde vitele supușilor austrieni o să scoată în prințipat din Turchia s-au arătat, mocani <i> nu au mai încetat cu a stărui așteptînd deschiderea lui” ¹¹⁶. Se înainta totodată jalba depusă în aceeași zi de 22 de oieri, care arătau că se aflau cu vitele de la 10 martie pe malul drept al Dunării, rugîndu-se să fie primiți în curățenia numitei carantine pînă la Sf. Gheorghe, deoarece, dacă depășeau cu o zi data de 23 aprilie, autoritățile turcești din Dobrogea îi obligau să plătească taxa de pășunat (suhaturile) pentru tot anul ¹¹⁷.

¹⁰⁴ Ibidem, f. 218.

¹⁰⁵ Ibidem, f. 221, 226.

¹⁰⁶ Ibidem, f. 226.

¹⁰⁷ Ibidem, f. 218, 221.

¹⁰⁸ Ibidem, dosar 1143/1837, f. 28, 36, 62, 93, 94, 97.

¹⁰⁹ Ibidem, f. 36.

¹¹⁰ Ibidem, f. 98.

¹¹¹ Ibidem, f. 43.

¹¹² Ibidem, f. 177, 181.

¹¹³ Ibidem, f. 187.

¹¹⁴ Ibidem, dosar 824/1838, f. 1.

¹¹⁵ Ibidem, f. 3.

¹¹⁶ Ibidem, f. 12.

¹¹⁷ Ibidem, f. 13, (Vezi anexa 5).

Pe la celelalte carantine, inclusiv pe la Oltenița, intrarea mocanilor cu vitele lor în Țara Românească a avut loc, fără nici o opreliște, începînd din februarie și pînă în aprilie ¹¹⁸. La carantina Călărași, numai în perioada de la 14 la 19 februarie 1838, veniseră din Dobrogea 127 de păstori transilvăneni ¹¹⁹.

Din știrile mai sărace pe care le avem pînă în prezent pentru 1839, rezultă totuși că, în toamna celui an, vite de ale mocanilor au fost duse de asemenea în număr mare la iernat în Dobrogea. Avem date sigure despre trecerea lor pe la carantina Călărași, ¹²⁰ și chiar pe la Giurgiu ¹²¹. În martie 1840, se luau măsuri pentru primirea, și pe la carantina Gura Ialomiței, a păstorilor transilvăneni care se întorceau de peste Dunăre ¹²². Mulți au trecut pe la Oltenița, începînd din martie și pînă în primele zile ale lunii mai ¹²³.

La 29 iulie 1840, se constata că, din cauza sărăciei pășunilor și a finului în Țara Românească, oierii din Transilvania erau siliți „să-și treacă vitele mari și mici mai de timpuriu în Turchia decît în ceilalți ani” ¹²⁴. Între 17 și 29 septembrie, pe la carantina Oltenița au trecut în Dobrogea 28 de turme și herghelii ale unor mocani din satele Săliște, Tilișca, Poiana, Vale și Săcele, însumînd 39.342 de oi, 458 de capre, 792 de cai și 70 de asini, împreună cu cei 197 de ciobani care îngrijeau de aceste vite. Cei mai bogați dintre acești mocani erau Dumitru Șteflea din Săliște, cu 3263 de oi, 92 de capre, 18 cai, 9 asini și 16 ciobani; Savu Borcea din același sat, cu 2923 de oi, 84 de capre, 105 cai, 5 asini și 17 ciobani; Savu Răciu din Tilișca, cu 2535 de oi, 39 de capre, 72 de cai, 3 asini și 14 ciobani, Dionisie Nan tot din Tilișca, cu 2402 oi, 11 capre, 58 de cai, 5 asini și 13 ciobani și Ilie Dobrotă din Poiana, cu 2303 oi, 23 de cai, 3 asini și 10 ciobani ¹²⁵. Turmele păstorilor transilvăneni s-au scurs atunci pînă tirziu spre Dobrogea, deoarece, la 3 ianuarie 1841, carantina Gura Ialomiței raporta că „trecerea vitelor supușilor austriacești încă și pînă acum să urmează spre ernalic în Turchia” ¹²⁶.

În primăvara anului 1841, revenirea mocanilor din Dobrogea s-a făcut pe la Gura Ialomiței ¹²⁷, pe la Brăila ¹²⁸, ca și pe la celelalte carantine, pentru care ne lipsesc însă informațiile precise. În toamna aceluiași an, păstori transilvăneni s-au îndreptat iarăși, în mare număr, cu vitele la iernat spre pășunile dobrogene. Astfel, pe la carantina Oltenița, între 11 și 30 septembrie 1841, au trecut peste Dunăre 357 de mocani, dintre care 22 erau „stăpîni de tîrlă”, ceilalți fiind ciobani, angajați cu simbrie ¹²⁹. Tot pe acolo au mai trecut, între 3 și 27 octombrie, încă 62 de păstori ¹³⁰, așadar un total de 419 oameni, care însoțeau, desigur, o sumă însemnată

¹¹⁸ Ibidem, f. 30, 35, 36, 56, 58—60, 71, 89.

¹¹⁹ Ibidem, f. 30.

¹²⁰ Ibidem, dosar 403/1840, f. 116—120.

¹²¹ Ibidem, f. 121.

¹²² Ibidem, f. 54.

¹²³ Ibidem, f. 82—85, 95, 96.

¹²⁴ Ibidem, f. 225.

¹²⁵ Ibidem, fond Vistieria Țării Românești, dosar 119/1840, f. 5—8.

¹²⁶ Ibidem, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1210/1841, f. 1.

¹²⁷ Ibidem, f. 10.

¹²⁸ Ibidem, f. 19.

¹²⁹ Ibidem, f. 60—76.

¹³⁰ Ibidem, f. 79—83.

de vite, pentru care, din păcate, nu se arată cifra. Mai mult de jumătate din acești mocani erau din Săliște, restul fiind din Tilișca, Vale, Rășinari, Poiana și Topircea.

Informații izolate referitoare la prezența păstorilor transilvăneni cu vitele în Dobrogea apar apoi pentru anii 1843¹³¹, 1845¹³² și 1848¹³³. Ceva mai multe știri avem pentru anul 1849, cînd un grup de mocani cerea, în cursul lunii martie, să li se permită intrarea în carantina Gura Ialomiței pe la punctul numit Vadul Oii, unde se afla un pichet, „fiind mai cu apropiere de partea dreaptă”¹³⁴. La 22 august, această carantină raporta comitetului despre păstorii din Transilvania, care se pregăteau „cu vitele lor spre a le trece în Turchia spre ernatic”¹³⁵. La 12 septembrie, unii dintre ei veniseră deja la Oltenița, pentru a-și duce turmele pe acolo în Dobrogea¹³⁶.

La începutul lui martie 1850, mocanii aflați cu vitele „mari și mici trecuți spre ernatic în Turchia” depuneau o jalbă la Departamentul Trebilor din Lăuntru, în care se plîngeau de faptul că, la înapoierea în Țara Româneacă, li se impusese un termen sporit de curățenie pentru „dobitoacele” lor, adăugînd că „este la auzul înaltei stăpîniri cu ce amară cheltuială abia le-am scos din această năpraznică iarnă”¹³⁷. La 13 martie, se raporta de la Călărași că, începînd din ziua de 26 februarie, a intrat în această carantină „o sumă de oi din Turchia”¹³⁸.

Alte știri ne vorbesc de trecerea unor mocani în Dobrogea cu vitele la iernat în toamna anului 1850¹³⁹ și de revenirea lor la stînga Dunării în primăvara anului următor¹⁴⁰. Informații privind întoarcerea păstorilor transilvăneni cu turmele de pe pășunile dobrogene avem și pentru primăvara lui 1852¹⁴¹.

În primele zile ale lunii februarie 1853, un grup de 20 de mocani stăpîni de turme, originari din Săcele și Șimon, care-și treceau vitele „la începutul fiecăreia ierni în Turchia pă la carantina Gurii Ialomiți <i>”, adresa o jalbă domnului Țării Românești, arătînd greutățile pe care le întîmpină primăvara, la înapoierea din Dobrogea, datorită posibilităților reduse de curățenie ale acestei carantine. De aceea, erau siliți să-și facă „termenul carantinesc pă la carantine depărtate de punctul Gura Ialomiți <i>, ceea ce le pricinuia „cele mai mari neîndeminări și păgubi”. În consecință, se făcea către domn rugămintea ca să se construiască la acest vad, pe unde treceau vitele lor spre Dobrogea și se întorceau în țară, o clădire corespunzătoare de carantină, angajîndu-se „cu cea mai vie plăcere”, să contribuie și ei „la cheltuielile aceștii clădiri”¹⁴². Izbucnirea, în acel an, a războiului Crimeii a împiedicat, desigur, ridicarea unei asemenea construcții.

¹³¹ Ibidem, dosar 1163/1843, f. 8, 9, 12, 30, 33.

¹³² Ibidem, dosar 1162/1845, f. 1.

¹³³ Ibidem, dosar 685/1848, f. 17.

¹³⁴ Ibidem, dosar 1244/1848, f. 32, 37.

¹³⁵ Ibidem, f. 35.

¹³⁶ Ibidem, f. 67.

¹³⁷ Ibidem, dosar 1428/1850, f. 3.

¹³⁸ Ibidem, f. 7.

¹³⁹ Ibidem, f. 44, 48.

¹⁴⁰ Ibidem, dosar 1119/1851, f. 1.

¹⁴¹ Ibidem, dosar 515/1852, f. 1, 6, 9.

¹⁴² Ibidem, dosar 63/1853, f. 17.

În primăvara anului 1853, după informațiile pe care le avem, trecerea pe malul stîng al Dunării a vitelor mocănești care fuseseră la iernat în Dobrogea s-a făcut pe la carantinele Călărași¹⁴³, Brăila¹⁴⁴ și Giurgiu¹⁴⁵, ca și pe la Gura Ialomiței, unde, pentru prima oară, au fost aduse în țară pe acolo și vite cornute mari, în număr destul de însemnat, ale unor mocani din Săcele¹⁴⁶.

După 1853, există de asemenea știri numeroase cu privire la prezența mocanilor în Dobrogea¹⁴⁷, dar informațiile inedite pe care le posedăm pînă în prezent și care au fost extrase îndeosebi din fondul Comitetului Carantinelor, se opresc la acest an. Aceste informații relevă însă și alte aspecte ale păstoritului transilvănenilor în provincia dintre Dunăre și mare, unele legate îndeaproape de istoria acestui pămînt românesc, insuficient studiată pentru perioada stăpînirii otomane. Considerăm de aceea ca utilă scoaterea la lumină a unor astfel de aspecte.

Traversarea Dunării se făcea, așa cum am văzut, cu *caicele*, numite și „poduri umblătoare”, care aparțineau de regulă unor *contraccii*, cărora stăpînirea Țării Românești le arendase dreptul de a transporta de o parte și de alta a fluviului pe păstori cu vitele lor. La Gura Ialomiței, acest drept îl aveau și proprietarii moșiilor de acolo, printre care se număra și marele boier Filip Lenș¹⁴⁸. Unele erau socotite „poduri mari” ca, de pildă, cele ale *contracciei* de la Brăila¹⁴⁹, putînd transporta probabil 100–120 de oi fiecare¹⁵⁰.

Cu aceste caice se făcea traversarea în ambele sensuri, dar pe malul dobrogean al Dunării se aflau și „poduri turcești”, cum erau cele ale aianului de Hirșova¹⁵¹ sau cele de la Măcin¹⁵² și Turtucaia¹⁵³. Ele aveau însă o capacitate redusă, pe lîngă faptul că erau considerate ca nefiind „curate”¹⁵⁴, putînd constitui focare de transmitere a unor molime. Trecerea de pe malul drept pe cel stîng se făcea și cu luntrile unor localnici, mai cunoscuți în această privință fiind românii din Turtucaia și cei din satul Ulmii de lîngă Hirșova¹⁵⁵. Uneori, aceste vase serveau și la aducerea de pe malul stîng a vitelor mocănești în Dobrogea. La 15 decembrie 1848, carantina Oltenița raporta că, în urină cu două zile, cînd un grup de 40 de mocani cu 90 de cai și cu tirhaturile lor așteptau să treacă peste Dunăre, au apărut „din Turtucaia o mulțime de luntri pă apă, aproape de o sută și toate însoțite cu cîte doi oameni locuitori de acolo”, care i-au transportat

¹⁴³ Ibidem, f. 1.

¹⁴⁴ Ibidem, f. 26.

¹⁴⁵ Ibidem, f. 28.

¹⁴⁶ Ibidem, f. 20, 42.

¹⁴⁷ D. Șandru, *op. cit.*, p. 39–41, 43.

¹⁴⁸ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosarele 1336/1831, f. 14; 1504/1834, f. 164, 233; 1143/1837, f. 177, 187.

¹⁴⁹ Ibidem, dosar 1143/1837, f. 187.

¹⁵⁰ D. Șandru, *op. cit.*, p. 43.

¹⁵¹ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosarele 1336/1831, f. 64–65; 1130/1835, f. 17, 43, 100, 112; 1143/1837, f. 81.

¹⁵² Ibidem, dosar 1143/1837, f. 187.

¹⁵³ Ibidem, dosar 1162/1845, f. 1.

¹⁵⁴ Ibidem, dosar 1143/1837, f. 187.

¹⁵⁵ Ibidem, dosarele 1504/1834, f. 67, 70; 1130/1835, f. 38; 824/1838, f. 3; 403/1840, f. 15; 685/1848, f. 1.

pe malul dobrogean, „iar arendașul, carele pregătise vasele sale pentru trecerea acestor păstori, au rămas în pagubă de dreptul proprietăți <i>”¹⁵⁶. Luntrașii din aceste două localități, ca și din alte așezări dunărene ale Dobrogei, se ocupau adesea și cu transportul clandestin al mocanilor în Țara Românească, încălcând cordonul sanitar, ceea ce da foarte mult de lucru carantinelor¹⁵⁷.

Traversarea Dunării comporta o serie de dificultăți, atât datorită capacității reduse a caicelor, cât și slabei lor rezistențe. În mai 1845, mocanii Nicolae Lalu, Ion Lalu, Dan Ciobanu și Dumitru Rodeanu din satul Tilișca arătau că, pe cînd își aduceau oile „din Turchia pînă schela Olteniți <i>”, podul cu care treceau a fost umflat de vînt, din care cauză fuseseră pe punctul de a-și pierde viața atît ei cît și vitele lor¹⁵⁸.

În Dobrogea, mocanii au folosit toate pășunile¹⁵⁹. Din materialele inedite cercetate, rezultă că mulți mergeau cu turmele în părțile Mangaliei¹⁶⁰, alții îndreptîndu-se spre Carasu¹⁶¹, spre zona dintre brațul Sf. Gheorghe și lacul Razim¹⁶², ținut pustiu în vremea aceea¹⁶³, sau rămîneau în apropiere de Dunăre¹⁶⁴, ca, de pildă, pe lingă Hirșova, unde sînt menționate, ca locuri de iernat, pășunile de la Dăieni¹⁶⁵ și de la Girliciu¹⁶⁶. Sînt apoi referiri indirecte și la alte părți ale Dobrogei, mai ales că, din diferite motive, zonele de pășunat erau schimbate periodic¹⁶⁷.

La început, venirea mocanilor în Dobrogea se făcea exclusiv pentru iernarea turmelor, dar, cu timpul, mulți dintre ei au început să-și țină vitele și pe timpul verii în această provincie¹⁶⁸. Avem știri precise referitoare la rămînerea unor mocani pentru vîrat pe pășunile dobrogene¹⁶⁹. Unii dintre ei își prelungeau șederea timp de trei, patru sau chiar mai mulți ani¹⁷⁰, fapt atestat și de alte informații¹⁷¹.

¹⁵⁶ Ibidem, dosar 685/1848, f. 1.

¹⁵⁷ Ibidem, dosarele 1504/1834, f. 46. 66—67. 70. 122; 1130/1835, f. 17, 55, 95; 1143/1837, f. 28, 62; 824/1838, f. 35, 58, 59; 403/1840, f. 15. 84. 85, etc.

¹⁵⁸ Ibidem, dosar 1162/1845, f. 1.

¹⁵⁹ N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mîrgineni* ..., p. 236 și urm.; D. Șandru, *op. cit.*, p. 43; Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei* ..., p. 17.

¹⁶⁰ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 464/1836, f. 283—285; dosar 1143/1837, f. 100—101.

¹⁶¹ Ibidem, dosar 1210/1841, f. 43.

¹⁶² Ibidem, dosar 824/1838, f. 108.

¹⁶³ Al. P. Arbore, *Cotul Bugeacului. O încercare de reconstruire istorică a unui ținut de hotar dobrogean*, în „Analele Dobrogei”, II (1921), nr. 3, p. 351—354; Victor Slăvescu *op. cit.*, p. 106—107, 117.

¹⁶⁴ Arh. St. Buc., fond Comitetului Carantinelor, dosar 1163/1843, f. 13.

¹⁶⁵ Ibidem, dosar 824/1838, f. 90.

¹⁶⁶ Ibidem, dosar 1163/1843, f. 31.

¹⁶⁷ Pentru această perioadă, știri despre locurile unde mergeau mocanii la iernat în Dobrogea se găsesc și în însemnările mocanului Stan Banciu. (Ax. Banciu, *Disprețuiții „ciobanii valahi”*, în „Transilvania”, LXXV, Sibiu, 1914, nr. 8—9, p. 716—717).

¹⁶⁸ D. Șandru, *op. cit.*, p. 41 43.

¹⁶⁹ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosarele 464/1836, f. 192; 824/1838, f. 55; 403/1840, f. 129 etc.

¹⁷⁰ Ibidem, dosarele 464/1836, f. 27. 278; 824/1838, f. 108; 1244/1849, f. 64; 63/1853, f. 20, 24 etc.

¹⁷¹ La 1841, Mihai Czajkowski găsea în Dobrogea mocani care rămîneau uneori cu turmele 10 sau 15 ani, fără a se înapoia în Transilvania. (Gh. Platon, *art. cit.*, p. 211). O constatare asemănătoare, adăugînd însă și alte precizări, făcea, în 1850, Ion Ionescu de la Brad: „Cei mai mulți mocani după iernatic se duc de vîrează vitele la munți în Țara Românească și numai acei din Săcele, Săliște și Poenari [*recte Poiana*] rămîn aici pe vară”. Dintre aceștia, unii aveau „cîte cîte de 15 și 20 de ani în Dobrogea”. (Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 65).

De obicei, numai oierii mai puțin înstăriți își însoțeau turmele în Dobrogea, cei bogați rămânând în Transilvania. Aceștia, la cîtva timp după ce vitele lor se stabileau pentru iernat, veneau să-și inspecteze tîrlele și să aducă unele lucruri de trebuință pentru ciobani. La 25 noiembrie 1832, carantina Călărași raporta că „pînă acum au fost numai slugi, iar de acum înainte încep a trece și stăpînii lor după obicei. . . spre vederea vitelor.”¹⁷². La fel, într-un raport al carantinei Piua Petrii din 12 decembrie același an, se spunea că „au început a veni mocanii, stăpînii oilor ce au trecut astă toamnă pe la această schelă în Turchia, să treacă și ei în Turchia după vitele lor, că la trecerea oilor au fost numai ciobani și acum vin și stăpînii ca să le aducă de cheltuială de ernatic”¹⁷³. La 13 decembrie 1848, traversau Dunărea pe la Oltenița, 40 de mocani stăpîni de turme, care mergeau, „cu cai și al lor tîrhat”, la vitele ce le aveau „spre ernatic” în decindea turcească”¹⁷⁴.

În lipsa stăpînului, tîrla se afla în grija unui vâtaf, numit de regulă *scutar*. În toamna anului 1841, printre cei 419 păstori transilvăneni care au trecut cu vitele în Dobrogea pe la Oltenița, 13 sînt menționați ca scutari¹⁷⁵. Scutarul, după cum se exprima chiar un stăpîn de turmă, la 1840, era, printre altele, „orinduit să cumpere mălaiu și altele trebuincioase la ciobani”¹⁷⁶. Totodată, el era cel care ținea „reghia” turmei și actele ciobanilor¹⁷⁷.

Fiecare tîrlă avea un număr de ciobani, care varia de la 1 pînă la 10–15 sau chiar mai mulți, în raport cu suma vitelor¹⁷⁸. Ei erau plătiți aproape totdeauna în natură, simbria constînd în oi și miei, după locul ocupat de fiecare cioban în ierarhia stîinii, după numărul vitelor pe care le păzea, ca și după sezonul de pășunat¹⁷⁹. Astfel, trei păstori veniți în Dobrogea cu turmele oierilor săceleni Cosma Bercaru, Vlad Popeia și Oprea Țircă, la care au slujit din toamna anului 1838 pînă în toamna lui 1842, au primit împreună, pentru această perioadă, de la primul stăpîn 30 de oi și miei, de la al doilea 70, iar de la al treilea 80¹⁸⁰. Alții erau tocmiți ca herghelégii pentru caii aduși în Dobrogea de unii mocani¹⁸¹.

De obicei, mocanii stăpîni de turme angajau ciobani pentru Dobrogea din satele lor sau din localitățile învecinate¹⁸². Se tocmeau însă păstori și din Țara Românească, probabil din locurile situate pe drumurile de iernatic. Astfel, în 1834, se afla în Dobrogea, ca cioban, un oarecare „Mihaiu sin Stancul Bija ot Bălăceni din sud Rîmnicu al Țării Românești de Focșani, . . . sluga lui Pană Boncotă ot Satul Lungu”¹⁸³. De asemenea, în 1843, Ion sin Bucur din Valea Seacă, județul Prahova, era de 8 ani în „Țara

¹⁷² Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 2379/1832, f. 135.

¹⁷³ Ibidem, f. 138.

¹⁷⁴ Ibidem, dosar 685/1848, f. 1, 7.

¹⁷⁵ Ibidem, dosar 1210/1841, f. 60–76, 78–83.

¹⁷⁶ Ibidem, dosar 403/1840, f. 141.

¹⁷⁷ Ibidem, dosar 464/1836, f. 27, 88; dosar 1429/1850, f. 48. Pentru atribuțiile scutarilor vezi N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mîrgineni* . . . , p. 220–221.

¹⁷⁸ Arh. St. Buc., fond Vistieria Țării Românești, dosar 119/1840, f. 6–8.

¹⁷⁹ N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mîrgineni* . . . , p. 203–204.

¹⁸⁰ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1163/1843, f. 10.

¹⁸¹ Ibidem, dosar 464/1836, f. 44.

¹⁸² Ibidem, dosarele 1130/1835, f. 98; 1143/1837, f. 36; 1210/1841, f. 60 și urm.

¹⁸³ Ibidem, dosar 1504/1834, f. 67, 70.

Turcească”, unde primii patru ani slujise la oile lui Ion Țircă din Săcele¹⁸⁴. Din același an, avem știri și despre un cioban numit Gheorghe Corăbieru din Focșanii Munteni, venit în Dobrogea în 1839 cu turma lui Mihai Toacă din Săcele¹⁸⁵.

Uneori, ciobanii își schimbau stăpînul chiar în timpul șederii în Dobrogea, fără a se mai întoarce în Transilvania. În toamna anului 1834, doi păstori din Săliște trecuseră la dreapta Dunării, pe la carantina Călărași, cu turma lui Oprea Gherman, pentru ca peste un an, cînd stăpînul lor și-a iernat vitele în altă parte, să se angajeze la oile lui Toma Marcu¹⁸⁶.

Erau și mocani care se tocmeau ca ciobani la turcii sau tătarii bogați din Dobrogea¹⁸⁷. În 1838, Ion Busoiu din Rîșnov arăta că venise în toamna precedentă la dreapta Dunării cu turma lui Ion Stănculeț, dar după două luni intrase în slujba unui turec numit Aliș din satul Saraiu. Deoarece însă, mai multe oi din turma pe care o păzea se prăpădiseră în timpul iernii, stăpînul a vrut să-l omoare, ceea ce l-a determinat să fugă pe ascuns în Țara Românească¹⁸⁸. La fel, în 1839, doi ciobani din Săcele, aflați în Dobrogea cu oile unor mocani, s-au angajat la Ali Aga, un tătar din satul Sacsanculac¹⁸⁹, cu o simbrie de 12 oi cu miei pe an, la care au slujit un an și jumătate. După aceea au trecut la tătarul Mehmet Aga din aceeași localitate, unde au mai găsit doi mocani, angajați mai de mult. În septembrie 1841, cei doi ciobani mai vechi fiind omoriți de tătari și aruncați într-un puț, ei au fost nevoiți să fugă la stînga Dunării, deoarece îi aștepta aceeași soartă¹⁹⁰.

Alți trei mocani s-au tocmit în toamna anului 1842 la Murat Mola „stăpînul tătarilor” din satul Saraiu, doi ca ciobani, iar al treilea ca herghelegiu. La oi se mai afla un mocan, Gheorghe Țuțuianu, care slujea de un an și pe care stăpînul l-a dus într-o zi în pădurea Ciucurova, unde l-a tăiat și l-a aruncat într-un puț. Fiind descoperit peste cîtva timp acolo, cei trei au fost nevoiți să fugă, pentru a nu pătîmi și ei „pierdere de viață”. După multe peripeții, ei au izbutit să ajungă peste Dunăre, la carantina Gura Ialomiței, fără nici un ban, încît nici nu aveau de cheltuială pentru hrană¹⁹¹.

Alt cioban, după ce a slujit timp de trei ani și jumătate la un tătar, cînd și-a cerut simbria s-a pomenit într-o noapte la tîrlă cu stăpînii său, care voia să-l taie cu iataganul, ceea ce l-a silit să-și caute scăparea trecînd de asemenea în Țara Românească¹⁹². La fel se pare că s-au petrecut lucrurile, tot în aprilie 1843, cu un cioban aflat în slujba unui turec din Hirșova¹⁹³. Așa se explică intenția stăpînurilor tătari sau turci de a-i omori pe păstorii angajați la vitele lor, probabil în momentul cînd aceștia își

¹⁸⁴ Ibidem, dosar 1163/1843, f. 13.

¹⁸⁵ Ibidem, f. 31.

¹⁸⁶ Ibidem, dosar 464/1836, f. 123.

¹⁸⁷ Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 112.

¹⁸⁸ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 824/1838, f. 90. (Vezi anexa 6).

¹⁸⁹ În text apare *Secseancolac*. Este vorba de satul, dispărut mai tîrziu, *Sazan Cula* sau *Saxanculac*, situat pe cursul superior al rîului Casimcea. (Vezi *Marele dicționar geografic al României*, vol. V, București, 1902, p. 326).

¹⁹⁰ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1210/1841, f. 43. (Vezi anexa 8).

¹⁹¹ Ibidem, dosar 1163/1843, f. 8–10. (Vezi anexa 9).

¹⁹² Ibidem, f. 13. (Vezi anexa 11).

¹⁹³ Ibidem, f. 31. (Vezi anexa 10).

cereau drepturile, fiindcă astfel ei scăpau de plata simbriei pe care le-o datorau.

În alte cazuri, mocanii, sau chiar ciobanii originari din Țara Românească, se tocmeau pentru paza vitelor la românii dobrogeni sau la alți creștini din provincia dintre Dunăre și mare. În 1840, Gheorghe Corăbieru, pomenit mai sus, a intrat ca văcar la cireada de 700 de bovine a satului Gîrliciu, cu o simbrie de 20 de parale de fiecare vită, dar toamna a primit numai 60 de lei din cei 350 la care ar fi avut dreptul¹⁹⁴.

Pentru a-și putea ține vitele în Dobrogea, mocanii erau obligați să plătească o taxă fiscalului otoman, la care se adăuga o sumă pentru arendarea pășunilor (numite suhaturi)¹⁹⁵. În primăvara anului 1838, mai mulți mocani se plîngeau că plata suhatului pe un an se ridica la 700—800¹⁹⁶ de parale, ceea ce echivala cu 17—20 de lei de calcul din Țara Românească¹⁹⁷. Interveneau apoi specula practică de turci cu pășunile din Dobrogea¹⁹⁸ și mai ales abuzurile autorităților locale¹⁹⁹, acestea putînd lua forme deosebit de grave, de la confiscarea vitelor, pomenită mai sus, pînă la molestarea²⁰⁰ și chiar uciderea unor mocani²⁰¹.

Cu toate acestea, păstorii transilvăneni s-au bucurat, în multe cazuri, de sprijinul stăpînirii turcești, interesată să-i atragă pentru punerea în valoare a pășunilor dobrogene și pentru veniturile pe care le avea de pe urma lor. Astfel, aianul de Hirșova și uneori chiar pașa de Silistra-Rusciuc²⁰² au intervenit în favoarea mocanilor pe lângă autorităților Țării Românești, pentru a li se înlesni trecerea prin cordonul sanitar de la Dunăre²⁰³.

În locurile alese pentru pășunat în Dobrogea, mocanii își construiau colibe²⁰⁴, atestate, printre altele, și de izvoarele cartografice²⁰⁵. Cei care rămîneau mai mult, își făceau și „perdele” din stuf²⁰⁶, pentru adăpostirea

¹⁹⁴ Ibidem.

¹⁹⁵ Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 57, 65.

¹⁹⁶ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 824/1838, f. 13.

¹⁹⁷ În 1837, echivalența leului de calcul din Țara Românească a fost ridicată la 60 de parale, în loc de 40, cît fusese pînă atunci. (Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I. București, 1964, p. 117). În general însă, leul de calcul continua să rămîna echivalent cu 40 de parale. (Vezi Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1163/1843, f. 31).

¹⁹⁸ Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 64—66.

¹⁹⁹ Ibidem, p. 65, 112, 123.

²⁰⁰ În martie 1836, Dumitru Bucur din Poiana, cioban al lui Dumitru Oprean, declara că fusese bătut de un turc în Dobrogea, din care pricină își pierduse și actele. (Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 464/1836, f. 88).

²⁰¹ În 1821, au circulat mai multe zvonuri despre omorîrea unor mocani în Dobrogea, iar la 10 noiembrie se afirma că mai mulți păstori transilvăneni fuseseră jefuiți și uciși de turci la Măcin și Babadag. (Hurmuzaki, *Documente...*, serie nouă, vol. III, p. 107, 232, 554).

²⁰² Pașa de Silistra-Rusciuc era, în perioada aceea, Said Mirza, care deținea terenuri întinse în Dobrogea. (Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 78 și urm.).

²⁰³ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosarele 1336/1831, f. 64, 65; 2379/1832, f. 6; 1504/1834, f. 44; 1130/1835, f. 6, 17; 464/1836, f. 90, 91, 107, 108; 824/1838, f. 3.).

²⁰⁴ Ibidem, dosar 464/1836, f. 123.

²⁰⁵ Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei...*, p. 17.

²⁰⁶ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 824/1838, f. 108.

mieilor ²⁰⁷. Se întâmpla uneori ca iernile dobrogene să fie neobișnuit de grele, cu viscole și ninsori abundente, când oile, prinse în loc deschis, mureau în număr mare ²⁰⁸. Așa se vorbește de oile „pierite de iarnă” în 1831 și 1838 ²⁰⁹. O iarnă „năpraznică” a fost cea din 1849/1850, așa cum arătau mai mulți mocani aflați în Dobrogea, într-o jalbă către Agenția austriacă de la București ²¹⁰. O altă primejdie venea din partea lupilor, foarte numeroși pe atunci în provincia dintre Dunăre și mare ²¹¹. Au fost cazuri când lupii „au rupt” zeci de oi din unele turme ²¹², fără ca ciobanii să poată lua vreo măsură eficientă, deoarece le lipseau armele de foc ²¹³.

Erau apoi tilharii, cei mai mulți turci, care atacau îndeosebi pe cei bogați ²¹⁴. Semnalăm de asemenea, ca o faptă reprobabilă, întâmplarea petrecută în iarna anului 1838, în Cotul Dunavățului, aducând cu o variantă în proză a „Mioriței”, care ar putea servi istoricilor literari pentru studierea genezei acestei balade. Trei ciobani transilvăneni din tîrla lui Gheorghe Golea, la instigarea unuia dintre ei, s-au hotărît să-și omoare stăpînul, pentru a fi „mai folosiți” de cum erau. După săvîrșirea faptei, negăsind o sumă prea mare la cel ucis, au început să prade și pe alți oieri, pînă ce au fost prinși și întemnițați la Măcin, pe cînd se pregăteau să treacă în Țara Românească ²¹⁵.

Există totodată numeroase știri despre comerțul practicat de mocanii care mergeau în Dobrogea, prin trecerea unor produse de o parte și de alta a Dunării ²¹⁶. Activitatea lor a îmbrățișat apoi și alte sectoare ale economiei ²¹⁷, contribuind într-o măsură însemnată la dezvoltarea, din toate punctele de vedere, a provinciei dintre Dunăre și Marea Neagră. Fără îndoială că cercetarea și a altor izvoare, îndeosebi a celor turcești, va scoate la lumină noi aspecte ale prezenței mocanilor în Dobrogea înainte de 1877, fenomen care se împletește, de-a lungul mai multor secole, cu istoria acestui pămînt românesc.

²⁰⁷ N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni*..., p. 245–246.

²⁰⁸ *Ibidem*, p. 243; Ax. Banciu, *art. cit.*, p. 716.

²⁰⁹ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1336/1831, f. 44; dosar 824/1838, f. 90.

²¹⁰ *Ibidem*, dosar 1429/1850, f. 3.

²¹¹ [Auguste de Lagarde], *Voyage de Moscou à Vienne, par Kiof, Odessa, Consiantinople Bucharest et Hermandstadt ou lettres adressées à Jules Griffith par le Comte de Lagarde*, Paris, 1824, p. 310; Dr. Camille Allard, *Mission médicale dans la Tartarie-Dobroucha*, Paris, 1857, p. 13.

²¹² Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1336/1831, f. 44; dosar 824/1838, f. 90.

²¹³ N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni*..., p. 209.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 210–211; Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 58, 122; Titus Cergău, *De la bălîrînii dobrogeni*, în „Analele Dobrogei”, XVII (1936), p. 150–151.

²¹⁵ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 824/1838, f. 108, 115. (Vezi anexa 7).

²¹⁶ *Ibidem*, dosarele 1504/1834, f. 44, 273, 274, 277, 278; 1130/1835, f. 13; 1143/1837, f. 28, 62; 1210/1841, f. 10, 19; 1244/1849, f. 64; 1429/1850, f. 3, 44; 1119/1851, f. 1; 63/1853, f. 20, 28 etc.

²¹⁷ D. Șandru, *op. cit.*, p. 44 și urm.

A N E X E *

1

1835 martie 11, București. Adresa Secretariatului Statului către Comitetul Carantinelor, referitoare la cererea lui Husein Efendi de la Hîrșova pentru libera trecere în Țara Românească a mocanilor aflați cu oile în Dobrogea.

Nº 637

Priimit mart<ie> 11, la
2 ceasuri după prinz.

Secretariatul Statului. Anul 1835 mart<ie> 11. No. 419. București.

Cinst<itului> Comitet al Carantinelor.

Dum<nealu> Husein efendi ce să află orînduit la schela Hârșovii din partea Mării Sale Pașa al Rușciucului, prin mehtupul ce au trimis către Măria Sa Vodă, arată că, apropiindu-să vremea trecerii în Valahia a mocanilor ce s-au aflat cu oile la Dobrogea spre pășune, să li se dea voie de trecere, pent<ru> care Secretariatul Statului, din înaltă por<uncă>, are cinste a face cunoscut cinst<it>ului Comitet ca să dea voie treceri<i> pomeniților mocani, păzindu-să însă orînduia<la> carantineștilor pravili, după cum și în anii trecu<ți> s-au urmat la asemenea trecere de mocani.

Secretar Statului, ss. Indescifrabil

Șeful Secsii, ss. Indescifrabil

<Rezoluție :> Să se pue în lucrare întocmai această oțnoșenie, păzindu-să măsurile ce au fost luate și în anii trecuți.

Mart. 13.

ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1130/1835, f. 6, orig.

2

1836 martie 13, Piuva Petrii. Raportul carantinei Gura Ialomiței către Comitetul Carantinelor referitor la cererea lui Mehmet Aga de la Hîrșova pentru libera trecere în Țara Românească, pe la acel punct, a mocanilor aflați cu oile în Dobrogea.

Nº. 1136. No. 801, mart<ie> 16.

Priimit mart<ie> 15.

Cinstitul<ui> Comitet al Carantinelor.

Șăful carantînii Gura Ialomiț<ei>.

Mehmet Aga, omul Mării Sale Pașa de la Roșciuc, ce este orînduit în decindea la vadul trecători<i> oilor păstorilor austrieni, viînd, mi-au făcut întrebare dacă înalta stăpînire are în socoteală de a slobozi pe anul următor trecerea oilor în prințipat, căci nu numai că pomenitul să zădărnicește nădăjduind, dar încă și mulțimea păstorilor ce pentru vitele lor să află așteptînd o asemenea vacanție. Și deși din parte-mi i s-au dat cuviinciosul răspunsu la a sa întrebare, dar pentru că în urma poftoririlor ce din partea Slăvirii Sale Pașii s-au făcut stăpînirii (precum

* Transcrierea documentelor s-a făcut respectîndu-se cu strictețe textul original. S-au adoptat însă normele ortografice actuale, iar cuvintele prescurtate au fost întregite, completările fiind încadrate între paranteze unghiulare. (n. a.)

mi-au arătat), nădăjduiește că căderea trecători<i>, pe acestă temeiă dar. plecat rogă cinstitul
Comitet să binevoiască a-mi da cuviinciosul răspuns într-acestă.

ss. Indescifrabil

Anul 1836 mart<ie> 13. No. 2.

<Rezoluție :> Să i <se> răspună că pe la acel punct nu este slobod a să urma trecerea
vitelor mocănești din Turchia în prințipat.

Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 464/1836, f. 107, orig.

3

*1836 septembrie 25, Olenița. Bilet de trecere în Dobrogea, eliberat
de carantina Olenița ciobanului Nicolae Mănuș din Sălțiște.*

Carant<ina> Oltelniți<i>.

Nicolae Mănuș ot Siliște, cioban al lu' Ion Hașu, ca de ani 20, păru<l> negru, sprincenile
castanii, ochi căprui, mustața mijăște, după pașaport n. 1606, merge la Mangalia.

1836 septemv<rie> 25.

Șef, ss. Cireșanu

Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 464/1836, f. 284, copie.

4

*1837 august 2, București. Adresa vornicului Filip Lenș către Comi-
tetul Carantinelor privind măsurile pe care trebuie să le ia carantina
Gura Ialomiței în vederea trecerii mocanilor cu oile la iarnă în Dobrogea.*

No. 4671. No 1666.

Primită avg<us>t 2.

Filip Lenji, biv vel dvornic. Anul 1837, lun<a> avg<us>t 2. București. No. 34.
Cinstitului Comitet al Carantinelor.

Epista<tul> ce-l am orlnduit la moșia mea Gura Ialomiții dă jos mă înștiințează că păș-
torii mocani austrieni, vrînd să-și treacă oile în Turchia spre ernalic estimp mai dă timpuriu,
au mers vrînd să să înțeleagă cu pomenitul epistat, dîndu-mi dă știre ca să-și facă pregătirea
vasilor și altor trebuincioase mai din vreme. Pentru care și rog pă cinst <itul> Comitet să bine-
voiască a da cuviincioasele porunci către carantina Gura Ialomiții, potrivit cu pravilele caranti-
nești, ca să nu să pricinuiască vreo împiedicare acestii treceri și mic pagubă.

ss. Indescifrab'il

Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1143/1837, f. 177, orig.

5

*1838 aprilie 10, Piua Petrii. Cererea unui grup de mocani către
carantina Gura Ialomiței de a li se permite aducerea în Țara Româ-
nească, pe la acel punct, a vitelor pe care le-au avut la iarnă în
Dobrogea.*

Cinst<itei> carantini Gura Ialomiței<i>.

Supuși<i> austriești.

După jalba ce am dat cinsti<tu>lui Comitet, noi mocani<i> sudiți austriești am luat curată înțelegere că s-ar fi lucrat cele cu cuviință pentru întoarcerea dobitoacelor noastre din Turchia pe la această<ă> schelă a Guri<i> Ialomiței<ei>, unde adăstăm de la 10 ale trecutului mart<ie> cu dobitoacele adunate de ceea parte, cu grele cheltuieli. Cu această<ă> nădejde ne rugăm cinst<itei> carantini spre a fi o punere la cale întru această<a>, a ne trece dobitoacele pe aici, fiind pă un loc mai îndemnat, căci această<ă> trecere urmează să fie de astăzi pînă în ziua de Sfînt Gheorghe, că mai zăbovind dobitoacele o zi din Sfînt Gheorghe în Turchia, ne apucă turci<i> și plătim sohaturile peste tot an și alte cheltuieli cu 700 și 800 sohat, și avem și munți dincoace, plătim și alte sohaturi după moșile țări<i>, apoi judece înalta stăpînire cîtă atingere ni s-a va pricinui cu această<a>. Și ori în ce chip ne rugăm ca să ni s-a dea răspuns de s-a poate ca să trecem pe aici mai în pripă sau nu, ca să știm și noi ce s-a facem, s-a nu stăm atîrnați cu nădejdea, căci ni s-a pricinuieste o simțitoare și învederată pagubă.

1838 apr<ilie> 10.

Ai cinst<ite>i carantini prea plecați slugi :

Rad<u> Jelea.
 Nicolaie Popa.
 Ion Vineș.
 Manca Vineș.
 Aron Moșoiu cu toată opștea dinpreună.
 Irimia Verzea.
 Rad<u> Țiteiu.
 Gheorghe Roșculeț.
 Ion Baltac.
 Rad<u> Sulica.
 Ion Sulica.
 Rad<u> Baltac.

Ion Roșculeț.
 Aron Enescu.
 Nicolaie Enescu
 Ion Renciu.
 Urs Șăitan.
 Rad<u> Pirvu.
 Ion Panțu.
 Ion Pană.
 Gheorghe Popa.
 Ion Lungu.

Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 824/1838, f. 13, copie.

6

1838 iunie 8, Brăila. Interogatoriul luat de carantina Brăila lui Ion Busoiu, cioban din Rîșnov, despre împrejurările în care a fost nevoit să fugă în Țara Românească din Dobrogea, unde slujea la oile turcului Aliș din satul Saraiu.

Copie după tacriru<l> lui Ion Busoiu din anul 1838 iunie 8.

Că tocma la anul 1837, trecînd peste graniță în Turchia, la Dăieni, împreună cu alți șase tovarăși mocani din satul Rîșnovu, pînă caran<ti>na Brăili<i>, cu 1500 oi ale lui Ion Stănculeț ot Rîșnov, ținutul Austrii, spre iernatic, și după două luni, îndemnat fiind de lăcuiitori și de un Alișul, turc ot Saral*, din cazaia Măcinului**, au lăsat oile stăpînului său Stănculeț și s-au băgat cioban la pomenitul Aliș ot Saral, la care au șezut pînă acum păstor la acele oi și pulea a mai ședea, dar din pricină că peste alte cîteva oi ale turcului ce au murit astă iarnă, au mai rupt lupi<i> acum din cîrd încă treizeci capete și pînă unele le-au mîncat, iar altele s-au pierdut, din care pricină în multe rînduri au fost a-l omori turcu<l>, iar acum, vestindu-să de către alți<i> că o s-a-l omoare, au fugit prin taină de acolo, rămînîndu-i și optsprezece oi, poprindu-i-le din vreme, și biletu<l> cu care au trecut granița.

Întocmai după original.

Secretar,

ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Comitetului Carantinelor, dosar 824/1838, f. 90, copie.

* Sarai sau Saraiu.

** De fapt, cazaua Hirșova.

7

<1838, iulie 25, Căldrași>. Interogatoriul luat de carantina Căldrași mocanului Vasile Vilcan, despre împrejurările în care a participat la uciderea în Dobrogea a stăpînului său, Gheorghe Golea.

Tacrir.

Vasile Vilcan ot Șărman, arestantu, ciobanu<l> lui Gheorghe Golea ot Malul Buzăului, trimis de Măria Sa Pașa al cetăți<i> Silistrici<i> în curățenia carantinii, spre a mă da în pornirea cinst<ite>i Aghenții austriacești.

Aflîndu-ne în decindea, în Cotul Tunavățului, în cazaoa Tulci<i>, trecut prin carantit<na> Galați de patru ani, care astă iarnă aflîndu-ne la tîrlă trei ciobani și <cu> stăpînul nostru patr<u>, iar ceilalantî ciobani să afla cu oile pă cîmpu, și trimițîndu-ne stăpînul nostru Gheorghe Golea pă mine și pe alți doi, și anume Vasile Bogdan ot Treteni și Ion Răcoveanu ot Racova. ca să-i aducem stuf pentru facerea unui perdeli, și tăind fieștecare din noi trei de om cîte 10 maldăre stuf, ne zice Vasile Bogdan, ce să afla în vîrstă mai mare decît noi, ca să mergem să bem nișel rachiu. Și furișîndu-să acel Vasile Bogdan de mine și de Ion, ne-au adus 4 sticle<u> rachiu și vin 10 sticle<u>. Și îmbătîndu-ne mai tare eu și Ion, am plecat cîteșitrei spre tîrlă. cînd, apropiîndu-ne de tîrlă, ne zice tot acel Vasile Bogdan că bine este să omorîm pe stăpînul nostru, Gheorghe Golea, fiindcă putem fi mai folosiți după cum sîntem acum. Și așa ne-am întovărășit cîteșitrei, care ajungînd la tîrlă, găsîm pă stăpînul nostru Gheorghe Golea dîndu orzû la niște miei. Și neîntrebîndu-l mai mult, l-au lovit acel Vasile Bogdan, și trîntîndu-l cu capul de o furcă, au și căzut jos leșinat, zicîndu-i unde sînt bani <i>, și el mai în urmă au răspunsu că banii sînt în strungă, și zicîndu-i noi ca să meargă să ni-i arate, n-au vrut nici cum, care îmi zice mie tot acel Vasile Bogdan ca să iau un pistol ce era acolo, ca să dau în stăpînul nostru, și eu, fiindu-mi milă, m-am jălit că nu știu da cu pistolu<l>, și văzînd acel Vasile Bogdan că nu voescu să dau cu pistolu<l>, au sărit la mine și m-au bătut, zicîndu-mi că nu ie nimic de mine. Și căznîndu-l tot acel Vasile Bogdan ca să meargă să-i arate unde sînt puși bani<i> în tîrlă, și în urmă văzînd că nici cum nu merge ca să ne arate banii, au luat acel Vasile Bogdan una funie și sugrumîndu-l <de> gît, au și murit. Cătlîndu-l în pungă, au găsit numai ca 35 lei, și luîndu-i acești 35 lei, l-am lăsat la tîrlă mort și noi am plecat cîteșitrei în ballă. unde lăsesem stuf întîi, și acolo tot acel Vasile Bogdan ne aduce vin și de ale mîncări<i>. Am mîncat șezînd pitiți plîă seara și de la un ceas din noapte am plecat, și mergînd la un alt mocanu, anume Oancea, călcîndu-l și pă dînsul, i-am luat 80 <galbeni> împărătești. De acolo am plecat tot intra-cea noapte să mergem la Măcin, ca să trecem în prințipal prin carantina Brăilii, ș-ajungînd la Măcin, am tras la o cîrciumă, ș-am băut, ș-am mîncat, și viînd un turcû cu un pistol, l-au cumpărat acel Vasile Bogdan. Și mai în urmă, viînd un mocan, m-au cunoscut pă mine, fiind înștiințat de moartea stăpînului meu. Și dîndu de știre la aianul de acolo, au venit turci<i> și ne-au prins. Și neascuzînd la cercetare-ne nimic de adevăr, am mărturisit că noi l-am omorit. Care aflînd Oancea, mocanu<l> ce-l călcasem, că ne-au prins la Măcin, au venit și ș-au priimit acei galbeni 80 și ș-au dus. Care țîndu-ne aianul de acolo în Măcin o săptămîină, și la săptămîina ne-au pornit în Silistra. Și cercetîndu-ne și aci în Silistra, am arătat și aci ca și la Măcin, și așa ne-au închis, țîndu-ne de astă iarnă plîă acum, cînd acum m-au pornit numai pă mine aci în curățenia carantinii. Iar ceilalți doi au rămas închîși acolo. Aceasta este și mărturisesc în trica lui Dumnezeu.

Întocmit după original.

Pentru Secretar,

ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 824/1838, f. 108, 115, copie.

8

<1841 septembrie 19, Piua Petrii>. Interogatoriul luat de carantina Gura Ialomiței mocanilor Nișu sin Liță și Stan sin Radu Negraru, despre împrejurările în care au fost nevoiți să fugă din Dobrogea, unde au slujit ca ciobani la niște tătari în Țara Românească.

Tacirul lui Nițul sin Liță și <al> lui Stan <sin> Rad<u> Negrar<u> din Săcele.

La leatul 1838, fiind la tîrla lui Ion Papuc și a lui Vasile Băl<u> din Săcele ciobani la oi, au trecut în Țara Turcească cu oile la Carasuia * pînă primăvara și dă acolea s-au ales cu oile sale (sic!) o sută doozeci <și> patru și s-au băgat slugă la un turc tătar, anume Ali Aga din satu<l> Secseancolac **. În doosprezece oi cu m<i>ei să-i (sic!) dea pă an, și au slujit un an și jumătate la dînsul, apoi în urmă s-au mai băgat iarăși la Mehmet Ali turcul, tot acolea, la acea tîrlă, și au slujit și la el un an și jumătate. Ei fiind cu alți tovarăși doi acolo, la pomenitul (sic!) tîrlă slugi, s-au pomenit fără dă dînșii<i>, și mergînd la un puțu cu oile la apă, ce să numește Pă Vale, au găsit niște oameni într-insul tăței și aruncați acolo. După doo zile s-au pomenit noaptea la doo ceasuri din noapte cu doi turci tătari că vin la dînșii la oi, și dă frică ca să nu-i tae și pă dînșii, au fugit de acolo de la oi, lăsîndu-le acelu<i> stăpîn oi o sută doozeci și patru și lu<l>nd doo sute cincizeci după lîna oilor și simbria lor, și au venit peste cîmpu pînă la satul Ghizdărești, în malul Dunări<i> cel drept, unde se află șezînd niște lipoveni și luund o luntre noaptea la 16 ale următoarei spre 17, au și trecut în prințipat, pă între picht Baba și Veriga, care s-au și prinsu dă soldat Simion Ion Bucur, aflîndu-să în patrulă cu paznic pichetului Veriga, și în bună pază i-au dus la carantină, neamestecîndu-să cu nimeni.

ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1210/1841, f. 43, copie.

* Carasu, devenit mai tîrziu Medgidia.

** Sacsanculac.

9

<1843 aprilie 9, Pîua Petrii.> Interogatoriul luat de carantina Gura Ialomîlei mocanilor Nicolae sin Toma Anghel, Moise sin Dumitru Săracu și Ion sin Bucur Tebeică, despre împrejurările în care au fost nevoiți să fugă în Țara Românească din Dobrogea, unde slujeau la oile și caii beifului Murat Mola din satul Saraiu.

Copie. Tacirul.

La leat 1838, un Neculae sin Toma Anghel din salu<l> Vlădeni, ținut Brașovulu i Moise sin Dumitru Săracu din Cohalmu și Ion sin Bucur [Tebeică] otam, trecîndu cu oile lui Cosma Bercar<u> din Săcele i ale lui Vladu Popeia și ale lui Oprea Țîrcă otam, din prințipatu în Turchia spre ernatecū, au slujit la stăpîn<ii> lor, cît și la alții, pînă astă toamnă, la trecutul Sfînt Dimitrie, și atunci, prin Invoice cu dînșii, și-au ales vitele lor, de l<a> stăpîn lor cel dintîi treizeci capete oi, <de la> cel de al doilea șapt<e> zeci, <de la> cel de al 3-lea optzeci. De acolo s-au dus la satu<l> tătăresc ce să numește Saraiul, în ținut Hârsovi, de s-au băgat slugi la un turcu anume Murat Mola. stăpîn tătariilor, doi, anume Moise sin Dumitru și Ion sin Bucur ciobani la oi, iar Nicolae sin Toma Anghel la herghelia cu cai tot a pomenitului Murat Beiu și au slujit pînă la trecuta lună <a> lui marte în cinsprezece, cu dînșii fiindu la oi și un Gheorghe Tuțianu, slugă mai veiche, ca de un anu de zile, tot la acel turcu. Într-o zi, pă lîngă Sfînt Vasile trecut, astă iarnă, au venit numit beiu și a chemat pă acel Gheorghe, și ducîndu-l într-o pădure ce să numește Ciocorova *, l-au tăiat, băgîndu-l într-un puțu, pă carile de l<a> Sfînt Vasile acumu s-au dovedit, găsîndu-se acolo în puțu mort, car<e> de stăpînul puțului, Rusan Cazacu din satu<l> Ciocorova. la care în urmă au și datu veste satului de l-au scos din acel puțu, de s-au îngropat tot acolea, aducînd și doi turci din ținut Babel ** de l-au văzut. Așadar, cele<e> mai sus arătate slugi, anume Nicolae sin Toma Anghel, i Moise sin Dumitru și Ion Bucur Tebeică, sperîndu-se, au fugit și ei, ca să nu pătîmescă perdere de viață ca și cel de sus, au luat oile lor împreună cele mai sus arătate și au plecat cu dînsule, și au venit pînă la un sat Nălbantu, și acolea i-au prinsu caimacam tătărescu și le-au luat chimirile cu bani, lei o mie șapte sute cincizeci și oile de sus arătate, la care i-au și legat ca să stea în popreală, pînă va sosi stăpîn lor beiu<l>. Și scoțîndu-i la muncă zioa, au scăpatu la șapte ale următoarei spre zioo, și luîndu

* Ciucurova.

** Babadag.

o luntre veiche din satu<l> Topal, au trecut la pichetu<l> Nacla Mare cu no. 168 și de acoloa, prinzindu-se de paznici<i> acelui pichetū, i-au adus în bună pază, neamestecându-se cu nime-nea, la carant<ină>.

ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1163/1843, f. 10, copie.

10

<1843 aprilie 23, Piua Petrii.> Interogatoriul luat de carantina Gura Ialomiței ciobanului Gheorghe Corăbieru, despre împrejurările în care a fost nevoit să fugă în Țara Românească din Dobrogea, unde slujea la un turc din Hîrșova.

Tacrir.

La leat 1839, Gheorghe Corăbier<u> din Focșanii Munteni, trecîndu prin punctul Brăila ciobanū la oile lui Mihaiū Toacă din Săcele în Turchia spre ernatecū, au slujit la stăpînulū său de toamna pînă primăvara la sat Gîrliciu. El, din întîmplare, bolnăvindu-se la plecarea oilorū în prințipatū, au rămasū acoloa văcarū la vacile satului și au slujit într-o vară tocmit cu satu<l> de vită cite parale douăzeci, la șapte sute capete face lei trei sute cincizeci, din care satu<l> n-au vrutū să-i plătească mai mult decitū numai lei șaizeci, rămînîndū păgubașū de doo sute noozeci. De acoloa au mersū la orașu<l> Hîrșova și s-au băgatū slugă la Mistanū Gavezū din acel orașū și au slujitū pînă la aprilie în 15. Împlinîndu-și sorocu<l>, i-au și plătitū drept ce avea să ia. Avîndū acel turcū un cumnatū turcū anume * turculū, și în mult<e> rînduri au vrut să-i răpue viața din pricina dușmăniū lui ce avea pă pomenitu<l> Gheorghe, căci nu vrea să să bage și la dînsul slugă. Și vîzîndū că-l îngrozește cu bătăi, au și fugit într-o noapte, la 23 ale următoarii, spre zioo, mergîndū de <a> Hîrșova la satu<l> Ghizdărești, unde este un satū dă lipoveni, și luîndū o luntre, au și trecut din Turchia în prințipatū, la pichetu<l> cu no. 171, și de acoloa, cu luntrea împreună prinzîndu-se de paznici<i> acelui pichetū, i-au adus în bună pază, neamestecîndu-se cu nimeni, la carant<ină>. Iar pentru luntrea, viîndū doi lipoveni după dînsulū și cu înscris de <ea> satū și o carte<e> din partea aianului, li s-au datū înapoi luntrea, spuîndū și pomenit Gheorghe Corăbieru că este a acelor lipoveni.

ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1163/1843, f. 31, copie.

* Text ilizibil.

11

<1843 aprilie 26, Călărași.> Interogatoriul luat de carantina Călărași ciobanului Ion sin Bucur despre împrejurările în care a fost nevoit să fugă în Țara Românească din Dobrogea, unde slujea la oile unui tătar.

Tacriru<l> lui Ion sin Bucur ot Valea Seacă, sud Prahov<a>.

Ieu sînt de vîrstă de ani 24, născut la sat<l> Valea Seacă, sud Prahova și de sînt 8 ani de zile, băgîndu-mă slugă la Ion Țircă, mocanū ot Săcele, am trecut în Țara Turcească cu oile pă la carant <ina> Oltenița, și sezînd la dînsul 4 ani de zile, am ieșit de la Ion Țircă, luîndu-m<i> și oile mele și alăturîndu-mă pă lingă un sîrbū, anume Țonea ot Cusui, am sezut și la dînsul un an și jumătate și apoi am ieșit de dînsul și m-am băgat la un tătar din satu<l> Zăvadu, și am slujit la dînsul 3 ani ½ și cerîndu-mi simbria de la acel tătar pă doi ani ½, ce mai era să-<mi> mai dea, n-a vrut. După aceia, într-o noapte, m-am pomenit cu tătaru<l> că vine în tîrlă la oi unde le păzeam, și scoțînd iataganul ca să mă tae, ieu

am sărit gardu<l> și am fugit, viind toată noaptea până în marginea Dunării<i>, și găsiind o luntre în mal, m-am pus în ea și am trecut la pichetu<l> Podului dă piatră din prințipat, și soldaților ce era acolo de pază, arătându-le pricina ce mi s-au întâmplat, m-au trimis cu paznic din pichet în pichet până la cinst<ita> carantină Călărași. Aceasta știu și mărturisesc în frica lui Dumnezeu.

Întocmai după arătarea numitului.

ss. Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1163/1843, f. 13, copie.

12

1853 iunie 10, Piua Petrii. Raportul carantinei Gura Ialomiei către Comitetul Carantinelor despre cererea unor mocani de a-și toebece Țara Românească, pe la acel punct, vitele cornute mari pe care le aveau de mai mulți ani în Dobrogea.

N. 2626. N. 475.

Priimit iunie 15.

Cinstitul Comitot al Carantinelor.
Carant<ina> Gura Ialomiei.

Raport

Mocani<i> supuși K.K. ce astăzi, iunie 10 au adus în curățenia acestii carantini o sumă saci cu lînă de la oile lor, au făcut cerere carant<linei> că mai jos însemnați<i> mocani au de <a> aduce vitele lor cornate mari ce le are trecute în Turchia de mai mulți ani. Și pentru că numiți<i> arată că, avînd și prăsilă, și acelea voescă de a le trece, carantina să grăbește plect a face cunoscut cinst<itului> Comitet în ce chip are a urma întru aceasta și cu ce drepturi pot a le aduce, ca una ce asemenea dobitoace mari cornate nu s-au mai urmat printr-aceast<ă> carant<ină>, rugîndu-să plecat a-i porunci cît mai în grab, căci mocani <i>, vîzînd vreo turburare, săliți sint ca să-și treacă vitele lor, carant<ina> după datorie o supune cu tot respec<tul> la cunoștință, așteptînd și cinst<it> răspuns.

ss. Indescifrabil

Numele mocanilor : Zaharia Blebea, Radu Bercar<u>, Gheorghe Petcu, Radu Jălea, Alexe Nițu, Ioan Dirjii—din satu<l> Săcele.
Anul 1853, luna iunie 10. No. 147.

Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 63/1853, f. 20, orig.

R É S U M É

Les pâtres de Transylvanie, les soi-disants „mocani”, pendant la transhumance qu'ils ont pratiquée des temps les plus anciens, ont passé également sur le bord droit du Danube, en Dobroudja, étant attirés tant par les vastes pâturages que par la douceur de l'hiver. Des informations concernant ce phénomène paraissent dès le XVème et le XVIème s. et, après 1800, leur nombre augmente considérablement.

Pour la période 1830—1853, donc entre la guerre russo-turque conclue par la paix d'Andrinople et la guerre de Crimée, quand le passage des pâtres de Transylvanie en Dobroudja et leur retour à gauche du fleuve ont été soumis aux restrictions imposées par l'institution du cordon sanitaire dans la région du Danube, les informations deviennent particulièrement nombreuses, grâce aux matériaux archivistiques créés surtout par le Comité des Quarantaines. Conformément aux données fournies par ces renseignements, chaque année les pâtres de Transylvanie dirigeaient leurs troupeaux formés de centaines de milliers de moutons auxquels s'ajoutaient des milliers de chèvres, de bovins et de chevaux vers les pâturages de Dobroudja.

La présence des pâtres transylvains en Dobroudja, grâce à leur contribution au développement économique et, en général, au progrès de cette province, est inséparablement liée à l'histoire de cette terre roumaine, dont la période de plus de quatre siècles et demi de la domination ottomane n'a pas été assez étudiée.

ARHIVE ȘI BIBLIOTECI FRANCEZE, SURSE BOGATE DE CERCETARE PENTRU ISTORIA ROMÂNIEI

GH. UNGUREANU, N. MARCU

În cadrul importantei acțiuni de stat pentru cercetarea arhivelor de peste hotare, cu scopul depistării documentelor care privesc istoria țării noastre și aducerea de microfilme de pe acestea, Direcția Generală a Arhivelor Statului a dat o deosebită atenție și arhivelor din Franța. Cercetările efectuate, deocamdată la Paris și Marsilia, au dus la găsirea unui important număr de documente, aducându-se până în prezent peste 35 000 cadre microfilme.

Cercetări fructuoase s-au mai făcut și în trecut de către istoricii români. Unele documente au fost folosite în diferite lucrări valoroase altele au fost publicate în corpusuri de documente și e suficient să pomenim aici de colecția Hurmuzaki în care volume întregi cuprind documente din arhivele franceze publicate de Gr. Tocilescu, Al. Odobescu, Nerva Hodoș și N. Iorga. Istoricii Andrei Oțetea, N. Corivan, I. Hudiță, V. Mihordea și alții de asemenea au făcut cercetări în arhivele franceze iar recent Marin Bucur a publicat un volum de documente inedite privitoare la țara noastră aflate în colecțiile de documente și manuscrise păstrate la unele biblioteci și muzee din Paris.

Restricția în unele arhive mai importante de a nu se da spre cercetare documente care nu au implinit încă 50 ani vechime explică faptul de ce abia în anul 1969 s-au dat în cercetare documentele referitoare la primul război mondial (1914—1918). De asemenea, trebuie să mai subliniem faptul că grupa de Memorii și documente din arhiva Ministerului de Externe, este în curs de inventariere.

Arhiva Ministerului Afacerilor Străine al Franței constituie una din sursele cele mai importante de cercetare. Aici s-au adunat și păstrat cu multă grijă corespondența diplomatică a Franței de-a lungul secolelor cu toate țările din lume.

Arhiva diplomatică este ordonată pe trei grupe mari: *Corespondență politică*, *Corespondență comercială* și *memorii și documente*.

În cadrul acestor grupe documentele au fost ordonate pe țări și posturi consulare. Pentru țara noastră până la anul 1878 sînt clasate la *Turcia* cu consulatele București, Iași, Galați, Brăila, iar după 1878 la *România*. După anul 1900 s-a mai făcut o grupă *Seria Nouă* (N. S.).

Valoarea istorică a acestor documente este incontestabilă. Rapoartele consulilor, uneori adevărate studii pe zeci de pagini, conțin știri prețioase, majoritatea diplomaților care le alcătuiau fiind martori ai evenimentelor politice din țările respective. Consulii citeau lucrări și documente, ziare din țările respective, aveau oameni care le furnizau informații și copii de pe documente, chiar din cele mai secrete, discutau cu oamenii politici redînd apoi în rapoartele lor convorbirile avute. La rapoarte, în majoritatea cazurilor ei anexează copii de pe anumite documente, tăeturi din ziarele locale, broșuri, manifeste sau scrisori, memorii sau corespondență particulară a oamenilor politici din țările respective etc.

Pentru a sublinia valoarea acestor documente menționăm faptul că în general consilii arătau deseori în relatările lor că vor fi imparțiali „așa cum le impun principiile guvernelor pe care le reprezintă și propria cunoștință”. Ei se angajau „să lase deoparte tot spiritul de partid și să nu arate decît fapte autentice, de notorietate publică în țările respective”. În ce privește modul de redactare a acestor documente, subliniem grija deosebită și efortul pe care-l făceau acești diplomați de a le da o formă cit mai îngrijită și un conținut cit mai documentat.

În afară de cele patru grupe de documente amintite mai sus la ordonarea pînă la 1919 s-a mai făcut una care grupează, pe țări, corespondența diplomatică, memorii și alte multe genuri de acte privitoare la primul război mondial. Grupa se intitulează „*Războiul 1914—1918*”. Documentele au fost compactate în volume fiecare de 400—450 file. Pentru România sînt 31 volume.

Aici se găsesc toate rapoartele ministrului francez în România din acea vreme, contele de Saint Aulaire din București și apoi Iași, în care se reflectă situația social-politică și economică a anilor de jertfe enorme, ce au dus la realizarea unității politice a poporului român. Sînt rapoarte trimise de genera’u’ Berthelot, șeful misiunii militare franceze în România, generalului Joffre, Foché, apoi telegramele schimbate între G. Clemenceau și R. Poincaré cu țarul Rusiei și regele României cu privire la participarea țării noastre la război.

Unele documente comentează pe larg discuțiile purtate în consiliile de coroană din România, atitudinea fiecărui participant, inclusiv a regilor Carol I și Ferdinand. Deosebit de interesante sînt documentele ce se referă la formarea legiunii de transilvăneni care au luat parte la eroicele lupte de la Mărășești. Iată, spre exemplu ce scria Saint-Aulaire în raportul său datat Iași 5 iulie 1917 și intitulat „Voluntarii transilvăneni”. „Se formase pe teritoriul Rusiei un corp de voluntari de circa 40 000 oameni din care primul eșalon de 1 500 a ajuns la Iași. Publicul a făcut voluntarilor o primire entuziastă. Defilarea acestora într-o foarte bună ținută fizică, a fost după defilarea unuia din cele mai bune batalioane reconstituite de noi. Impresia de forță care se degaja din o asemenea manifestare, a redat siguranța unui mare număr de oameni, care a fost întărită odată cu venirea transilvănenilor. Se poate spune că la această oră românii au încredere în armata lor, nu ca acum un an. Căliți de suferințele lor și greșelile guvernanților lor, românii sînt astăzi în stare să aprecieze adevărata valoare a armatei lor. Sărbătorirea transilvănenilor a făcut o excelentă impresie chiar în armata rusă. Comitetele de soldați ruși au înțeles că acești voluntari români veniți să se bată împotriva stăpînilor și asu-

pritorilor lor pentru a lua pământul ce le aparținea (Transilvania) nu erau trupe împinse în luptă de un guvern imperialist”.)

Ministrul plenipotențiar francez la Iași cerea publicarea în ziarele franceze a unui articol intitulat : „A la gloire de l'armée roumain”.

Într-un alt document tot din 21 august 1917 intitulat : „Rezultatele eforturilor extraordinare ale armatei române” se arată că : armata austro-ungară a fost oprită 3 săptămâni acolo unde, dînd maximum de efort și masînd corpuri de elită, credea că va trece în două zile iar uzura inamicului a fost considerabilă, multe divizii germane decimate trebuind să fie retrase de pe front. În concluzie se aprecia : „Este cert că misiunea franceză a avut un rol important și de o mare utilitate, însă este absolut nedrept să se spună că armata română nu a existat înainte de venirea noastră. Dacă nu ar fi existat, cum ar fi apărât timp de 3 luni cu 400 000 oameni un front de 1 500 .km?”.

Alte documente relevă problemele economice cu care era confruntată țara noastră în anii războiului. Un documentat raport din 20 aprilie 1918, pe 28 pagini dactilografiate, intitulat : „Resursele economice ale României” a fost întocmit de comitetul de restricții a aprovizionărilor și comerțului, iar un alt document din 18 aprilie 1917 zugrăvea situația economică din țară și lipsurile existente.

Desigur conținutul documentelor oferă cercetătorului pe larg date referitoare la industria de război din țară, fabricile din diferite ramuri, activitatea capitalului francez în România, comerțul cu Franța, producție, muncitori etc. la misiunile în Franța și Rusia pentru comenzi de armament ,obținerea unor împrumuturi etc.

Un volum întreg (112) cuprinde corespondența diplomatică și rapoarte privitoare la negocierile României cu Antanta între 15 iulie — 31 august 1916. Se găsește aici corespondența ministrului plenipotențiar Blondel către Ministerul Afacerilor Străine al Franței și alte ambasade, copii de pe diferite declarații, convorbiri secrete în legătură cu intrarea României în război. Sînt și documente originale iscălite de generalul Joffre, comandantul suprem al armatei franceze, către președintele Consiliului de Miniștri al Franței. Tot în aceste volume se găsesc cîteva documente privitoare la diferite manifestări populare în Franța în favoarea României. Astfel într-un manifest din 18 septembrie 1916 „Către români”, locuitorii din Gieu trimit națiunii române salutul și simpatia lor. Aceleași sentimente manifestă locuitorii orașului Montpellier

Salutînd noul aliat — România — care este „pentru noi un prieten de demult” primarul acestui oraș sublinia „participarea strălucitoare a poezilor și scriitorilor români la sărbătorile noastre latine care au contribuit în mod larg să creeze între Franța și România relații prietenești. În regiunea noastră romaniștii noștri au legat cu savanții și scriitorii români legături solide bazate pe comunitatea de sentimente și de aspirații și care au celebrat în comun acest ideal latin făcut din justiție și frumusețe”.

Corespondența diplomatică privind problemele economice ale României și relațiile sale comerciale cu Franța constituie un izvor prețios pentru studiul istoriei noastre economice și politice. Începînd din ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea cînd au luat ființă un consulat al Franței la București și un viceconsulat la Iași,corespondența consulară franceză

cuprinde informații și aprecieri asupra problemelor economice din Țările Române. Rapoartele unor consuli francezi ca V. Place, Tissot, Tillos des Michels, G. Wiet, Delaporte, baronul d'Avril, A. Millinet, Debaius, F. de Bacourt, sau ale miniștrilor plenipotențieri Ambert-Ducros, de Ring, d'Aubigny, G. de Coutonly, Ordega, Henry, Saint-Aulair conțin ample analize și informații asupra situației economice a țării noastre, a progreselor înregistrate în ramurile producției materiale, a crizelor economice și situația pieții interne, lucrările importante edilitare, înzestrarea armatei, starea finanțelor publice și împrumuturile de stat pe piața externă. După cum am mai arătat și cu alt prilej, politica economică vamală a guvernelor de la București a fost urmărită de guvernele Franței care au intervenit adesea pentru apărarea intereselor industriei și comerțului francez în România.

Urmărind corespondența purtată în anii 1860—1864 între consulii francezi de aici, ca și între ministerele franceze de resort cu privire la aceste interese, Ministerul Afacerilor Externe și cel al Comerțului și Agriculturii din Franța, privind politica vamală a Principatelor — Unite, înțelegem mai clar politica liber schimbistă preconizată de Alexandru Ioan Cuza prin mesajul domnesc din 1859 : „noi nu admitem nici un soi de sistem proteguitor”.

Odată cu interesul pe care-l manifesta diplomația franceză pentru marile reforme înfăptuite în anii de domnie a lui Alexandru Ioan Cuza corespondența diplomatică din anii 1859—1865 vădește faptul că în atenția consulilor francezi au stat preocupările statului român pentru realizarea unor împrumuturi publice în Franța sau în Anglia, crearea unui sistem monetar național, stabilirea de noi impozite, măsurile luate împotriva capitulațiilor, proiectele de construire de căi ferate, pescuitul pe Dunăre și greutățile provocate de autoritățile turcești, bugetele de stat și situația financiară din Principatele-Unite, politica economică a lui Alexandru Ioan Cuza, activitatea reprezentanților unor case de credit străine din România, comenzile de armament în Franța, chestiunea așezămintelor Brincoveanu, etc.

În anii 1866—1878 problemele legate de afirmarea luptei pentru câștigarea pas cu pas a independenței țării pe plan politic și economic, sînt în centrul rapoartelor consulare franceze.

Corespondența diplomatică franceză din anii 1866—1868 se ocupă pe larg de proiectele de construire a primelor noastre căi ferate, bugetul României și situația financiară, împrumuturile externe, monopolul tutunului, majorarea taxei de import de la 5 % la 7 % și scăderea celei de export de la 4 % la 3 %, legea patentelor și aplicarea ei supușilor străini, legea învoielilor agricole dintre țărani și moșieri, introducerea în România a sistemului metric și de greutate, participarea țării noastre la expoziția universală de la Paris în 1867 etc. Legea monetară din 1867 care introducea sistemul monetar național al leului și prevedea fabricarea de monede românești considerată ca o manifestare de independență a țării, a provocat o amplă activitate diplomatică reflectată în aceiași măsură în corespondență.

Probleme legate de activitatea Comisiei Europene a Dunării, taxele de navigație, regulamentele întocmite încep să fie tot mai des puse la ordinea zilei încă din 1869 ca urmare a tendințelor de a impune României

reglementări incompatibile cu suveranitatea națională. Inaugurarea liniei ferate București-Giurgiu, proiectul de a construi un port maritim românesc la Marea Neagră în legătură cu Dunărea printr-un canal navigabil lângă Chilia, deficitele importante bugetare, problema taxelor de accize comunale și discuțiile ample cu consulii străini în privința acestor taxe, nemulțimirile create în țară de noile impozite și taxe, crearea Creditului Finciar Rural, afacerea Strussberg, opoziția făcută aplicării capitulațiilor și jurisdicției consulare, joncțiunea Căilor Ferate Române cu cele austro-ungare prin pasurile Oituz, Turnu Roșu și Vîrciorova — sînt numai cîteva din chestiunile amplu reflectate în corespondența consulară franceză din anii 1869—1873.

Odată cu adoptarea legii generale a vămilor din România în iunie 1874 și a tarifului vamal autonom din aprilie 1875 încep discuții deosebit de aprinse între reprezentanții României și ai puterilor străine, ca urmare a tendințelor tot mai pronunțate ale guvernelor țării de a aplica o politică comercială și vamală autonomă și conformă cu interesele naționale. Sînt semnificative în această privință nota ministrului afacerilor externe al Franței, Decazes din 13 iulie 1874 către consulul francez de la București, Schefer, privitoare la cererea Austro-Ungariei adresată Turciei pentru a obține încuviințarea de a încheia cu România un tratat comercial și rapoartele consulului din 15 și 18 decembrie 1874 trimise ministrului de la Paris prin care-i comunica că guvernul român a respins firmanul otoman care-l autoriza să încheie convenția, pentru motivul că nu are nevoie de aprobarea nimănui considerîndu-se în drept să trateze aceste chestiuni cu alte puteri pe picior de egalitate. Problema dreptului României de a încheia tratate comerciale cu alte state a preocupat îndeaproape diplomația franceză, iar corespondența semnală puternicele „curente de idei” din țara noastră în sensul,, emancipării economice a țării”. Raportînd aceste lucrări guvernului său, consulul francez de la București, baronul de Michels, în mod realist propunea începerea unor negocieri economice directe cu guvernul român așa cum ele se duceau cu guvernul austro-ungar.

Încheierea convenției comerciale dintre România și Austro-Ungaria, la 2 iulie 1875, trei luni după adoptarea tarifului autonom, a provocat o intensă corespondență diplomatică între ministerul afacerilor externe francez și reprezentantul său la București; acesta raporta că deși economia României va suferi serioase prejudicii iar exportul francez pe piața românească va fi puternic concurat, convenția vine totuși în sprijinul tendințelor de independență manifestate de guvernul român. Tratatul comercial cu Rusia, Germania și Anglia din 1876 ca și baterea unor monede naționale cu efigia domnitorului manifestau atitudinea tot mai independentă a României. Declarația comună franco-română, cu caracter comercial semnată la Paris de C. A. Rosetti în numele guvernului român a fost urmarea unor insistente tratative consemnate în corespondența diplomatică. Corespondența prezintă totodată presiunile cercurilor financiare germane cu scopul de a obține concesiuni în România și pozițiile cîștigate de bancherii Bleichroeder și Nausemann pe piața țării noastre.

Problemele economice legate de ducerea războiului de independență sînt amplu reflectate în corespondența anilor 1877—1878. În cadrul acestora sînt relevate suprimarea de guvernul român a plății tributului

către Turcia, deficitele bugetare și cheltuielile de înarmare, echipare, transporturi, rechiziții, dispariția aurului din circulație, greutatea României în plata cuponului datoriei externe, emiterea bonurilor ipotecare, etc. Relevarea progreselor industriei zahărului în România prelungirea regimului provizoriu vamal al relațiilor comerciale franco-române, probleme economice și de navigație pe Dunăre după încheierea păcii de la San Stefano, inaugurarea liniei ferate Timișoara-Orșova și posibilitatea dezvoltării legăturilor comerciale cu România — sînt doar cîteva din chestiunile ce au fost obiectul corespondenței economice din anul 1878.

Documentele franceze cu caracter economic din perioada ce a urmat recunoașterii independenței statului român, din anii ultimelor două decenii ale secolului al XIX-lea redau în mod larg politica comercială și vamală a României în noile condiții create după războiul încheiat cu tratatul de la Berlin. În 1885 a fost repus în vigoare tariful vamal autonom din 1876 iar în 1886 este introdus un nou tarif protecționist, guvernul rezervindu-și dreptul de a adăuga o suprataxă de 30 % asupra valorii mărfurilor importate din țările care supuneau produsele românești la taxe vamale suplimentare, peste cele prevăzute de tarifele lor obișnuite. În același timp, România a dus tratative și a încheiat unele convenții comerciale cu alte state, Rusia, Elveția, a revizuit tariful din convenția încheiată în 1880 cu Anglia, a modificat tratatul comercial încheiat în 1877 cu Germania, a consimțit la prelungirea convenției provizorii cu Franța care renunța la suprataxa de 50 % aplicată unor mărfuri importate din România. În 1893 s-au încheiat noi convenții comerciale cu Anglia, Franța, Elveția, Germania și apoi cu Belgia și Austro-Ungaria, mult mai avantajoase comerțului nostru exterior și dezvoltării industriei proprii, decît reglementările anterioare. Toate aceste modificări în politica noastră comercială erau urmărite cu cea mai mare atenție de miniștri plenipotențieri francezi în România, ca de altfel întreaga situație financiară, a țării, evoluția industriei, producția agricolă, emisiunea monetară etc.

Problemele legate de reglementarea în continuare a navigației pe Dunăre, activitatea Comisiei Europene a Dunării, interesele Rusiei, Angliei, Austro-Ungariei în această chestiune, proiectul austriac pentru crearea unei comisii mixte care să controleze navigația în zona Porțile de Fier — Galați, propunerea Barrere, opoziția guvernului român la aceste proiecte etc. sînt de asemenea amplu reflectate.

O atenție deosebită au dat cercurile franceze constituirii de noi linii ferate în România, răscumpărării de către stat a altora ca și împrumuturilor contractate de țara noastră pe piața germană, la Disconto Gesellschaft, din Berlin, casa Rothschild din Frankfurt, ș. a. În 1896 diplomații francezi de la București raportau despre intențiile unor bănci mari franceze ca Banque de Paris et des Pays-Bas de a prelua și plasa pe piața franceză o parte a noului împrumut românesc efectuat la băncile germane Bleichraeder și Disconto Gesellschaft, Crearea Băncii Naționale a României în 1880, a bursei de valori și a bursei de mărfuri în 1881 la București, vizita făcută în 1884 de Cimpineanu, ministrul domeniilor și de Duca, directorul Școlii de poduri și șosele în principalele porturi europene în vederea studierii docurilor și antrepozitelor, preocupările guvernului român de a începe construirea podului pe Dunăre între Fetești-

Cernavodă, afacerea Zappa, comenzile de armament în străinătate ș. a. fac obiectul unei bogate corespondențe diplomatice franceze.

Avântul pe care l-a luat la finele secolului trecut industria extracției și prelucrării petrolului românesc, tratativele statului român cu Standard-Oil, Deutsche Bank etc., au fost urmărite cu cea mai mare atenție de oficialitățile franceze.

Arhiva istorică militară a Franței, păstrată la castelul Vincennes, conține multe documente importante privitoare la istoria țării noastre.

Puținul timp pe care l-am avut pentru a cerceta în această imensă arhivă, pe de o parte, iar pe de alta și unele restricții în ce privește accesibilitatea la cercetare, de exemplu materialele documentare mai noi de 50 ani nu se dau la sala de studiu — nu ne-au îngăduit o cercetare exhaustivă. E bine de știut, pentru viitoarele cercetări, că aici se găsesc încă multe documente și e suficient să pomenesc doar de arhiva, memoriile și fotografiile misiunii franceze pe frontul român în primul război mondial.

Arhiva istorică militară la castelul Vincennes conține sute de fonduri între care o grupă aparte, o formează rapoartele și memoriile atașatorilor militari pe care îi avea Franța în diferite țări, apoi o secție de planuri, fotografii și stampe, precum și o bogată colecție de manuscrise.

Cercetînd rapoartele atașatorilor militari s-a putut constata că, încă din anul 1856 Franța a avut atașați militari la București, care, ca și consulii respectivi, trimiteau organelor superioare din Statul Major al armatei franceze rapoarte amănunțite asupra armatei române în care analizau și situația economică și politică din țară, starea de spirit a soldatului român, descrierea oamenilor politici și militari, pregătirea și participarea armatei la războaiele pentru independența și făurirea statului național unitar român.

Unele rapoarte sînt adevărate pagini de istorie despre România așa după cum de la bun început, se subliniază într-un memoriu din 1899 asupra armatei române în care atașatul militar, utilizînd și pe Bălcescu, afirmă: „A face istoricul armatei române înseamnă a face istoria României timp de 14 secole, pentru că analele Daciei antice și ale României sînt pline de glorie. La daci, ca și la romani, fiecare bărbat era soldat. Columna lui Traian și basoreliefurile găsite în săpăturile din țară ne-au conservat costumul și armele vechilor locuitori ai României. Pe drept cuvînt, acest costum seamănă foarte mult celui al țăranului român de astăzi”.

Deosebit de interesante sînt rapoartele colonelului Gallard atașatul militar francez care a stat alături de armata română și prin urmare un prețios martor ocular al războiului pentru independență din 1877.

Pentru a caracteriza în linii generale aceste rapoarte care întăresc, odată în plus, eroismul armatei române citez doar următoarele: „Luptele de la Racova, Vidin, Grivița și Plevna fac cea mai mare onoare trupelor române. Se ignora acest țăran român cu sufletul de poet care știe să cînte cele mai frumoase balade din Europa și totdeauna el are aspectul cel mai chipeș”.

Văzînd pe soldații români jucînd „hora” și alte dansuri, Gaillard scrie entuziasmat „Dar iată momentul dansului și el se transfigurează.

Sint dansuri adevărate latine. Trebuie să mergi în Franța să vezi dansându-se astfel”.

În multe din aceste rapoarte, foarte documentare, mai ales după 1890, apare pregnant starea de spirit a românilor care, subliniază atașatul militar „tind spre unire după ce au fost despărțiți de secole de vicisitudinile istorice”.

În ce privește atitudinea atașatilor militari francezi față de această problemă ea se poate caracteriza prin următoarea afirmare subliniată pe larg într-un raport din aprilie 1894 privind problema memorandumului : „Noi nu putem decît să felicităm pe români pentru această mișcare și să dorim din sufletul nostru momentul cînd solidarizarea va fi completă între cele două elemente de aceeași origine etnică despărțite de secole ca urmare a vicisitudinilor politice”.

Comandantul Saily, atașat militar la București în 1894, discutînd într-un amplu raport „problema transilvană”, în general și a procesului memorandumului în special, subliniază faptul constatat că românii îi încurajează pe frații lor de dincolo de munți în lupta lor pentru salvagardarea individualității istorice, pentru susținerea revendicărilor legitime, dînd cea mai mare publicitate problemei transilvane. și continuînd relatarea el sublinia : „nu constituie un secret satisfacția tuturor că se vede popularizată această generoasă idee de solidaritate națională între românii de dincolo și dincoace de munți și că se generalizează reuniunile și manifestările destinate să o afirme”. Referindu-se la procesul memorandumului, care se apropia, comandantul Saily afirma că la proces, înaintea tribunalului nu va apărea numai doctorul Rațiu și prietenii săi ci „nația română întreagă”.

Un raport din 10 octombrie 1912, scris la București de către comandantul Desprès, atașat militar al Franței în Serbia, Muntenegru și România, cu sediul la București, după ce analizează situația politică din Balcani, conchide că „veritabilele aspirații ale românilor se îndreaptă către cele 3—4 milioane de români din Transilvania”.

Colecția de manuscrise alcătuită, în majoritate, din memorii întocmite de diferiți militari cărora li se încredințează misiuni speciale în multe țări, jurnale de călătorie și memorii personale făcute de militari și pe care după moartea autorilor lor familia le-a încredințat arhivei respective. Printre altele amintim memoriile generalului Berthelot, șeful misiunii franceze în România în anii primului război mondial.

Aici se găsește, în mapa cu nr. 1629, un manuscris din 1808 intitulat : „Note statistice asupra Poloniei, Moldovei și Valahiei” culese de căpitanul de stat major Aubert în călătoria pe care o făcuse în aceste țări. Vorbînd despre Moldova el scrie că „această țară va fi susceptibilă de a deveni una din cele mai frumuse provincii ale Europei dacă populația va putea fi mărită și administrația să lucreze mai bine pămîntul în general necultivat”. Se descriu orașele între care Iași care „este destul de bine zidit”. Capitala Țării Românești „este considerabilă” scrie Aubert despre București. Terminînd descrierea sa el face următoarea apreciere în general despre Moldova și Țara Românească : „Acestea sînt provinciile cărora nu le lipsește decît o bună administrație pentru a deveni înfloritoare”.

Întors la Constantinopole, după călătoria făcută în țările române în lunile septembrie-octombrie 1848 căpitanul de geniu Sabatier, împreună

cu căpitanul Desaint elaborează la 1 februarie 1849 o lucrare în mai multe capitole intitulată „Memoriu asupra Valahiei și Moldovei”. Capitolul III se ocupă de starea de spirit a locuitorilor și starea politică a țării. În acest capitol autorul memoriului subliniază că, din cererile pe care guvernul de la București le-a adresat Porții otomane, una l-a frapat în mod deosebit și anume „dorințele arzătoare pentru reconstituirea naționalității române, el înțelegând unirea celor două provincii”. Autorul memoriului conchide : „Noi raportăm aceste dorințe ale moldo-valahilor fără a judeca meritul soluției indicate pentru a se vedea cum nenorocirea comună a distrus orice rivalitate, orice gelozie între cele două țări și am admirat acest sentiment de naționalitate atât de viu, această mândrie a originii romane care-i face pe patrioți să viseze la reconstituirea vechii Dacii”. Mai departe, continuă memoriul, se arată că „simpatiile foarte firești ale transilvănenilor, face să crească mult puterea poporului român. Pentru a ne servi de numele care și-l dau singuri, sînt mai bine de două milioane jumătate de români în Transilvania”.

În afară de rapoartele oficiale către Biroul 2, atașaii militari întrețineau și o corespondență personală cu superiorii lor, care, de asemenea, se anexa la dosarele respective.

Un dosar întreg îl formează scrisorile atașatului militar Pellairian, din 1899. Scrisorile sînt tot atât de interesante ca rapoartele, ba uneori conțin date mai confidențiale obținute în urma unor convorbiri la o recepție cu atașaii militari ai altor țări sau cu militari și oameni politici români. De exemplu, într-o asemenea scrisoare atașatul militar francez descrie răscoalele țărănești din 1899 din districtul Olt și alte două districte vecine. „Țăranii s-au răsculat cerînd să li se împartă pămînturile și pășunatul liber pe domeniile statului și i-au lovit pe reprezentanții autorităților trimiși să-i lămurească. Au plecat din București 2 batalioane de vînători. Ancheta întreprinsă imediat a scos la lumină existența unei organizații socialiste întinse și cu perspectivă în satele din Oltenia semnalată deja în 1888 printr-o agitație agrară violentă. Se știe că la sate există mai bine de 180 cluburi țărănești, în care se discută împărțirea pămînturilor. Acum se închid cluburile, însă răul are rădăcini adînci”.

Tot aici se găsesc rapoartele atașaiilor militari francezi privind primul război mondial; o grupă aparte o formează dosarele Misiunii militare franceze din România, condusă de generalul H. Berthelot. În dosarele misiunii se găsesc rapoarte, memorii și proiecte privitoare la organizarea armatei române, descrierea principalelor uzine metalurgice române (denumirea întreprinderilor, forța de muncă, capacitatea de producție pentru război etc.) ordine de operații, corespondență cu atașaii militari francezi din Salonic, Petrograd, notele lui H. Berthelot către regele României și către Ministerul de război francez asupra problemelor militare din România.

Foarte importante sînt rapoartele din anul 1918 și îndeosebi din aprilie-mai 1919 care consemnează moralul poporului „incontestabil bun” mîndria de a-și fi realizat aspirațiile naționale și calitatea armatei române ale cărei trupe puteau fi comparate cu cele mai frumoase trupe existente în Europa.

Arhivele Naționale ale Franței, situate în splendidul palat Soubise, din istoricul cartier Marais, păstrează bogate arhive ale fostelor instituții

ale Franței și în special ale Parisului care însumează — peste 200 km. polițe — raft. Pentru istoria economică a țării noastre este foarte importantă arhiva Ministerului de Industrie și Comerț francez în care se găsește o bogată corespondență între Franța și România privind comerțul exterior, acorduri comerciale, informări referitoare la situația economiei românești în special în secolul al XIX-lea și începutul secolului nostru.

Încă din 1813 Ministerul Manufacturilor și Comerțului cerea consulilor francezi din București, Iași, Cluj și Alba Iulia, informații privind prețurile mărfurilor, cursul schimbului etc. Dintre rapoartele de mai târziu este interesant raportul inginerului francez Lalanne, din 10 februarie 1854, în care arată că, în urmă cu câțiva ani, întors la Paris după o călătorie făcută în Țara Românească unde fusese trimis să se informeze asupra stării economice a acestui Principat, a fost ajutat la întocmirea memoriului său de domnul N. Bălcescu, „român care locuiește în Franța din 1848 și care s-a ocupat cu o extremă amabilitate și un complet dezinteres de revizia tuturor pasagiilor obscure din documentele originale și a putut grație cunoștințelor sale și a funcțiunilor administrative pe care le-a ocupat în țara sa, să lumineze un număr de puncte îndoielnice”.

Între cele 360 arhive și colecții particulare depuse de posesorii lor spre păstrare la Arhivele Nationale ale Franței și dorim să subliniem aici acest obicei împămintenit, folositor științei, se găesc câteva ce au aparținut unor mari oameni de stat care au avut legături cu țara noastră. Astfel cităm arhiva *Guizot* care cuprinde și corespondența primită de la Sturza și Bibescu. Apoi arhiva lui Eduard Antoine Thouvenel diplomat, fost ministru de externe al Franței, care a jucat un rol important în afacerile Orientului de mijloc. Arhiva cuprinde corespondență primită de diplomatul francez de la oamenii politici români în perioada anilor 1856—1859 și o serie de documente privind toate provinciile locuite de români.

Camera de comerț din Marsilia. Înființată la sfârșitul secolului al XVI-lea, această instituție economică a avut un rol de mare însemnătate în relațiile comerciale ale Franței cu Levantul și țările din sud-estul și răsăritul Europei. De aceea documentele aflate în arhiva Camerei de Comerț din Marsilia prezintă multe aspecte interesante pentru istoria noastră economică, semnalată de altfel încă la N. Iorga și alți istorici. O scurtă cercetare de numai 6 zile asupra materialelor documentare din această arhivă ne-a convins de necesitatea continuării cercetărilor în anii următori.

În anul 1940 dl. Joseph Fournier, arhivist al Camerei a publicat un volum conținând inventarul a 21 registre de deliberări, reflectând activitatea conducerii acestei instituții începând din anul 1650. D. Jean Reynaud care a urmat la conducerea arhivei a publicat în 1947 un alt volum intitulat „*Répertoire numérique des archives de la Chambre de Commerce de Marseille, tome 1°, archives antérieures a 1801, fonds particulier de la Chambre*” — conținând inventarul de fonduri arhivistice ale unor vechi case de comerț. În sfârșit, în anul 1965 actualul șef al arhivei Feréol Rébuffat a publicat „*Répertoire numérique des archives de la Chambre de Commerce de Marseille, tome 2° (serie L), fonds annexes de la Chambre*” conținând inventarul altor fonduri arhivistice aflate la Camera de Comerț din Marsilia, ca de exemplu: „*Bureau des draps (1693—1790)*”, „*Bureau de la Santé (1693—1792)*”, *Comité d'approvisionnements maritimes en*

blé", fonds Roux (1728—1843); fonds Borély et Borne (primul sfert al sec. XVIII); fonds Clary (1795—1870) etc.

Inventarele publicate menționează foarte multe dosare care privesc afacerile negustorilor din Marsilia, încă din secolul al XVII-lea, cu Turcia și întregul Levant. O mare însemnătate prezintă corespondența cu ambasada de la Constantinopol. Este evident că cercetarea acestei arhive interesează țara noastră și istoria ei economică, pentru perioada secolelor XVII XVIII și prima parte a secolului al XIX-lea, cînd comerțul nostru exterior a fost dominat de monopolul turcesc; de la 1830 încoace au început relații comerciale directe ale țărilor noastre cu negustorii marseiezi.

În ceea ce privește fondurile de arhivă privind a doua jumătate a secolului al XIX-lea și secolul nostru, o parte din dosarele acestei perioade au fost distruse de un incendiu produs cu ocazia luptelor franco-germane din august 1944 pentru eliberarea Marsiliei de sub cîmpirena nazistă.

Întrucît timpul ce l-am avut la dispoziție pentru cercetare a fost scurt ne-am concentrat pe studierea unor dosare privind relațiile comerciale cu România în secolul al XIX-lea și am făcut un sondaj în corespondența cu Constantinopolul din anii 1741—1790.

Atenția acordată de comerțul francez țărilor române după pacea de la Adrianopole din 1829 se evidențiază cu claritate în aceste documente cercetate. La 9 martie 1830 „Bureau de commerce” din Ministerul Comerțului de la Paris, dădea Camerei de Comerț din Marsilia (pe 22 p.) o descriere a stării economice și sociale a Moldovei și Valahiei și-i sugera să studieze posibilitățile intensificării relațiilor comerciale cu aceste Principate, după terminarea războiului ruso-turc. Cităm din acest document semnat de C. Beugnos pair de France, m-tre d'État, président du Bureau de Commerce: „Politica întunecată a Porții și lăcomia hospodariilor, au înăbusit pînă acum germenii prosperității, care s-ar fi dezvoltat fără îndoială în Valahia și Moldova sub un guvernămint mai liber și mai legal decît cele pe care ele le-au avut pînă azi. Spre exemplu, toată industria Moldovei, se limitează la construirea de case de cărămidă, trăsuri pentru boieri și la fabricarea unei pinze groase cu care se îmbracă țăranii. Și încă, această mizerabilă industrie este în întregime în mina cîtorva slabi lucrători nemți. Stabilimentele de fabricarea stofelor, sticlăriei și papetării, încercate a se înființa în diferite epoci, au eșuat întotdeauna. Oricare ar fi urmările pentru cele două Principate ale încetării ostilităților dintre Rusia și Turcia încă mulți ani aceste provincii sînt obligate să primească din partea industriei străine ceea ce ții este necesar populației sale”. Documentul indică ceea ce ar trebui să exporte negustorii francezi în principate: țesături de lînă, stoffe, flanele, mătase, articole de modă etc. — pe care nici o concurență străină nu le putea înlătura. În 1831—1832 același birou din Ministerul de Comerț francez trimetea Camerei de Comerț din Marsilia date statistice asupra exportului și importului Valahiei și Moldovei, cerîndu-i să fie studiate din punctul de vedere al intereselor industriei și comerțului francez. În același timp, corespondența consuliilor franceze din Principate cu Camera de Comerț din Marsilia se ocupa de diverse aspecte ale intensificării relațiilor comerciale. Astfel, le 25 februarie 1839 consulul francez de la Iași trimite o „notă asupra

lemnului de construcție în Moldova”, pe 6 pagini, cu date statistice — notă care este afișată la bursa din Marsilia la 2 martie 1839.

La 24 octombrie 1838 Ministerul Comerțului francez scria Camerei de Comerț din Marsilia despre importanța comerțului cu Valahia și Moldova, furnizându-i totodată informații asupra comerțului Brăilei precum și asupra faptului că Transilvania furniza Valahiei utilajul agricol necesar, că stofele, sticlăria, porțelanurile ș.a. veneau de la Viena și din Boemia, iar în Valahia nu exista decât o singură manufactură de faianță situată în apropierea Craiovei. La 17 august 1852 același minister referindu-se la comerțul Moldovei atrăgea atenția Camerei că englezii au înnodat însemnate relații comerciale cu moldovenii.

Navigația pe Dunăre a vaselor străine, dezvoltată în special după pacea de la Paris din 1856, atrage atenția Camerei de Comerț din Marsilia, a negustorilor și armatorilor francezi. La 9 septembrie 1857 firma Mathias, Magnau, Dumont & Co constituind „Compania Franco-Dunăreană de navigație cu aburi pe Dunăre și afluenții săi”, cerea capitaliștilor merseiezi să subscrie la acțiunile acestei întreprinderi.

Condițiile deosebite de navigație la gurile Dunării a atras atenția autorităților franceze. Astfel la 12 iulie 1858 Ministerul Marinei franceze cerea Camerei de Comerț din Marsilia pe baza unui raport primit de la căpitanul de fregată baron Roussin, care se afla la Sulina ca pe viitor să se manifeste grijă în alegerea comandanților vaselor franceze ce vin la gurile Dunării, întrucât aici sînt greutăți mari în navigație și deci sînt necesari navigatori încercați; diverși piloți de ocazie greci și turci înșelau buna credință a celor ce conduceau vasele, le făceau să eșueze pentru a le jefui.

Organele Camerei de Comerț de la Marsilia urmăreau cu atenție lucrările comisiei Europene a Dunării, lucrările de indiguire la baza Sulina, aplicarea convenției de finanțare intervenită între Banca Otomană, sucursala Galați și Comisia Europeană a Dunării, construirea unui far la gurile Sf. Gheorghe etc. La 2 iulie 1863, Engelhardt, comisar în Comisia Europeană scria Camerei din Marsilia despre avantajele ce decurg pentru comerțul francez din reglementările introduse de comisie și greutățile provocate de turci în aplicarea acestor reglementări, despre necesitatea sprijinirii activității Comisiei Europene de către camerele de comerț.

Cum *esto firose*, problema reglementării relațiilor comerciale româno-franceze după 1860 este amplu reflectată în documentele Camerei de Comerț din Marsilia. O bogată corespondență consulară, ample discuții purtate între Ministerul francez al Comerțului și Camera de Comerț, urmărirea îndeaproape a evoluției politicii comerciale și vamale a României — reflectă aceste preocupări ale organelor Camerei de Comerț din Marsilia. În special, tratativele româno-franceze pentru încheierea de convenții comerciale erau urmărite cu cea mai mare atenție, Camera intervenind deseori cu observații, sugestii, proteste. De multe ori erau înaintate fie guvernului francez, fie direct reprezentanței diplomatice franceze de la București, intervențiile unor comercianți sau industriași francezi, membri ai Camerei.

Aceste documente vin să completeze pe cele găsite în arhiva Ministerului Afacerilor Străine al Franței ca și în Arhivele Naționale franceze,

privind problema relațiilor economice franco-române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În Franța se află multe biblioteci și muzee din care unele păstrează, pe lângă cărți și periodice exemplare rare și bogate colecții de manuscrise, colecții de arhive particulare, stampe, hărți și planuri, sigilii, medalii și diferite fotografii.

La *Biblioteca națională* se găsesc de asemenea documente importante din care unele au fost semnalate mai demult de cercetători români. Sînt de asemenea și achiziții noi care au fost puse acum la dispoziția cercetătorilor, de exemplu arhiva personală a lui Gaston Paris în care se găsește și corespondență de la filologul român *Alexandru Lambrior* din anii 1879—1881 (Secția m-sse franceze. Noi achiziții nr. 24.445). De asemenea arhiva personală a lui *Edgar Quinet*, cunoscutul om politic al Franței, prieten al românilor, a cărei soție a fost Armiona Asachi. De asemenea și corespondență de la *Alexandru Xenopol* (Mss. 13689, 13695 și 24463). Tot aici se găsește o copie în limba franceză a cronicii lui Miron Costin tradusă de pe copia în limba greacă făcută la Iași de Alex. Amiras la 1729 din ordinul domnitorului Grigore Ghica. Copia în limba franceză este făcută de Nicola Genier la Angora în 1741 și a ajuns în biblioteca regală din Paris și de aici la Biblioteca Națională. Cronica are o introducere de Nicolae Costin (fila 1—9). Ubicini, prin 1866, voia s-o tipărească dar avînd nevoie și de ajutorul lui M. Kogălniceanu îi scrie în acest sens. Sînt aici și cîteva documente din 1513, corespondența între voievodul Moldovei și regele Poloniei. Manuscrisul 6277 este o descriere a călătoriei făcută în 1585 de către Parie François în Moldova, iar m-sul 21661 la p. 349—389 conține o descriere din anul 1726 asupra Moldovei și Valahiei făcută pentru cunoștințele prințului moștenitor al Franței. M-sul 1513 este o descriere a Transilvaniei făcută la 1595 de Pietro Busto Breciano.

Timpul scurt nu ne-a îngăduit să aprofundăm cercetarea dar credem că între cele peste 150.000 manuscrise sînt încă multe referitoare la istoria noastră.

Au mai fost vizitate de noi, fără a avea timpul necesar cercetării :

Biblioteca Arsenalului, a cărei secție de manuscrise este încă puțin cunoscută și în care N. Iorga găsea înainte de 1900 un manuscris din secolul al XIV-lea care vorbea despre valahi, descoperirea făcînd obiectul unei note în revista „Arhiva” de la Iași; *Biblioteca Sainte G  n  vieve*, unde pe o placă de marmură, printre numele savanților lumii, este gravat și numele lui Dimitrie Cantemir; *Biblioteca Poloneză*, unde este și muzeul Mickiewicz care păstrează corespondență de la Ion Ghica, A. Golescu, C.A. Rosetti, D. Brătianu și unde se găsește și manuscrisul în limba franceză a „Magazinului Istoric pentru Dacia” în 5 volume. La *Biblioteca de documentare internațională contemporană* se găsește arhiva particulară a fostului ministru de finanțe francez Klotz, din anii 1918—1919, în care se găsesc documente originale și copii privitoare la lucrările conferinței de pace. Sînt și multe scrisori ale membrilor Comisiunii Române la Conferința de pace și memorii privind situația din Transilvania în 1918, trimise din Cluj. Unele documente, privitoare la actul istoric de la 1 decembrie 1918

sînt legate cu panglică tricoloră, așa cum au fost împărțite de Comisia Română la conferința de pace.

Făcînd doar o scurtă prezentare a celor mai importante arhive și biblioteci franceze în care se găsesc documente privitoare la istoria țării noastre, nu uităm să subliniem faptul că în cercetările pe care le-am întreprins am fost sprijiniți de arhiviștii francezi la care am găsit multă bună voință, pentru care le aducem și aici mulțumirile noastre.

Considerăm că față de bogăția arhivelor și altor surse de cercetare — biblioteci și muzee — existente în Franța care conțin multe documente privind istoria țării noastre, cercetările vor trebui continuate mai intens și nu ne îndoim că rezultatele vor fi, ca și pînă acum, fructuoase.

R É S U M É

Dans le cadre de l'importante action d'état pour la recherche des archives de l'étranger dans le but de trouver des documents concernant l'histoire de notre pays et d'effectuer leur microfilmage, la Direction générale des Archives d'Etat a accordé une attention particulière aux archives de France. Les recherches effectuées à Paris et à Marseille ont contribué à la découverte d'un grand nombre de documents étant apportés jusqu'à présent plus de 35.000 cadres de microfilms.

On a effectué des recherches dans : l'Archive du Ministère des Affaires Etrangères, l'Archive historique militaire de France, les Archives Nationales de France, l'archive de la Chambre de Commerce de Marseille, la Bibliothèque Nationale et la Bibliothèque de l'Arsenal étant sélectionnés les documents sur l'histoire de notre pays.

Ils se réfèrent à la période de la première guerre mondiale, à la situation économique et aux efforts de la Roumanie de participer à la guerre, à ses négociations avec l'Entente, et aux relations commerciales avec la France. Les documents qui proviennent de la seconde moitié du XVIII-ème siècle, sont aussi très importants et ils se rapportent à l'activité de la construction des premières voies ferrées dans notre pays, aux réformes économiques, réalisées pendant le règne de Al. I. Cuza, à l'activité de la Commission européenne du Danube. aux conséquences de la Convention entre la Roumaine et l'Autriche-Hongrie de 1875 etc.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

PREFECTURA JUDEȚULUI PRAHOVA

ELISABETA NEGULESCU

Județul Prahova, prezent de secole în istoria patriei, a ocupat din totdeauna un loc însemnat datorită așezării sale la încrucișarea marilor drumuri comerciale de pe văile Prahovei și Teleajenului și bogățiilor solului și subsolului său.

De-a lungul vremii județul Prahova a fost administrat de diferite instituții. Dintre acestea cu existența cea mai lungă și care a funcționat într-o perioadă istorică bogată în evenimente și transformări a fost prefectura ¹.

Materialele documentare aparținând fostei prefecturi a județului Prahova din perioada 1830—1949 se găsesc păstrate în depozitele filialele Arhivelor Statului județul Prahova, fiind preluate în 15 etape de la Direcția generală a Arhivelor Statului (partea veche, scrisă cu caractere chirilice), fosta direcție regională M.A.I. și Sfatul popular regional Ploiești. În total fondul are 19 000 unități de păstrare (dosare și registre).

Condițiile grele în care a fost păstrată această arhivă în timpul războaielor, precum și lipsa de grijă de-a lungul anilor pentru conservarea sa au provocat distrugerea multor materiale importante. Astfel din perioada 1866—1906 nu s-a păstrat nici un document din corespondența prefecturii Prahova, ci numai arhiva casieriei generale din cadrul acesteia, pe anii 1864—1893. Cauzele lipsurilor nu se cunosc. De fapt și din perioada 1870—1888 s-a păstrat un număr mic de unități de păstrare; pentru unii din acești ani chiar numai câte un dosar.

Din această cauză, posibilitățile de documentare pe o perioadă destul de mare (1870—1906) privind întregul județ sînt reduse, ținînd seama mai ales de evenimentele importante care au avut loc și anume războiul de independență, răscoalele țărănești din anul 1888, începuturile mișcării socialiste etc.

Însăși corespondența prefecturii consemnează situația necorespunzătoare în care a fost păstrată această arhivă, ceea ce a provocat degradarea și pierderea unor dosare și registre. Pînă la 27 noiembrie 1918, arhiva prefecturii Prahova a fost depozitată în Casa Ergas din Ploiești și din cauza lipsei dulapurilor, era stivuită „provizoriu” pe sălile palatului, iar o parte din dulapurile care totuși s-au găsit erau fără uși, fără poște

¹ Despre istoricul prefecturii ca instituție vezi articolul *Prefectura județului Ilfov*, în „Revista Arhivelor”, IX, nr. 1, 1966, p. 235—246.

și fără fund, fiind stricate de germani ². La aceasta se adaugă evacuarea la Iași a arhivei din timpul primului război mondial ³. Un referat al șefului biroului de arhivă din anul 1943 motiva că nu posedă actele cerute din anii 1904—1912 fiind distruse de către trupele germane în războiul din 1916—1918 ⁴. Din același an se păstrează un raport al șefului biroului de arhivă din care reiese indiferența autorităților și condițiile proaste de păstrare a arhivei care din cauza infiltrației apei în zidul de la subsol a mușcărit și s-a udat fiind în direct contact cu zidul respectiv ⁵. Spre sfârșitul celui de al doilea război mondial arhiva prefecturii Prahova a fost din nou evacuată în care scop a fost împachetată cu mult timp înainte ⁶.

Existența pînă în prezent a unor documente valoroase, create de această instituție, în primele decenii ale funcționării sale se datorește măsurii luate în anul 1831 de a se stringe de către Arhiva Statului de la București „toate delele” ce se formau la autoritățile administrative ⁷.

În scopul sprijinirii cercetării materialelor documentare, fondul prefecturii județului Prahova a fost prelucrat conform normelor arhivistice studiindu-se în paralel istoricul și particularitățile sale.

Dosarele din perioada 1830—1885 au fost ordonate pe ani și pe numere vechi de dosare și inventariate de către Direcția generală a Arhivelor Statului. Pentru restul de materiale documentare din perioada 1907—1944 s-a executat ordonarea, inventarierea și expertiza de către arhiviștii filialei Prahova, deoarece de la predători nu s-au primit cu instrumente de evidență corespunzătoare și nici ordonate corect. Mai întîi toate unitățile de păstrare au fost fișate. Pe baza acestor fișe s-a efectuat expertiza eliminîndu-se materialele lipsite de importanță documentară și practică. Inițial, la preluare, materialele documentare erau ordonate pe ani și în cadrul anilor pe articole bugetare, actele contabile, și pe numere de dosare, actele administrative. După efectuarea expertizei întregul material cu caracter permanent din perioada 1907—1944 a fost ordonat pe principiul cronologic, pe probleme și genuri de documente. Astfel s-au respectat particularitățile materialelor care, deși se referă la o multitudine de probleme, au fost create doar în cadrul a două mari părți structurale și anume administrativ și contabilitate. Ordonarea s-a făcut ținîndu-se seama în cadrul fiecărui an de următoarele probleme și genuri de documente:

- I. Secretariat : — corespondență cu organele centrale și locale ;
 — alegeri ;
 — statistică ;
 — alipiri și deslipiri de comune ;
 — impozite de taxe comunale ;
 — acordări de subvenții.

- II. Personal : — numiri, transferări, demisii ale personalului prefecturii ;

² Arh. St. Ploiești, fond Prefectura județului Prahova, dosar 21/1918

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, dosar 16/1943.

⁵ Ibidem, dosar 99/1943.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, dosar 82/1831.

- idem ale personalului de la căile ferate Prahova-Văleni ;
- acordarea de burse școlare etc.

III. Exproprieri pentru diferite construcții.

- IV. Construcții : — localuri pentru primării ;
 — școli ;
 — spitale ;
 — poduri, diguri, drumuri.

V. Concesionări petrolifere.

VI. Exproprieri și construcții pentru căile ferate Prahova-Văleni.

VII. Imprumuturi și anuități, bugete județene și comunale.

VIII. State de salarii.

IX. Registre.

Materialele documentare din perioada 1945—1949 au fost preluate de la Consiliul popular județean Prahova, prelucrate corespunzător. Separat de fondul Prefecturii Prahova sînt păstrate și actele create de casieria generală a județului Prahova ce făcea parte din această instituție.

Categoriile de acte ce formează acest fond sînt de o mare varietate. Dintre cele mai importante amintim : legi, ordine, instrucțiuni, circulări, dări de seamă, procese-verbale, bugete, conturi de gestiune, statistici, precum și o numeroasă corespondență cu ministerele și diferite alte instituții.

Din anul 1968 s-a trecut la cercetarea tematică a materialelor documentare din fondul Prefecturii județului Prahova întocmindu-se fișe tematice pentru perioadele 1831—1839 și 1907—1940.

Studierea amănunțită a dosarelor din aceste perioade a scos la iveală numeroase probleme, dintre care unele deosebit de importante.

Materialele documentare ce alcătuiesc fondul Prefecturii județului Prahova oglindesc pe larg activitatea acestui important organ administrativ și în același timp ilustrează viața socială, politică, economică și culturală a județului în decursul a peste 100 de ani. Multitudinea și varietatea problemelor ce sînt ilustrate în acest fond nu pot fi prezentate în totalitate aici. Intenția noastră este de a reda doar pe cele mai importante în scopul orientării cercetătorilor ce doresc să studieze acest fond.

Astfel, numeroase documente păstrate în fondul prefecturii Prahova oferă date interesante pentru cunoașterea condițiilor de viață și starea materială a claselor sociale în special de la sate, raporturile dintre ele, contradicțiile sociale, precum și evoluția lor în decurs de mai bine de un secol ; și legat de acestea diferite manifestări ale luptei de clasă.

Nenumăratele plîngeri ale țăranilor, cuprinse în fond, provocate de obligațiile exagerate ce le aveau față de proprietarii de pămînt, de abuzurile moșierilor, de sistemul exploatator al învoielilor agricole sînt o oglindă vie a traiului inuman al acestei clase ⁸. Față de această situație care nu a

⁸ Ibidem, dosarele 38 și 52/1831 ; 8 și 24/1833, 20/1834, 53/1837, 8, 9, 10, 12, și 13/1838, 7/1840, 9/1858 etc.

putut fi rezolvată în condițiile unui regim bazat pe exploatare, țărănimea a reacționat cu un înalt spirit de revoltă și de rezistență. În filele multor dosare ale fondului prefecturii Prahova sînt redată manifestări ale luptei de clasă începînd de la nerespectarea obligațiilor față de proprietarii de pămînt și pînă la răscoale⁹. Amintim dintre acestea din urmă revolta ciocănașilor și măglașilor Ocnei Telega din anul 1832, „zurbalicul” locuitorilor clăcași din Cioranii de Sus, din anul 1835, al celor din satul Drăgănești tot din anul 1835, revolta țăranilor din comuna Breaza în vara anului 1867 pentru înăbușirea căreia a fost trimisă armată și anumite aspecte din timpul răscoalei țăranilor din 1907.

Soluțiile regimului burghezo-moșieresc de a rezolva problema țărănească nu au dus la îmbunătățirea situației acestei clase. În anul 1921 marea proprietate din județul Prahova continua să fie reprezentată de 105 proprietari care cultivau 17 752 ha și posedau 368 ha vii și 755 ha livezi, în total 18 875 ha¹⁰.

Pînă la crearea unui instituții care să se preocupe exclusiv de problema comerțului și a industriei, Prefecturii Prahova îi reveneau și aceste atribuții. Materialele documentare reflectă pentru o perioadă de cîteva decenii de la începutul activității Prefecturii Prahova aspecte ale comerțului și evoluției lui, produsele ce constituiau obiectul acestei preocupări, târgurile, tariful mărfurilor, exportul produselor, relațiile comerciale¹¹.

Din aceeași perioadă numeroase documente se referă la industrie și meșteșuguri, dezvoltarea acestora și condițiile apariției orînduirii capitaliste, bogățiilor județului Prahova — păcura și sarea — care au stat la baza înfloririi industriale a acestui județ¹².

Dintr-o statistică a anului 1832 reiese că în județ funcționau 3 „fabrici” de luminări de seu, 3 de ceară, 18 „fabrici” de velințe, 13 de piei, 109 de „her”, 15 de săpun, 74 de olari, 2 de găitanuri și 3 de mătase de borangic¹³. Dezvoltarea industriei în condițiile noii orînduirii capitaliste, a unei tehnici noi, face ca în județul Prahova în deceniul al VI-lea să funcționeze primele „fabrici” de gaz și de uleiuri cu o producție de ordinul miilor de ocale. Statistica industriei întocmită de Administrația de Prahova în anul 1858 arată că funcționau în acest an printre altele și două „fabrici” de gaz¹⁴.

Anual, pînă în 1871 listele de patentari existente în arhivă oglindesc evoluția acestor două ramuri importante ale economiei.

Numeroase documente din fondul Prefecturii județului Prahova oglindesc evenimentele politice importante petrecute de-a lungul perioadei respective, fiind demnă de semnalat participarea populației județului la aceste evenimente.

Flacăra revoluției de la 1848, aprinsă în Oltenia la Izlaz în ziua de 9 iunie, a fost sprijinită activ și de masele populare din județul Prahova. Exploatarea țărănimii în cele două decenii premergătoare revoluției de

⁹ Ibidem, dosarele 38 și 52/1831, 62/1832, 8, 24 și 33/1833, 20/1834, 8, 10, 11 și 12/1838, 18/1847, 9/1858, 78/1867, 20 și 111/1907 etc.

¹⁰ Ibidem, dosar 3/1920.

¹¹ Ibidem, dosarele 25, 30, 31 și 40/1832, 1, 58 și 69/1833, 11 și 43/1841, 106/1856 etc.

¹² Ibidem, dosarele 61/1832, 22/1844, 16/1847, 4/1853 etc.

¹³ Ibidem, dosar 6/1832.

¹⁴ Ibidem, dosar 4/1858.

la 1848 devenise de nesuportat în acest județ. Multe documente atestă asuprirea țărănimii clăcașe nevoită a da dijme tot mai mari impuse de legi și de tot felul de abuzuri ale boierilor și arendașilor¹⁵. În toată perioada premergătoare revoluției silniciile și îndatoririle ce se răsfringeau asupra țărănimii clăcașe din județul Prahova au intensificat împotrivirea ei față de exploatare, împotrivire ce s-a manifestat sub diferite forme : strămutarea de pe o moșie pe alta, devastarea unor moșii sau refuzul de a presta obligațiile impuse¹⁶.

Este semnificativă în legătură cu aceasta „nesupunerea” locuitorilor din comuna Telega unde cîrmuirea județului Prahova și-a trimis reprezentanții în anul 1847 cu scopul de a-i determina pe clăcașii de pe moșia mănăstirii Mărgineni să-și respecte îndatoririle. Cîrmuirea mai intervenise de multe ori în anii anteriori ceea ce a determinat-o să raporteze că locuitorii satului Telega sînt cunoscuți pentru îndărătnicia și nesupunerea lor, încît dorobanților le era frică să intre în sat¹⁷.

Spiritul puternic de revoltă al maselor populare din județul Prahova înaintea revoluției de la 1848, a făcut ca acest județ să constituie un factor pentru declanșarea revoluției. Chiar dacă revoluția nu a putut izbucni în județul Prahova, deoarece activitatea lui N. Bălcescu a fost împiedicată în acest județ, totuși masele populare și intelectualii au sprijinit activ revoluția contra reacțiunii interne și au apărut-o împotriva intervențiilor armate din afară¹⁸.

În multe sate țărănimea s-a manifestat deosebit de violent în timpul revoluției mergînd pînă la incendierea produselor boierilor și ocuparea unor proprietăți¹⁹. Astfel în septembrie 1848 cîrmuirea Prahova era nevoită să recurgă la „toate măsurile” pentru stăvilirea luptei țăranilor fiind „alarmată de dese incendieri de nutreț și produse, întîmplate pe moșiile proprietarilor”²⁰.

Din documentele ce aparțin fondului prefecturii Prahova din această perioadă și imediat după aceasta se pot urmări : activitatea deosebită a unor intelectuali pentru cauza revoluției și anume : Ioan Codru, învățător în Ploiești și David Almășanu, învățător la Vălenii de Munte²¹, măsurile de înăbușire a revoluției, crearea unei comisii pentru dovedirea „tulburărilor”, arestări, urmăriri, interdicții, confiscarea armelor²².

Marele act istoric al Unirii Principatelor la care și-au dat contribuția și prahovenii este de asemenea ilustrat de documentele acestui fond. Tradiția revoluționară a județului Prahova, patriotismul țăranilor, orășenilor și intelectualilor prahoveni nu au lipsit nici de la înfăptuirea acestei dorințe înalte a poporului român. Numeroase manifestări atestate documentar, scot la iveală hotărîrea majorității populației județului Prahova de a susține cauza Unirii și de a participa la înfăptuirea ei. Rezultatele alegerilor pentru Divanul ad-hoc din luna septembrie 1857 sînt un exemplu de participare vie a populației prahovene la realizarea unirii. La sate au

¹⁵ Ibidem, dosarele 7/1840, 13/1848 etc.

¹⁶ Ibidem, dosarele 1 și 7/1840, 18/1847, 13/1848 etc.

¹⁷ Ibidem, dosar 18/1847.

¹⁸ Ibidem, dosarele 4, 5, 14/1848 etc.

¹⁹ Ibidem, dosarele 4, 64/1848 etc.

²⁰ Ibidem, dosar 4/1848.

²¹ Ibidem, dosar 64/1848.

²² Ibidem, dosarele 1, 14 și 64/1848, 14/1849 etc.

participat la alegeri 16 298 țărani, care au ales 536 delegați. La rîndul lor aceștia au ales dintre ei cite doi delegați pentru fiecare plasă, care întruniți la Ploiești au desemnat un delegat pentru divan ²³.

În componența divanului ad-hoc ales pentru a hotărî soarta Principatelor au intrat prima oară în istoria Țării Românești pe lîngă deputații boierilor și ai orășenilor, și cei ai țăranilor.

Din județul Prahova au fost aleși ca deputați în Divanul ad-hoc Ene Cojocaru, țăran clăcaș din Filipeștii de Pădure, Gh. Morcov mic proprietar din Teleajen, Tache Grigorescu și C. Polihroniade, reprezentanți ai orașului Ploiești și C. I. Filipescu și Ion Cantacuzino, reprezentanți ai marilor boieri ²⁴.

Masele de orășeni și țăărani prahoveni conduse de radicalii unioniști au participat activ și în continuare pentru realizarea Unirii Principatelor, respectiv în alegerile din ianuarie 1859. Lupta dintre radicali și conservatori a fost aprigă în fiecare din plaiurile județului. În plasa Filipești elementele conservatoare au folosit și armata pentru a se asigura de succes. Cu toate acestea, majoritatea delegaților aleși au fost dintre radicali. În timpul campaniei electorale elementele radicale au protestat pe lîngă consuli străini garanți în legătură cu respectarea condițiilor pentru alegeri prin măsurile arbitrare întrebuintate la facerea listelor electorale care au nesocotit promisiunile celor șapte mari puteri chezașe și garante date publicului ²⁵.

Dorința de unire și bucuria realizării ei sînt oglindite și de primirea sărbătorească de către populația județului Prahova a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, la 7 februarie 1859. Mulțimea din acest județ nu a lipsit de la nici o manifestare organizată în cinstea domnitorului petrecîndu-l cu entuziasm pînă la ieșirea din județ. Delegația județului Prahova condusă de Ene Cojocaru l-a întîmpinat pe domn și la București felicitîndu-l în numele locuitorilor prahoveni ²⁶.

Realizarea Unirii în 1859 a celor două armate ale Principatelor la Florești, județul Prahova într-o singură tabără este de asemenea oglindită de documentele fondului Prefecturii Prahova ²⁷. Încă de la începutul activității sale Prefectura Prahova s-a preocupat de problema sanitară și de cea școlară, fondul creat cuprinzînd numeroase documente referitoare la acestea.

Astfel se pot urmări începuturile învățămîntului primar în Ploiești și în toate Țirgurile și satele județului, evoluția acestuia, condițiile materiale ce se creau pentru desfășurarea lui, activitatea unor învățători și profesori de seamă, personalități ale vieții culturale, starea sanitară din cuprinsul județului în diferite perioade de funcționare a așezămintelor de sănătate etc. ²⁸.

²³ Ibidem, dosar 28/1857.

²⁴ Ibidem, dosar 31/1857.

²⁵ Ibidem, dosar 31/1859.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, dosar 11/1859

²⁸ Ibidem, dosarele 18, 27 și 28/1859.

²⁹ Ibidem, dosarele 5/1830, 31, 41 și 52/1831, 8 și 62/1833, 21 și 22/1838, 21 și 22/1858, 36/1864, 24/1908, 3 și 14/1910, 161/1919 etc.

Deosebit de interesante pentru studiu și îmbogățirea istoriei patriei sînt documentele referitoare la mișcarea muncitorească. Numărul mare de întreprinderi industriale și deci și numărul mare de muncitori au făcut din județul Prahova un centru de luptă al clasei muncitoare împotriva exploatarei capitaliste, o zonă de manifestări puternice ale proletariatului. Cîteva exemple sînt concludente de altfel : participarea fermă a muncitorilor din județul Prahova la greva generală din 1920 a speriat clasele conducătoare care prin organele de poliție au procedat la urmăriri, arestări, deplasări pentru a înăbuși greva din localitățile industriale Ploiești, Cîmpina, Bușteni, Băicoi, Țintea, Moreni, Filipeștii de Pădure, Breaza de Sus, Breaza de Jos etc.³⁰.

Comisarul brigăzii de siguranță din Ploiești, împreună cu 2 agenți și 7 soldați, împărțiți în 3 echipe s-au transportat în satele Bărcănești, Vernița, Negoiești și Strejnicu pentru a-i aresta pe mecanicii și fochiștii de la depoul C.F.R. Ploiești care participînd la grevă nu se mai prezentaseră la lucru ³¹.

Criza economică din 1929—1933 a lovit greu și industria prahoveană înrăutățind la extrem condițiile de viață ale muncitorilor. Încercările cercurilor conducătoare de a ieși din criză pe spinarea acestora, a determinat în județul Prahova mișcări greviste de o mare amploare.

Semnalul luptei l-au dat muncitorii petroliști dela Teleajen care în ziua de 1 februarie 1933 au intrat în grevă. Ei sînt sprijiniți de toți muncitorii petroliști, care prin acțiuni hotărîte au reușit să-i elibereze pe conducătorii grevei arestați și să impună autorităților soluționarea unor revendicări.

Amploarea acestor lupte, a determinat guvernul să cheltuiască fonduri serioase pentru înăbușirea grevei. Materialele documentare oferă date asupra creditului extraordinar folosit cu întreținerea detașamentelor de soldați din regimentul 19 Artilerie, 7 Prahova, 6 Călărași, Legiunii de Jandarmi Prahova, Diviziei a XIII-a Ploiești, Chesturii poliției Ploiești ³² trimise în acest scop la Cîmpina, Poiana Cîmpina, Moreni și Scăeni.

Petroliștii de pe Valea Prahovei și în special cei din Ploiești, prin lupta hotărîită ce au susținut-o în aceste zile, au înscris o pagină glorioasă în istoria mișcării muncitorești din țara noastră.

Lupta muncitorilor din județul Prahova, alături de întreaga clasă muncitoare a continuat și mai departe, sub diferite forme : greve demonstrative, demonstrații de stradă ³³, răspîndirea de manifeste ³⁴ etc.

Numeroasele măsuri represive luate de autoritățile regimului burghez-moșieresc, în perioada dintre cele două războaie mondiale, împotriva muncitorilor, care sînt documentate în fondul prefecturii județului Prahova, oglindesc lupta crescîndă a proletariatului condus de P.C.R. contra acestui regim.

Înrăutățirea la cel mai înalt grad a situației poporului în timpul celui de al doilea război mondial precum și teroarea dezlănțuită de dictatura militar-fascistă, amplu documentate în arhiva prefecturii Prahova, au determinat un puternic val de nemulțumiri și în rîndul populației din

³⁰ Ibidem, dosar 10/1920.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, dosarele 10—12/1932.

³³ Ibidem, dosar 13/1933.

³⁴ Ibidem, dosarele 12/1933, 18 și 19/1935.

județul Prahova. Forțele patriotice din acest județ, conduse de P.C.R. prin activitatea lor revoluționară susținută au strâns în jurul lor întreaga populație într-un front de luptă comun și au contribuit la pregătirea și desfășurarea insurecției naționale din August 1944. Numeroase documente din această perioadă ilustrează diversele forme de luptă împotriva regimului fascist, sabotarea industriei de război, proteste, greve, demonstrații, manifeste etc.³⁵.

Informații prețioase cuprind și materialele documentare din perioada 1945—1949. Studiarea lor duce la realizarea unui tablou amplu al vieții din județul Prahova, în condițiile luptei conduse de P.C.R. pentru înfăptuirea revoluției populare. În același timp documentele scot în evidență forțele care au contribuit la construirea noii societăți. Astfel politica P.C.R. din acea perioadă, izvorită din condițiile concrete istorice în care se află țara noastră este amplu ilustrată de materialele documentare din acest fond. Dintre măsurile cu caracter politic sînt de remarcat constituirea și activitatea consiliului politic județean³⁶ Prahova în special numirea primarilor și a ajutorilor de primari dintre elementele democratice din județ și organizarea alegerilor ce au avut loc în această perioadă, mai amplu fiind reprezentată activitatea de pregătire a alegerilor parlamentare și pentru Marea Adunare Națională din 1948³⁷.

Informații documentare valoroase se referă la reforma agrară din 1945 și etapele acesteia³⁸, precum și la politica guvernului pentru sporirea producției agricole.

Politica economică a guvernului este relevată și de documentele care cuprind activitatea desfășurată pentru aprovizionarea populației, în care scop au fost înființate economatele³⁹.

Despre toate măsurile ce s-au luat în acest sens, inclusiv combaterea speculei vorbesc în special actele create de Oficiul economic de aprovizionare a județului, constituit în anul 1945.

Importanța problemă a electrificării este de asemenea ilustrată de documentele referitoare la constituirea și activitatea asociației speciale a comunelor din județul Prahova pentru electrificare⁴⁰.

Se impun a fi semnalate și documentele care oglindesc dezvoltarea culturală a județului Prahova în perioada 1945—1949, grija pentru reconstrucția și construcția de noi localuri de școli⁴¹, lupta pentru lichidarea analfabetismului, intensificarea activității bibliotecilor și căminelor culturale etc.⁴²

Aspectele multilaterale pe care le oglindesc documentele create de prefectura Prahova pot constitui tot atâtea teme care cercetate în amănunt și prezentate într-o înaltă ținută științifică vor contribui la elucidarea multor probleme ale evoluției vieții sociale, economice, politice și culturale ale acestui județ.

³⁵ Ibidem, dosrele 70—72/1944 etc.

³⁶ Ibidem, dosar 80/1945, etc.

³⁷ Ibidem, dosare 77, 78/1948 etc.

³⁸ Ibidem, dosarele 101—106/1945, 63, 163/1946 etc.

³⁹ Ibidem, dosarele 105/1945, 52, 65, 97/1946 etc.

⁴⁰ Ibidem, dosarele 202/1945, 58 și 96/1946.

⁴¹ Ibidem, dosarele 65, 98 și 165/1946, 51 și 53/1948.

⁴² Ibidem, dosarele 53/1946, 82/1947.

DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI NICOLAE IORGA

Mănunchiul de documente inedite pe care îl publicăm *, fără să poată reliefa activitatea și gândirea de-a dreptul neobișnuite ale lui N. Iorga, adaugă o știre în plus la bogata sa biografie sau dezvăluie ceva cît de cît semnificativ din modul uimitor de-a gândi și imagina a genialei sale minți. La un loc documentele pot, credem, sugera cel puțin complexitatea coplesitoare a personalității, pe savantul enciclopedic, pe patriotul înflăcărat, pe omul de inimă mereu apropiat de cei simpli, pe neobositul militant pentru luminarea poporului.

Vom ilustra mai întîi, parțial, celebrul concurs susținut de N. Iorga, pentru ocuparea catedrei de istorie medie și modernă de la Facultatea de litere din București, în toamna anului 1895. Dosarul concursului, care se păstrează în fondul Ministerului Instrucțiunii și Cultelor la Arhivele Statului București a fost publicat aproape în întregime de Barbu Teodorescu¹. Din piesele inedite redăm scrisoarea, prin care B.P. Hasdeu îl recomandă cu căldură pe N. Iorga, ca pe cel mai îndreptățit concurent (doc. 1), cererea lui N. Iorga de înscriere la concurs (fig. 2), procese-verbale ale Comisiei examinatoare cu semnăturile originale ale membrilor ei: Al. Odobescu, A.D. Xenopol, I. Bogdan, V.A. Ureche ș.a. din care se disting calificativele mari obținute de N. Iorga (fig. 4, 5). Reproducem și un fragment dintr-o teză de concurs uimind prin fraza amplă, grafia frumoasă, regulată, fără ștersături, ceea ce dovedește o dată mai mult ușurința uluitoare cu care scria N. Iorga chiar și atunci cînd trata cele mai complicate probleme de istorie universală (fig. 3).

Trimitem de asemenea cititorul la prodigioasa activitate științifică în cadrul căruia un loc însemnat l-a ocupat editarea documentelor istorice. Din cîteva scrisori (doc. 3, 4, 5) se desprinde rîvna și perseverența lui Iorga de a cerceta documentele istorice oriunde s-ar afla ele, chiar și în posesia particularilor „pentru ca să știu că am făcut tot ce-mi stă prin putere ca să fiu bine informat în scrierea istoriei poporului nostru” (doc. 5).

* Documentele au fost depistate și transcrise de Gheorghe Balica, Ioana Burlacu, Marcel Ciucă, Valentina Costake, Slavca Diamandi, Viorel Grozav, Dumitru Ivănescu, Victoria Popovici, Sabina Popescu, Ion Rusu, Maria Soveja, Virgil Z. Teodorescu, Mioara Tudorică.

¹ Barbu Teodorescu, *Un concurs universitar celebru*, București, 1944, și *Biografia școlară a lui N. Iorga*, Edit. didactică, și pedagogică, București, 1970.

Rivna aceasta nobilă s-a dovedit în mod egal și în alte împrejurări dintre care noi consemnăm doar pe unele : spre exemplu, cînd i se propune publicarea unei traduceri în limba română a uneia dintre scrierile sale apărute în Germania, Iorga nu poate să accepte simpla retipărire, ci dorește să completeze ediția cu toate ideile noi emise în alte lucrări și publicate pînă la acea dată. Iar cînd exprimă aceasta nu uită să adauge „condițiile materiale îmi sînt ca de obicei indiferente” (doc. 11).

O parte a selecției noastre se referă la activitatea de director a Institutului de studii sud-est europene, înființat la inițiativa sa în anul 1914, la strădaniile pentru organizarea și sprijinirea secției ardelenene din Sibiu a institutului, văzînd în aceasta un mijloc de apropiere culturală între români și sași (doc. 14, 15) sau a secției de studii islamice avînd în obiectiv istoria sud-estului european și în acest context istoria românilor (doc. 28). Publicăm în continuare contractul încheiat între N. Iorga și vestitul orientalist berlinez Fr. Babinger, ca acesta din urmă să predea cursuri de studii islamice și de istorie turcă în cadrul Institutului de studii sud-est europene (fig. 19).

Am intenționat să proiectăm ceva și din chipul omului de vocație care simțea ca nimeni altul cerința să se dăruiască cu generozitate, să arunce în jurul lui multă lumină dar și germenul credinței în viitorul de aur al poporului nostru, viitor ce vine prin muncă și jertfă. Este știut că acțiunile de masă din 1907 inițiate și conduse de Iorga în slujba celor mai firești drepturi ale poporului l-au împins în arena politică, începînd prin a fi deputat de Iași, dar puțini cunosc că o dată cu alegerea sa de deputat a înființat la Iași cu sprijinul unui grup de intelectuali prima bibliotecă populară — inaugurată la 4 noiembrie 1907² — întreținută din diurna de deputat (doc. 6).

Vom încerca totodată să se reamintească vasta activitate desfășurată de N. Iorga în scopul popularizării valorilor spirituale, eforturile sale de a se asigura condiții materiale propice activității puse în slujba culturii de masă prin Liga Culturală și Universitatea populară din Vălenii de Munte (doc. 13, 17, 18). Ținem în sfîrșit să relevăm solicițundinea arătată pentru înființarea unei școli practice pentru lucrări de lemn la Pîngărați, în județul Neamț (doc. 33).

Un alt aspect al eforturilor depuse de N. Iorga, pe care îl oglindim, este legat de salvarea și punerea la adăpost a valorilor istorice. Poate că nimeni n-a înțeles mai bine ca N. Iorga rostul acestora. Cuvîntul și *pana* sa au servit întotdeauna acestei nobile cauze „o datorie sfîntă ne imbie, la stăruința neobosită și continuă de a îngriji ca monumentele ... istorice să nu fie înăbușite, desprinzîndu-se în toată strălucirea neîntinecată pe orizontul trecutului”, scria el în 30 iulie 1930 într-o scrisoare către primarul orașului Iași (doc. 22). Ilustrăm prin documentele selectate grija permanentă de a salva aceste inestimabile valori fie că e vorba de arhive aflate în posesie particulară (doc. 24, 25), de comorile de artă și istorie națională ce sălășluiesc între zidurile Iașului (doc. 22, 27, 31), de vechile biserici sau chiar de fiecare piatră de troiță răspîndite pe drumurile țării și care constituie relieve istorice, semne ce indică locul unui eveniment (doc. 20, 29, 30, 32, 34).

² Barbu Teodorescu, într-un tabel cronologic anexă la volumul N. Iorga, *Cugetări* (Edit. tineretului, p. 204) indică greșit 1908 ca anul în care s-au pus bazele primei biblioteci populare.

Activitatea sa multiplă și variată se ramifică de timpuriu și pe tărîmul literaturii. Încă din anul 1905 N. Iorga este directorul revistei de tradiție literară „Sămănătorul”, în jurul căreia apar ca niște adevărate ramuri revistele „Luceafărul” (1902), „Junimea literară” (1904), „Făt Frumos” (1904), „Ramuri” (1905). Referitor la această latură publicăm 3 scrisori adresate de N. Iorga între anii 1912—1924 prietenilor și colaboratorilor săi Ș. Făgețel, creatorul revistei craiovene „Ramuri” și D. Tomescu conducătorul ei (doc. 7. 12, 16).

Semnalăm în această ordine de idei succinta dar revelatoarea caracterizare făcută creației scriitorului Ion Adam (doc. 7)³ sau „Crezul literar” expus de Iorga în prospectul revistei „Ramuri” odată cu preluarea, la 1 ianuarie 1922, a direcției revistei, crez potrivit căruia literatura este „ună din cele mai nobile forme prin care omul poate fi mai curat sau mai bun” (doc. 12).

În sfîrșit, un ultim aspect ilustrat de documentele înmănușate în grupaj se referă la activitatea lui Iorga pe plan politic. Amintim în această ordine de idei scrisoarea din 19 februarie 1918, prin care regelui Ferdinand I se atrage atenția asupra consecințelor grave ce se vor resfringe asupra noastră în urma încheierii rușinoase a păcii cu Germania (doc. 9).

Apoi, din activitatea lui Iorga în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri am ales circulara din 15 mai 1931 semnificativă pentru strădaniile sale de a rezolva problema îngrijorătoare a șomajului (doc. 23). E interesant de subliniat faptul că această circulară e concepută de Iorga și semnată numai de el, urmînd ca secretarul general să semneze doar exemplarele trimise ministerelor. Din aceeași perioadă mai publicăm Decizia Ministerului Instrucțiunii al Cultelor și Artelor privind înființarea la 1 iunie 1931 a subdirecției regionale a Arhivelor Statului pentru Banat (fig. 17) și partea finală a Propunerilor de modificarea legii Arhivelor Statului din 1925 (fig. 18) ambele semnate de N. Iorga în calitate de ministru al instrucțiunii, acte de cultură de o deosebită importanță pentru mișcarea arhivistică românească.

Vom aminti în încheiere că în ceea ce privește publicarea documentelor redacția le-a așezat în ordine cronologică, precedate de cîte un scurt rezumat.

În transcriere s-au respectat formele de limbă specifice lui Iorga, sau a altor emitenți, s-au eliminat însă unele elemente ale grafiei epocii sale, care nu mai sînt valabile astăzi, adică: u final, consoane duble, (ex. înainte), s-a transcris ia în loc de iea, proiectează în loc de proiectează sesizată, în loc de sezizată. De asemenea s-a renunțat la formele de felul lui în deosebi și s-a adoptat la unele cuvinte scrierea cu î în loc de ă (ex. d-intăi, dintii).

IOANA BURLACU

³ Scrisoarea dovedește că N. Iorga nu l-a cunoscut personal pe Ion Adam așa cum susține B. Teodorescu în *N. Iorga*, Edit. Tineretului, București, 1968, p. 159.

Fig. 1

NICOLAE IORGA

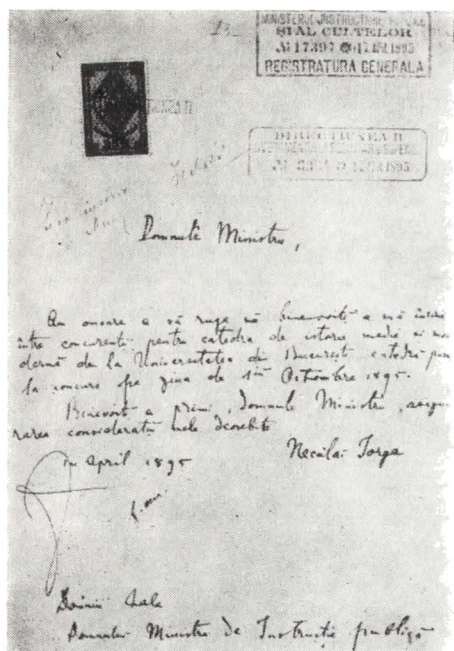

Fig. 2. 1895 aprilie 14. Cererea lui N. Iorga pentru a fi înscris la concursul pentru ocuparea catedrei de istorie medie și modernă de la Universitatea București (Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii Publice și a Cultelor, dosar 401 a/1895, f. 73, orig.)

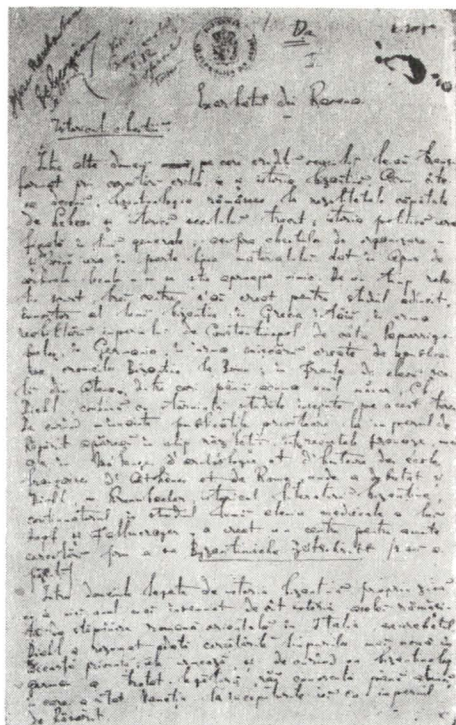

Fig. 3. 1895 octombrie. Prima pagină a probei scrise „Exerhatul de Ravena” a concurentului N. Iorga, la examenul pentru ocuparea catedrei de istorie medie și modernă de la Universitatea București (Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii Publice și a Cultelor, dosar 401 a/1895, f. 183, orig.)

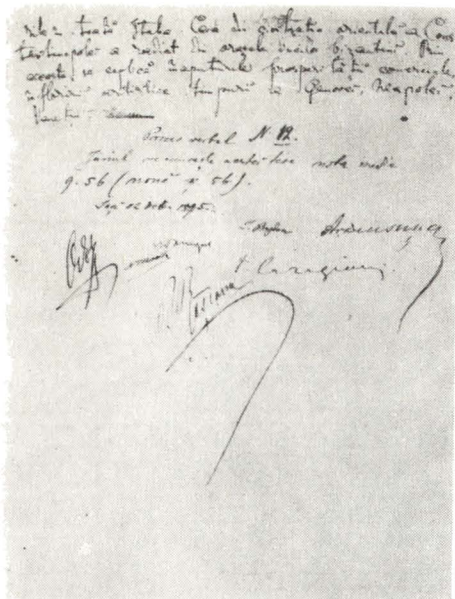
1

1895 septembrie 30. București. Scrisoarea lui B. P. Hasdeu către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice prin care refuză să facă parte din juriul concursului pentru obținerea catedrei de istorie medie și modernă de la Facultatea de litere din București și recomandă pe N. Iorga ca cel mai serios concurent.

Se numește d. Ureke
Președinte dl. Odobescu
D. Angelcseu

DOMNULE MINISTRU,

Primind adresa Domniei Voastre nr. 6851 (seria 23) mă grăbesc a răspunde că diferite împrejurări mă împiedică de a putea lua parte la concursul ce urmează a se ține în Iași pentru obținerea catedrei de istoria medie și modernă de la Facultatea de litere din București. De altminteala participarea mea la acest concurs ar fi chiar de prisos, de vreme ce lucrările anterioare ale celor trei aspiranți la acea catedră (D. D. Iorga, Caloianu și Capitanovici) mi-am format de mai-nainte opiniunea că numai D. Iorga lucrează serios, iar prin urmare aș putea fi bănuir de parțialitate.

care sîntem rugați a recomanda o persoană pe care o vom crede aptă pentru suplinirea catedrei de Limbă și literatură elină de la Facultatea de filozofie și litere din București, devenită vacantă prin încetarea din viață a profesorului Epaminonda Francuți — adresă însoțită și de o copie de pe petiția registrată la nr. 26392 din 15 mai a cor. a d-lui Z. Demerat, profesor la Liceul „Matei Basarab” prin care cere suplinirea acestei catedre și avînd în vedere că peste cîteva zile cursurile facultății se vor închide pentru a se proceda la examenele anuale, și, că examenele de limba și literatura elină se pot trece de candidați și în antreu unuia din profesorii facultății respective.

Considerînd că pînă la deschiderea cursurilor anului viitor școlar, este probabil, a veni mai mulți aspiranți pentru această suplinire, ba chiar a se ocupa într-un mod provizoriu prin concurs.

Iar, dacă înainte de publicarea concursului, este nevoie de un suplinitor, sîntem de părere a se încredința unuia dintre profesorii facultății respective și a recomanda pe dl. profesor N. Iorga. Drept care am încheiat acest proces-verbal.

Făcut astăzi în 20 mai 1897.

C. Leonardescu, Teohari Antonescu, A. D. Xenopol, A. Vizanti, A. Philippide, P. P. Negulescu, Ar. Densușianu, I. G. Virgilici, P. Rășcanu.

Arh. St. Iași, Facultatea de litere și filozofie, dosar 891, f. 102, orig.

3

1900 ianuarie 4, București. Scrisoarea lui N. Iorga către I. Marțian în legătură cu publicarea unor documente din arhiva orașului Bistrița.

București, 4 ianuarie 1900

STIMATE DOMNULE,

Încep mulțămindu-vă călduros pentru copia ce mi-ați transmis. Se afla originalul între scrisorile românești numerotate de dl. arhivar Berger, cînd mi-au fost comunicate? Sau l-ați aflat în altă despărțire? Aș dori să știu aceasta, pentru a da indicația cuvenită cetitorilor, căci copia d-voastră va deschide seria documentelor din volumul II, al cărui tipar n-a început încă.

O nouă călătorie la Bistrița e puțin probabil s-o fac înainte de orînduirea materialului bistrițean pentru secolul al XVIII-lea, orînduire de la care aștept descoperiri nouă de documente românești. Pe urmă, eu slavonește nu prea știu. Ne-ați face deci o îndatorire tuturor, reproducînd cu hîrtie ceruită primele pagini ale celor două cărți slave ce posedăți. Le-ar vedea colegul meu de la Universitate și Academie, d. I. Bogdan, și v-ar lămuri. Dacă mi-ați comunica și natura documentelor și obiectelor din colecția d-voastre — în caz cînd ele se referă la istoria Bistriței — v-aș fi recunoscător: le-aș putea semna în prefața părții a doua.

De colecțiunea d-voastre îmi vorbise dl. Berger asigurîndu-mă că sînteți în Lemberg. Dar în acest oraș, unde am fost în cursul verei trecute, n-am putut afla adresa d-voastre.

Vă mulțumesc încă odată și anexas la această scrisoare cîteva broșuri românești, extrase din *Analele Academiei*.

Primiți, vă rog, asigurarea considerației mele deosebite.

N. Iorga

Arh. St. Năsăud, fond V. Șotropa, dosar 7, nr. 1, orig.

4

1904 ianuarie 18. Scrisoarea lui Nicolae Iorga către <Ana Odobescu> prin care solicită permisiunea studierii colecției familiei Odobescu în vederea publicării unui volum de documente.

18 ianuarie 1904

STIMATĂ DOMNĂ,

Boala copiilor prietenului meu Hodoș ne-a împiedicat de a veni astăzi pentru a vedea documentele domniei voastre.

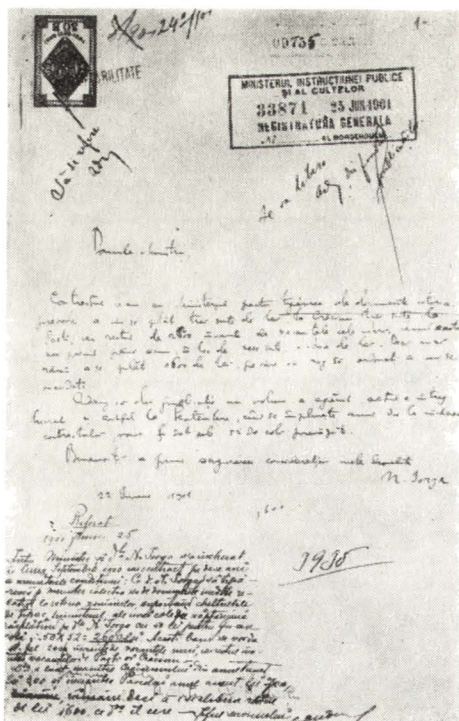

Fig. 6. 1901 iunie 22. Cererea adresată de N. Iorga Ministerului Instrucțiunii prin care solicită respectarea contractului încheiat de el pentru publicarea unui volum de documente (Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii Publice și a Cultelor, dosar 740/1901, f. 1, orig.).

Eu mi-aș permite o rugămintă. Aș fi foarte mulțumit dacă aș putea cuprinde cele mai însemnate din aceste acte într-o publicație a mea care apare în editura Ministerului de Instrucție Publică. Pentru aceasta mi-ar trebui însă oarecare timp spre a le copia sau rezuma, și acel timp ar fi câteva zile. Nu îndrăznesc a vă cere să vă încredeți în absoluta mea corectitudine, încredinându-mi colecția pentru acest scurt timp. S-ar putea însă să o dopuneți numai cu scopul de a fi studiată de mine, la Academie sau și aiurea unde aș putea lucra ca într-o bibliotecă, fără a deranja?

Binevoiți a primi, stimată Doamnă, încredințarea considerației mele deosebite.

N. Iorga

Arh. St. Buc., colecția Fonduri Personale, fond „I”, doc, 1/1904, orig.

5

<1904>. Scrisoarea lui Nicolae Iorga către un proprietar de acte istorice prin care solicită permisiunea studierii acestora în vederea întocmirii unei istorii a românilor în limba germană.

DOMNUL MEU,

Acum vreo două săptămâni mi-am arătat prin ziare dorința de a vedea acturile de familie și de moșii ale deosebitelor persoane ce le posedă, pentru a le putea întrebuința în scrierea unei istorii a românilor în limba germană care, tipărindu-se într-o colecție răspândită pretutindeni are misiunea de a informa multă vreme pe străini asupra noastră.

Nu mi s-a răspuns decât de o singură persoană. Și am hotărât atunci să mă adresez direct și îndeosebi proprietarilor de acte istorice. De la unii nu mi s-a răspuns la scrisoare nici un simplu cuvânt de refuz. Aceasta nu mă împiedică însă de a continua cu întrebările mele, pentru ca să știu că am făcut tot ce-mi stă prin putere că să fiu bine informat în scrierea istoriei poporului nostru.

Asupra felului de comunicare a actelor, n-am nici o alegere, firește. Consimt la darea de chitanțe pentru documentele ce mi s-ar comunica acasă și la lucrul în casa chiar a proprietarului, în orice condiție.

În așteptarea unui răspuns, vă rog a primi încredințarea considerației mele deosebite.

N. Iorga
profesor la Universitate

Arh. St. Buc. colecția Fondur Personală, fond „I”, doc. 2/1904, orig.

6

1907 octombrie 30, București. Scrisoarea lui N. Iorga adresată primarului orașului Iași prin care îl invită să participe la inaugurarea primei biblioteci populare din Iași, înlemeiată de el și întrefinută cu diurna sa de deputat.

30 octombrie 1907

DOMNULE PRIMAR,

Duminică, la 4 noiembrie, ceasurile 11 de dimineață, se inaugurează în Tătărași, str-Mutu cea dintâi bibliotecă pentru poporul din Iași, pe care am întemeiat-o cu ajutorul mai multor persoane, între care dd. C. Brîncovoiu, C. Șumuleanu și C. Mărgăritescu, și o întrețin cu diurna mea de deputat. Librăriile Socec și Minerva au făcut, de la început, daruri.

Cred de datoria mea să vă aduc la cunoștință, dle primar, acest fapt cultural rugându-vă să binevoiți a fi de față la ceremonia religioasă a inaugurării.

N. Iorga

Domnului Sale
Domnului primar al orașului Iași
2 noiembrie 1907
Spre știință.
N. Gane
Primăria comunei Iași
Registratura de intrare
6 nov. 1907 No. 32577.

Arh. St. Iași, fond Primăria Municipiului Iași, dosar 11/1907, f. 23, orig.

7

1912 aprilie 19. Scrisoarea lui N. Iorga către D. Tomescu în care caracterizează creația literară a lui Ion Adam.

DRAGĂ DOMNULE TOMESCU,

Eu pe Ion Adam nu l-am cunoscut. Despre scrisul lui am luat cunoștință printr-o recenziune elogioasă a lui Bogdan Duică în „Convorbiri literare”. Aceasta m-a făcut să-l citesc. Erau frumuseți de stil și o notă cu totul nouă în descrieri, dar totalul îmi părea bizar și apăsător. Bănuiam o intenție în aceste procedări literare, și de asemenea lucruri am avut, disprețuindu-le eu însumi, cea mai mare groază la alții. Literatură poate fi orice, dar prin tine însuși, așa cum ești lăsat să fii, și nu cum crezi că ești dator să te arăți. Și alte lucrări ale lui au fost defavorabil apreciate de mine în „Sămănătorul” cu care el n-avea legături, din motive pe care nu le cunosc. Numai cînd prin 1906 bucăți scurte de puternice impresii în care energia facturii și originalitatea senzațiilor nu mai jigneau acea nevoie de măsură și armonie pe care sufletele normale le cer de la orice operă, numai atunci i-am spus toată simpatia mea pentru talentul său.

În ultimele timpuri și-a tipărit la noi o culegere de schițe. Corespondența lui de la un timp făcea să se prevadă însă apropiata pieire în abisuri a inteligenței lui alese. Am

Fig.7. Nicolae Iorga in 1903.

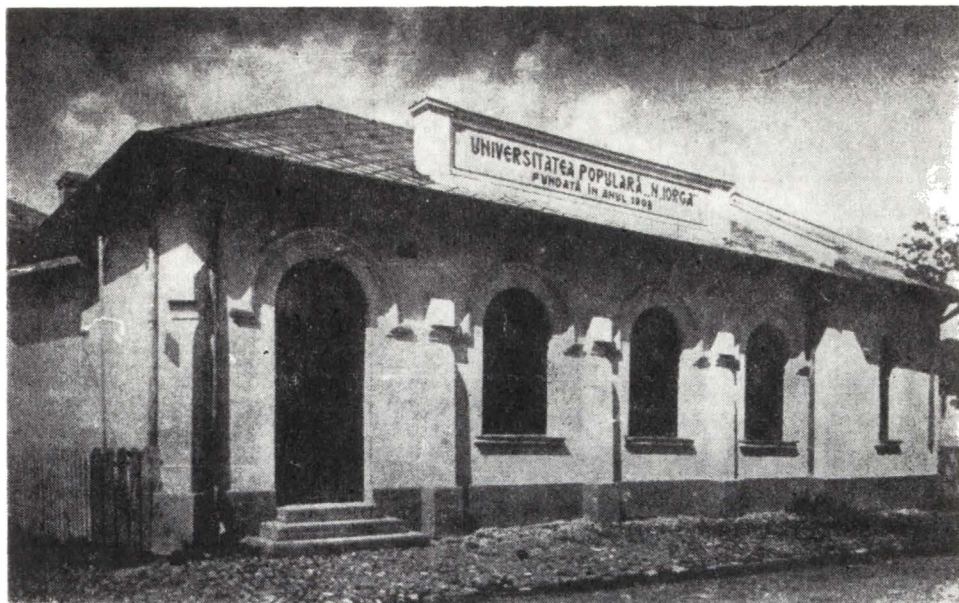

Fig. 8. Universitatea populară „N. Iorga” din Vălenii de Munte”, fondată în anul 1908 (cf. „Boabe de grâu”, an I, nr. 5, 1930, p. 264).

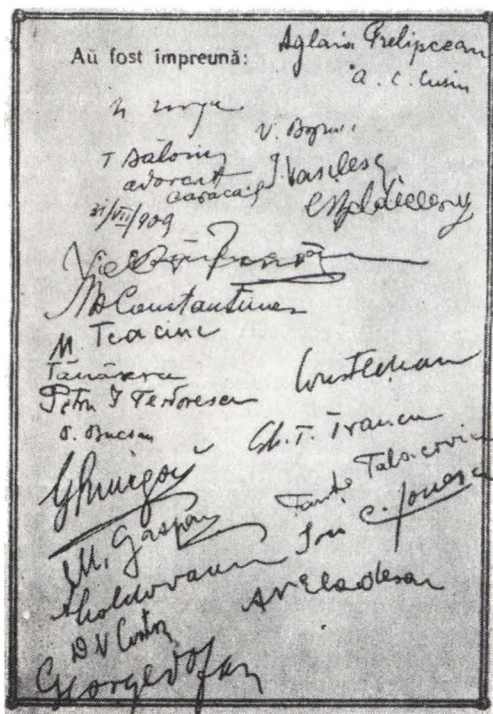

Fig. 9. Semnăturile participanților la cursurile Universității populare din Vălenii în anul 1909 (cf. „Boabe de grâu” an I, nr. 5, 1930, p. 277).

Fig. 10. 1912 august 19. N. Iorga și soția sa Ecaterina născută Bogdan ca nuni ai învătătorilor Steliana Popescu și Ion Vlad la Drajna de Jos, jud. Prahova (Arh. St. Buc., colecția Fotografii, nr. 2862).

primit în adevăr peste puțin cele mai triste știri. Mi-a părut foarte rău că așa de iute a plecat dintre noi acela care, cu un talent deosebit, era acum și pe drumul cel bun, *care nu e indiferent pentru nimeni*.

Cred că astfel de lucruri ai dorit de la mine. Mai mult nu știu și nu pot da.

Multe salutări.
N. Iorga

Te doresc la consfătuire.

Arh. St. Buc., Colecția S. Făgețel, litera I, N. Iorga, scrisoarea nr. 5.

8

1912 august 12, Vălenii de Munte. Scrisoarea lui N. Iorga adresată Primăriei orașului Botoșani, prin care dă lămuriri relative la stema orașului respectiv.

DOMNULE PRIMAR,

Vă mulțămesc că v-ați gândit la mine : întâia oară concetățenii mei își aduc aminte oficial că mă ocup cu studii istorice.

Dați-mi voie să întreb : de ce pecetea județului pe obligațiile orașului ? Orașul are străvechile lui peceți : păunul întâi și apoi Sf. Gheorghe. Pe amândouă le aflați în publicația mea *Studii și Documente V*, în planșe ; acest volum, ca și altele din acea colecție și din alte scrieri ale mele, cuprinde o sumă de acte botoșănene și mi-aș face o plăcere să le adun cîndva într-o singură scriere, ca un dar pentru orașul meu de naștere.

Dacă vă gândiți însă cu adevărat la marca județului, din motive pe care nu le pot gici, această marcă e relativ recentă (numai pentru județele oltene găsesc mărci înainte de 1800) poate chiar numai din vremea Regulamentului Organic. În arhivele Prefecturii veți găsi-o desigur, în forma autentică, pe nenumărate acte judecătorești și administrative. Sînt incre-

Fig. 11. 1917. N. Iorga alături de profesorii refugiați la Iași, în Curtea cercului profesoral (Muzeul pedagogic, colecția Fotografii).

dințat că nicăieri nu vor fi cele trei coase pe care Ștefan Greceanu, rău informat în ce privește Moldova, le dă în lucrarea sa, și altfel foarte atacabilă.

Primiți, vă rog, salutările mele,

N. Iorga

Vălenii de Munte, 12 august 1912

D-sale

Domnului Primar al orașului Botoșani.

Arh. St. Iași, colecția „Documente”, pach. CCLXXXVI/126, orig.

9

1918 februarie 19. Scrisoarea lui N. Iorga adresată regelui Ferdinand prin care îi atrage atenția asupra consecințelor încheierii păcii cu Germania.

MAIESTATE,

Un umil ajutor în zile grele al Maiestății Voastre și al dinastiei, îndrăznește astăzi să aducă, biruind opinia unor sentimente firești la orice om, un sfat care nu i s-a cerut.

Ne găsim, fără pretința unui ajutor al prietenilor, înaintea amenințării unui dușman care nu vrea să ne cruțe. Ne găsim, și, fiecare, înaintea răspunderii față de acest admirabil popor al tuturor sacrificiilor și răbdărilor și înaintea judecății urmașilor, care ne vor întreba ce am făcut cu moștenirea înaintașilor noștri. Ne găsim și înaintea tradițiilor acestei țări, despre care, ca istoric, pot vorbi.

În aceste tradiții nu stă acceptarea unor condiții de pace rușinoasă. Strămoșii noștri au preferat moartea acestei umilințe. Soldații Maiestății Voastre nu merită să fie supuși unei capitulații fără luptă. Și cu nimic nu ne vom putea îndreptăți față de cei de după noi dacă le-am primi.

Din atâtea prilejuri pe care le-am avut de-a cunoaște marea inimă a Maiestății Voastre știu că Maiestatea Voastră nu poate cugeta altfel.

Ce e mai bun în această țară cere respingerea, ori ce s-ar întâmpla, a condițiilor care ni se pun astăzi, și mai ales a celei care privește sflșierea, fie și numai provizorie în gîndul nostru, a pămîntului țării. Ațișia generali sînt de părerea pe care, din motive pe care nu le pot sonda, n-o împărtășește acela din care Maiestatea Voastră a făcut primul ei sfetnic.

Putînța oricărei alte manifestații îmi lipsește astăzi. Viața liberă nu există și reprezentanții ei sînt supt steaguri, iar om al comploturilor și apelurilor la pasiunile populare, care, odată pornite, nu se mai pot stăpîni, nu sînt. De acea mi-am îngăduit să iau această cale pentru a face să pătrundă la Maiestatea Voastră ceva din sufletul chinuit al României, care așteaptă de la Maiestatea Voastră ca după pagina de suferință și de glorie să nu se strecoare una care le-ar întuneca.

Am zis, și, față de Maiestatea Voastră ca și față de țară, am salvat sufletul meu. Rămîn al Maiestății Voastre prea supus și plecat.

N. Iorga

19 februarie 1918.

Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosar 3/1918, f. 1—2, orig.

10

1918 noiembrie 8, București. Ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice privind sărbătorirea la Iași a memoriei domnitorului Mihai Viteazul. Cu această ocazie profesorul N. Iorga va conferenția de spre „personalitatea și faptele eroului comemorat”.

România

Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor

Direcțiunea învățămîntului secundar și superior

No. 80808 8 noe. 1918.

Universitatea din Iași

Primit la 18 noiembrie

Înregistrat la No. 803

DOMNULE RECTOR,

Urînd ca în ziua de 8 noiembrie să se comemoreze în chip solemn, printr-o serbare cu caracter național, amintirea voievodului Mihai Viteazul, avem onoare a vă aduce la cunoștiință programul festivităților, rugîndu-vă să binevoiți a lua măsurile cuvenite în ce privește corpul studențesc al Universității din Iași.

În dimineața acelei zile se va oficia, la orele 11, un regviem în biserica Mitropoliei. O delegație de 50 de studenți, pe care li veți designa, pe cît posibil din toate provinciile românești va lua loc în naosul bisericii. Ceilalți vor avea intrarea în balcon.

La orele 3 d.m. în sala Teatrului Național se va da o *reprezentatie festivă*, la care studenții vor participa după aceleași norme ca mai sus.

La orele 9 seara va avea loc în sala Universității, conferința d-lui profesor N. Iorga asupra personalității și faptelor eroului comemorat.

În acest scop vă rugăm să binevoiți a ne pune la dispoziție aula Universității pentru ora și ziua indicată.

pt. Ministru,

V. Valaori

Director,

Gheorghe Lazăr

Domnului Rector al Universității Iași

Rezoluție

Se vor face trei anunțuri, unul în vestibulul Universității, al doilea în vestibulul facultății de medicină, iar al treilea la Consiliul studențesc. Dr. N. Leon.

Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, arhiva Rectoratului, dosar 3/1918, f. 74, orig.

11

1920 noiembrie 2, București. Scrisoarea lui N. Iorga adresată administratorului Casei Școalelor prin care îl anunță că este de acord a tipări în românește „Istoria Românilor” publicată în limba germană, cu condiția ca aceasta să fie completată cu ideile emise de el în alte lucrări de sinteză.

București 2 noiembrie 1920

DOMNULE ADMINISTRATOR,

La propunerea dv. de a se tipări în românește „Istoria Românilor” publicată de mine în limba germană, am onoare să vă arăt dorința ce am ca această ediție să se completeze cu ideile ce am emis în alte lucrări de sinteză publicate de atunci în limbile franceză și engleză.

Aceasta ar fi numai cele două volume de introducere sintetică a unei colecții în ordine cronologică a tot ceea ce am tipărit cu caracter mai general cu privire la istoria românilor.

Această s-ar urma în mai mulți ani de zile, formînd, după socoteala mea, vre-o zece volume.

Cu punerea la curent a acestor studii și cu toată revederea m-aș însărcina eu însumi. Condițiile materiale îmi sînt, ca de obicei, indiferente.

Primiți, vă rog, domnule Administrator, asigurarea considerației mele.

N. Iorga

D-sale

Domnului Administrator al Casei Școalelor

Loco

Rezoluția: Aprobăm propunerea d-lui Iorga și d-sa va fi rugat să ne dea materialul pentru publicarea primului volum. Plata se va face potrivit noilor dispozițiuni.

ss. indescifrabil.

A rh. St. Buc., fond Casa Școalelor, dosar 13/1920, f. 2, orig.

12

1921 noiembrie 25. Scrisoarea lui N. Iorga către Ș. Făgețel cu privire la publicarea unui prospect în revista „Ramuri” cu ocazia preluării direcției acestei reviste de către el.

SCUMPE D-LE FĂGEȚEL,

Mulțumesc din inimă pentru osteneala ce-ți dai cu cărțile mele, și mă bucur că ai recăpatat o sănătate așa de prețioasă tuturor celor ce folosesc din munca d-tale pentru cultură.

„Ramurile” le iau asupra-mi, cu ce muncă-mi aduc și — adaug — cu ce folos ar putea să rezulte și pentru cei mici, cari cresc și sînt mulți.

Poți s-o anunți și-ți voi trimite, dacă socoți necesar, un prospect. Aș crede însă că ajunge atîta: De la 1-i ianuar d. N. Iorga ia direcția acestei reviste. El nu crede că e nevoie să arate ce vrea. Direcția activității sale literare e tot așa de neclintită ca și a vieții sale. Literatura nu e pentru dînsul decît una din cele mai nobile forme prin care omul poate fi mai curat și mai bun. În sens tradițional sănătos, cu cea mai largă perspectivă către ideile serioase ale neamului său, el reia astfel cuvîntul din „Sămănătorul”, „Neamul Românesc literar” și „Drum drept”.

Atîta ajunge.

Materialul tot trimite-mi-l. Eu aleg și expediez pentru fiecare număr. D. Manole știe ortografia mea, care e absolut necesară. Orice număr îl primesc în pagină, îl revăd și dau bun de tras ... Colaboratorii sînt invitați a-mi trimite mie materia.

Multe salutări amicale

N. Iorga

Nevasta mea zice că-i poți trimite ce ți-a arătat că-i trebuie.

Arh. St. Buc., colecția Ș. Făgețel, litera I, N. Iorga, scrisoarea nr. 10.

13

1922 august 29, Văleni de Munte. Scrisoarea lui N. Iorga către președintele Ligii Culturale, secția Iași, privind sărbătorirea centenarului de la reînălțarea domniilor pămîntene.

DOMNULE PREȘEDINTE,

La 27 septembrie a.c. împlinindu-se 100 ani de la reînălțarea domniilor pămîntene, Comitetul Central al Ligii Culturale e de părere să se comemoreze într-un mod deosebit această aniversare.

Pe lângă slujba de pomenire, Liga Culturală ar dori ca secțiunea dvs. să se îngrijească de dezgroparea rămășițelor voievodului Ion Sandu Sturza și așezarea lor la loc de cinste, împreună cu o piatră de comemorare.

Comitetul Central va căuta să facă același lucru în București cu rămășițele voievodului Grigore Ghica.

Primiți, vă rugăm, d-le președinte, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Președinte,
N. Iorga

Secretar general,
Zah. Florian

Arh. St. Iași, colecția „Documente”, pach. 342/175 orig. Anexat la document se află o jumătate de pagină din „Revista istorică” pe care N. Iorga a scris conținutul plăcii comemorative: „În amintirea celui dintîi domn pămîntean al Moldovei Ioan Sandu Sturza Voievod la împlinirea unui secol de la așezarea lui în scaun MCMXXII”,

14

1922. Cererea lui N. Iorga prin care solicită Ministerului Instrucțiuni Publice o subvenție pentru sucursala din Sibiu a Institutului sud-est european.

DOMNULE MINISTRU,

Institutul sud-est european a creat, după cererea intelectualilor sași, o sucursală în Sibiu pentru cercetarea celor privitoare la viața lor populară și la trecutul lor.

Institutul însuși a dăruit pentru aceasta 10 000 lei și vă rog ca din partea dv. să adăogiți aceiași sumă, după promisiunea ce mi s-a făcut.

Primiți vă rog, domnule ministru, încredințarea considerațiunii mele deosebite,

N. Iorga

Liberat lei 10.000
Cap. XXX Art. 191 (stat 860 poziția
ultimă).

Exerc. 1922—1923
Gh. Anghelescu

D-sale
Dlui Ministru al Instrucțiunii Publice.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 727/1922, f. 17, orig.

Fig. 12. 1928. N. Iorga, director al Școlii române din Franța împreună cu colaboratorii săi la Paris (cf. „Boabe de griu”, an I, nr. 6, 1930, p. 337).

15

1923 iulie 2. Cererea lui N. Iorga prin care solicită Ministerului Instrucțiunii o subvenție pentru secția ardeleană din Sibiu a Institutului sud-est european.

DOMNULE MINISTRU,

Vă rog să binevoiți a dispune ca și în anul acesta să fie ajutată cu suma de treizeci de mii de lei secția ardeleană din Sibiu a Institutului sud-est european.

Suma dată anul trecut a fost întrebuințată la tipărirea a două lucrări de mare interes pentru cunoașterea Ardealului.

E și un mijloc de a se apropia cultural de România, sașii pentru care s-a creat această secție.

Primiți, vă rog, domnule ministru, încredințarea considerației mele deosebite.

2 iulie 1923

N. Iorga

Domniei sale

Domnului Ministru al Instrucțiunii.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 781/1923, f. 11, orig.

16

1924 ianuarie 9, Paris. Scrisoarea lui N. Iorga către Ș. Făgețel referitoare la editarea unor lucrări ale sale.

École Roumaine en France
50, rue des Chatagniers.
Fontenay-aux-Roses (Seine)
Téléphone 11

DRAGĂ DOMNULE FĂGEȚEL,

Mulțumesc din toată inima pentru superba executare a „Artei populare”. Nu e nimeni — și dintre străini, deprinși cu lucrări de artă — care, văzînd-o să n-o admire, găsînd-o cu totul la nivelul celor mai bune lucrări ce se execută în Apus. Ai ridicat prin ea prestigiul țării.

Gamber e foarte mulțumit. Se caută acum contractul cu ministerul. D-nul Anghelescu mi-a promis formal că se va ține de îndatorire. Pentru a se fixa însă prețul, fă te rog, un cont exact al ultimului preț ca să se poată raporta la fiecare exemplar și să se adauge cuvenitul câștig.

Te rog foarte mult, să continui „România pitorească”. Sînt multe motive. E mai bine să se arunce ambele cărți pe piață, și apoi la ministeriu bani se află numai cînd bugetul e încă proaspăt. Eu am dat absolut tot ce trebuie. Cu o corectură prealabilă de d. Fortunesco, eu m-aș mulțumi aici cu a doua în pagini și cu clișee.

Și Poveștile sînt o execuție perfectă, după judecata tuturor.

Gamber cere să-i trimiți imediat exemplare din ambele cărți.

Urîndu-ți un an fericit, te rog a saluta pe d-na Făgețel și a îmbrățișa pe buna și drăguța d-tale fetiță.

N. Iorga

Eu stau pînă în martie; cînd va fi gata noua carte nu te repezi aici?

Terminasem și înainte două bucăți de versuri pentru „Ramuri”. Adaug alte trei și un articol prim. Doresc foarte mult ca în lipsa mea să se facă toată corectura revistei, de d. Bogrea.

N.B. Statul e dator a lua cinci sute de exemplare. Contractul are nr. 31903 din 29 martie 1923, (Direcția generală a Contabilității, secția C).

Arh. St. Buc., colecția Ș. Făgețel, litera I, N. Iorga, scrisoarea nr. 20.

17

1928 februarie 17, Vălenii de Munte. Cererea lui N. Iorga, președintele Universității populare din Vălenii de Munte prin care, solicită Ministerului Cultelor și Artelor cumpărarea unui număr de bilete la șezătoarea organizată în scopul întreținerii cantinei și căminului de studenți.

Universitatea populară
„Nicolae Iorga” din
Vălenii de Munte înființată
la 1 iulie 1908
Nr. 220

17 februarie 1928

DOMNULE MINISTRU,

Universitatea Populară „Nicolae Iorga” din Vălenii de Munte în scopul de a strînge fonduri necesare întreținerii cantinei și căminului de studenți în vara anului 1928 dă o șezătoare urmată de dans în seara de duminică 19 februarie 1928 în sala Liedertafel din București, pentru care vă rugăm să binevoiți a dispune ca să se ia și pentru instituția d-voastră un număr de bilete al căror cost este de lei 120 de persoană.

Cum Universitatea Populară nu are nici o subvenție de la nici o autoritate, credem că ne veți ajuta d-voastră prin luarea a cîteva bilete ca astfel să putem întreține și mai departe

această cantină unde iau masa pe un preț foarte mic studenții, învățătorii, preoții, profesori etc., cu un cuvânt oamenii săraci care vin din toată țara pentru a se adăpa la adevărata cultură românească ce se propovăduiește acolo.

Primiți, vă rugăm, asigurarea deosebitelor noastre considerațiuni.

Președinte,
N. Iorga

Secretar,
ss. indescifrabil

16 II 28

Se aprobă cumpărarea de
bilete pentru suma de
60.000 lei.
ss. indescifrabil

Domniei Sale
Dlui Ministru al Cultelor și artelor
Loco

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, dosar 136/1928, f. 51, orig.

18

1928 iunie 18. Cererea lui N. Iorga președintele Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor adresată ministrului Cultelor și Artelor în care roagă să fie sprijinit, prin participarea la loteria organizată de Ligă, pentru terminarea lucrărilor de construcție ale clădirii Așezămintului.

Liga pentru unitatea
culturală a tuturor
românilor înființată
la 24 ianuarie 1891.
Comitetul central executiv

București 18 iunie 1928
Str. Luterană nr. 7
Telefon 310/60

DOMNULE MINISTRU,

Reamintindu-ne cu recunoștință, de ajutorul ce ați binevoit a ne da în cursul anului trecut, când ați dăruit instituțiunii noastre suma de 20 000 pentru edificarea Așezămintului nostru central și deoarece, cu toate silințele noastre, clădirea nu-i încă terminată din lipsă de bani, ne permitem a vă adresa un nou apel călduros, rugându-vă să binevoiți a reține un număr de bilete de ale loteriei noastre, care are drept scop terminarea lucrărilor de construcție ce mai sînt în curs.

Fiind încredințați că veți aprecia și de astă dată nevoile ce ne-au determinat a vă adresa și această din urmă rugare, precum și toată nădejdea ce o punem în prețiosul dv. concurs, vă rugăm să primiți, odată cu mulțumirile noastre, asigurarea osebitei considerațiuni ce vă păstrăm.

Președinte,
N. Iorga

/Secretar general
ss. indescifrabil

Domniei Sale
Domnului Ministru al Cultelor și Artelor
Loco

Rezoluție
18 VII 1928
Să se rețină trei
carnete per costul de
12.000 lei se va libera
de la art. 28
ss. indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția contabilității, dosar 136/1928, f. 180, orig.

Fig. 13. <1931>. N. Iorga stînd de vorbă cu tîranii (cf. „Boabe de grîu”, an II. nr. 6—7, 1931, f. 345).

19

1929 aprilie 26. Cererea lui N. Iorga rectorul Universității din București prin care solicită Ministerului Cultelor și Artelor sprijin material pentru mobilarea camerei României din „Catedrala învățămîntului” din Pittsburgh.

România

Universitatea din București

Nr. 863/26 aprilie 1929

DOMNULE MINISTRU,

Domnul inginer D. Dimăncescu, diplomat al Școalei Politehnice Carnegie din Pittsburgh, ne face cunoscut că universitatea orașului Pittsburgh construiește o impunătoare clădire numită „Catedrala Învățămîntului”, și că a rezervat în acest turn o cameră României, spre a fi mobilată și decorată în stil românesc.

D-sa se adresează Universității noastre și arătînd importanța orașului Pittsburgh ca centru industrial și cultural, ne roagă să intervenim pentru a obține mijloacele necesare realizării acestui deziderat.

Senatul Universitar, în ședința de la 11 aprilie curent a hotărît să ia asupra-și mobilarea și decorarea camerei în chestiune, și m-a delegat să intervin pe lângă dv. spre a vă ruga să binevoiți a contribui în măsura în care dispuneți cu tot ce veți crede de cuviință pentru o cît mai frumoasă și mai completă reprezentare a țării noastre în această cameră.

În speranța că veți binevoi a acorda toată atențiunea și bunăvoința pe care importanța acestei chestiuni o merită vă rog, domnule ministru, să dați aprobarea dv. cererii pe care vi-o fac.

Rector
N. Iorga

Secretar general
G. I. Chelaru

Domnului Ministru al Cultelor și Artelor.

Rezoluție
13 IX 1929

Comisiunea a aprobat suma
de 50 000 lei prin Pr. v. 4/1929
Se va interveni la Finanțe pentru
liberarea sumei.

ss. indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, dosar 95/ 1929, f. 116, orig.

20

1929 august 13, București. Adresa Comisiunii Monumentelor Istorice, al cărui președinte era N. Iorga prin care cere Primăriei Municipiului Iași să nu dea nici o autorizație de reparare a bisericilor istorice, fără avizul Comisiunii mai sus-menționate.

Ministerul Cultelor și Artelor

București 13 august 1929

Comisiunea Monumentelor Istorice
No. 767

str. General Berthelot, 26

DOMNULE PRIMAR,

Avem onoarea a vă încunoștiința că adeseori Comisiunea Monumentelor Istorice e pusă în situația de a constata că se fac lucrări de reparație în bisericile monumente istorice fără aprobarea sa, ci numai pe baza autorizațiilor date de Primăria respectivă.

În consecință, vă rugăm ca pentru viitor, avându-se în vedere legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice care arată că „toate bisericile și monăstirile zidite pînă la 1834 se clasează provizoriu monumente istorice cu toate odorele”, să nu se mai dea nici o autorizație de reparare înainte de a se avea de cei interesați avizul Comisiunii Monumentelor Istorice; aceasta mai ales pentru a nu se strica caracterul arhitectonic al monumentului.

Președinte,

N. Iorga

Secretarul Comisiunii
ss. indescifrabil

Domnului primar de Iași

Primăria Municipiului Iași

Registratura de intrare

No. 27695 — 16 aug. 1929

Arh. St. Iași, fond Primăria Municipiului Iași, dosar 275/1929, f. 1, circ. dact. semnată autografă.

21

1929. Cererea lui N. Iorga adresată Ministerului Cultelor și Artelor prin care solicită o subvenție de 50 000 lei pentru mobilarea casei românești din Veneția.

DOMNULE MINISTRU,

În vederea mobilării Casei românești de la Veneția, care trebuie neapărat să fie făcută în cursul lunii acesteia, vă rog să binevoiți a acorda o subvenție de 50 000 (cinczeci de mii) lei și publicațiile ministerului în dublu exemplar.

Cu deosebită stimă.

N. Iorga

Domniei Sale

Domnului Ministru al Cultelor.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, dosar 95/1929, f. 102, orig.

22

1930 iulie 30, Iași. Scrisoarea lui N. Iorga adresată în calitate de președinte al Ligii Culturale și al Comisiei Monumentelor Istorice, Primăriei orașului Iași referitoare la conservarea monumentelor istorice din orașul Iași.

DOMNULE PRIMAR,

Sinteți primarul unui oraș, care depășește caracterul unui municipiu de primă categorie în țară.

Iașul este mai mult decît o fostă ilustră capitală a Moldovei, zidurile sale sălășluiesc comori de artă și istorie națională, pe care nici o altă urbe a României de azi, nu le stăpînește cu alita înbelșugare.

Iașul este prin sine însuși un muzeu național și o datorie sfîntă ne îmbie, la străduința neobosită și continuă de a îngriji ca monumentele sale istorice să nu fie înăbușite, desprinzîndu-se în toată strălucirea neîntunecată pe orizontul trecutului lor.

Trebuie să le dăm spațiu și atmosfera necesară traiului lor, ca să respire aerul curat, cu care s-au înviorat strămoșii și cîtorii cînd le-au clădit și să soarbă credința și graiul românesc care va răspunde cu toată puritatea lui, ecoului ce răsună din zidurile lor.

Vă sînt desigur cunoscute, domnule primar, hotărîrile luate de mine la Congresul Ligii Culturale, de la 27—29 iunie a.c. și programul de înfăptuire, din care Liga Culturală a tuturor românilor, își face de azi înainte un crez.

De aceia, domnule primar, știind că momentan mijloacele nu vă permit a pași la exproprii de utilitate publică, vă propun și vă rog să obțineți deocamdată hotărîrea Consiliului Municipal, de a se declara supuse exproprii toate terenurile din jurul Monumentelor Istorice, pe o rază de 500 metri, interzicîndu-se de azi înainte pe aceste zone ori-ce clădiri noi sau reparații, obligînd și dărîmarea tuturor clădirilor insalubre.

Făcînd acest prim pas sub oblăduirea primariatului d-voastră, veți fi, domnule primar, cel dintîi căruia posteritatea populațiunii românești a Iașului îi va păstra o eternă recunoștință. Această intervenție o fac în rîndul întîi ca președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice, care vă va înainta memoriul justificativ.

Primiți, vă rog, domnule primar asigurarea considerațiunei mele deosebite.

Președinte,

N. Iorga

Arh. St. Iași, fond Primăria Municipiului Iași, dosar 281/1937, f. 2, orig.

23

1931 mai 15, București. Circulara concepută de Președinția Consiliului de Miniștri, întocmită de Nicolae Iorga, în calitate de președinte de consiliu, prin care cere urgentarea lucrărilor prevăzute în cursul anului 1931 în așa fel încât să se poată da de lucru în toată țara șomerilor.

România

Președinția Consiliului de Miniștri

15 mai 1931

Concept
Circulară Ministerelor,

DOMNULE MINISTRU

În urma referatului No. 2 din 13 mai a.c., înregistrat la No. 2250/1931, al Comisarului Guvernului delegat pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri cu chestiunea șomajului, prin care arată situația șomerilor și măsurile ce trebuie luate pentru a veni în ajutorul lor.

Vă rog să binovoiți a lua măsurile ce le veți găsi nimerite spre a se începe cât mai urgent lucrările ce au fost prevăzute pentru anul acesta, în marginile creditelor ce le aveți, astfel în cât să se poată da de lucru în toată țara șomerilor, și să binevoiți a dispune să se accelereze toate formalitățile necesare unor astfel de lucrări, dându-le întotdeauna precădere față de alte chestiuni.

Prin aceasta Președinția nu înțelege decât a exercita din partea sa, influența necesară pentru a se ajuta soluția acestei probleme.

Președintele Consiliului de Miniștri

N. Iorga

Secretar General

Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 10/1931, f. 80. orig.

24

1931 «iunie». Scrisoarea lui Nicolae Iorga către H. Mihailovits, președintele Eforiei bisericii grecești din Brașov prin care propune măsuri pentru asigurarea păstrării arhivei bibliotecii și obiectelor vechi cu valoare istorică aflate la sus-numita biserică.

D-lui Dr. H. MIHAILOVITS,

Președintele Eforiei Bisericii grecești
Brașov

Ca urmare la scrisoarea dvs. personală din 4 iunie a.c. primită prin dl. consul g-ral Karadja, am onoarea a vă comunica următoarele :

1 Dorința mea este ca buna păstrare a arhivei din biblioteca bisericii dvs. să fie asigurată în viitor în condițiuni mai satisfăcătoare decât în trecut. În acest scop socotesc ca foarte binevenită propunerea dvs. ca documentele, manuscrisele și cărțile să fie depuse la Academia Română și vă rog deci să lucrați în acest sens.

2 Spre a vă pune în măsură, în viitor de a asigura un control mai efectiv decât în trecut asupra obiectelor de preț ce se afla în biserică dvs. dorința mea este ca să binevoiți a dispune ca toate obiectele vechi de aur sau argint, anterior brodat și portretele ce se află în cancelaria bisericii, să fie fotografiate, pentru a putea fi mai ușor identificate, în caz de furt sau înstrăinare. Cred că ar fi oportun ca un exemplar din aceste fotografii, împreună cu un borderou întocmit de dvs. să fie depus în Arhivele Comisiunii Monumentelor Istorice din Cluj și alt exemplar în arhivele aceleiași Comisiuni în București.

Având în vedere tristele experiențe ce ați avut recent, nu mă îndoiesc că veți fi de acord cu mine că luând aceste măsuri, vom îngreuna înstrăinarea obiectelor de valoare ce au mai rămas în această biserică istorică.

Vă rog să binevoiți a-mi comunica măsurile ce veți lua pentru îndeplinirea dorințelor ce v-am exprimat mai jos și să primiți, asigurarea deosebitei mele stime.

N. Iorga
Președintele Cons. de Miniștri

Arh. St. Buc., Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 10/1931, f. 51, copie.

Fig. 14. <1931>. N. Iorga la un miting aviatic (Arh. St. Buc., colecția Fotografii, nr. 550/2).

Fig. 15. <1931>. N. Iorga vorbind poporului („Boabe de grâu“, an II, nr. 6-7/1931, f. 344).

Fig. 16 1934 iulie 15. N. Iorga la deschiderea cursurilor de vară de la Vălenii de Munte (Arh. St. Buc., colecția Fotografii nr. 2868/1).

25

1934 decembrie 30, Sinaia. Scrisoarea lui N. Iorga adresată lui Savel Rădulescu, subsecretar de stat, ministru de externe, prin care roagă să aprobe un împrumut pentru cumpărarea unei părți din arhiva fanarioșilor deținută de un avocat din Atena, O. Sava Hagi.

Sinaia decembrie, 30, 1934

SCUMPE DOMNULE SAVEL RĂDULESCU,

Sînt silit să mă adresez înțelegerii d-tale pentru cultură într-o împrejurare care cere dezlegarea repede.

Un avocat din Atena, O. Sava Hagi are o parte din arhiva fanarioșilor pe care, din nevoie de bani vrea s-o vîndă imediat. D. Emil Vărtosu, funcționar la Arhivele Statului, a văzut aceste hîrtii, pe care le judecă de cea mai mare importanță.

Am scris la Atena la Institutul Sud-est european <care> reține întreaga colecție pe prețul fixat de D. Vărtosu, care e „pînă la 50 000 de drahme”. Am înștiințat și pe d. ministru Langa Rășcanu*.

Dar sîntem la sfîrșitul anului și Institutul nu are această sursă.

Sîntem dispuși a o primi de la Externe — sau de la Finanțe și ca împrumut.

Ea ar trebui expediată d-lui Langa Rășcanu *fără zăbavă*.

Ar fi păcat să pierdem această comoară.

Rugîndu-*te* să binevoiești a-mi arăta dacă o poți face, te asigur de cele mai bune sentimente.

N. Iorga

Arh. St. Buc., fond Savel Rădulescu, dosar 9, f. 1, 2.

* Ministru plenipotențiar la Atena.

26

1935 martie 30, Scrisoarea lui N. Iorga către Savel Rădulescu, ministru de externe, prin care solicită volumul apărut în Anglia din „Documente britanice asupra originilor războiului” care prezintă interes și pentru istoria românilor.

30 martie 1935

SCUMPE DOMNULE SAVEL RĂDULESCU,

În Anglia s-a publicat partea a doua din volumul IX al „Documentelor britanice asupra originilor războiului”.

El e de cel mai mare interes pentru noi, cum văd din dări de seamă.

Dacă-l aveți, te rog a mi-l comunica.

Dacă nu, ți-ai fi îndatorat dacă l-ai face să fie pentru același scop.

Primește, te rog, cele mai bune salutări.

N. Iorga

Arh. St. Buc., fond Savel Rădulescu, dosar 9, f. 3, orig.

Fig. 17. 1932. Decizia Ministerului Instrucțiunii al Cultelor și Artelor semnată de N. Iorga, privind înființarea subdirecției regionale a Arhivelor Statului pentru Banat (Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunilor al Cultelor și Artelor, dosar 523/1932, f. 11, orig.).

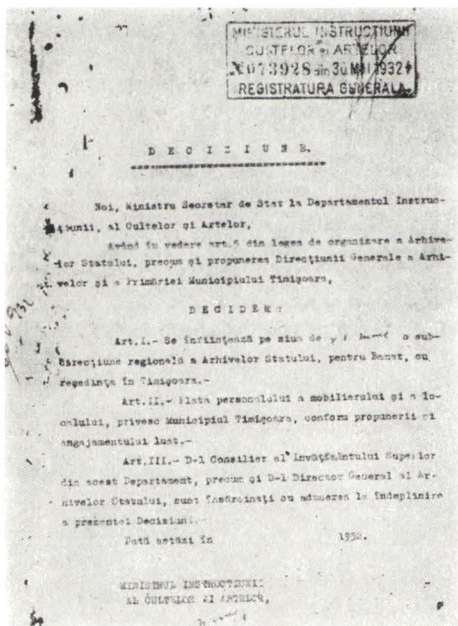
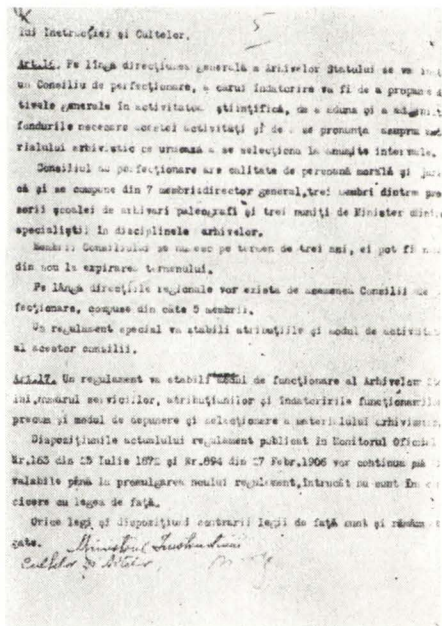

Fig. 18. 1932. Ultima filă din propunerile de modificare a legii Arhivelor Statului din 1925 (Arh. St. Buc., fond Senat, dosar 16362, f. 2, orig.).

27

1935 mai 29, București. Adresa Comisiei Monumentelor Istorice către Primăria Iași privind exproprierea terenului din jurul mănăstirii Golia din Iași.

DOMNULE PRIMAR,

La adresa d-voastră nr. 13504 din 16 mai 1935, avem onoare a vă răspunde că, Comisiunea Monumentelor Istorice luind în cercetare cererea domnului Aurel Ghelmetti este de părere că în acest caz, dat fiind aspectul pitoresc sub care turnurile și absida Bisericii se văd în spatele zidului de incintă a fostei Mănăstiri Golia-soluția ideală ar fi — dacă Primăria dispune de fondurile necesare — exproprierea în întregime a terenului proprietate a domnului Ghelmetti.

În cazul lipsei de fonduri, Comisiunea Monumentelor Istorice este de părere să se aprobe construcția noii clădiri, după planul trimis, însă cu obligația de a o așeza la 6 m de zidul de incintă al mănăstirii cu scopul de a permite în viitor crearea — prin exproprierea acestei porțiuni de teren — unei străzi care să degajeze monumentul istoric de vecini.

Ca urmare la adresa noastră nr. 486 din 1935, profităm de această ocazie a vă aduce la cunoștință că chiar în ultimii ani Primăria a tolerat construcții noi care s-au lipit chiar de zidul mănăstirii, pe latura dinspre str. Gh. Enescu, iar pe stradela de pe latura Nord care a fost creată încă dinainte de război în urma intervenției Comisiunii — dărîmându-se casele vechi ce erau lipite de zidul de incintă, s-a construit de curînd o casă care nu respectă depărtarea de 6 m. ce reprezintă lărgimea stradelei create.

Deoarece mănăstirea Golia este unul din Monumentele Istorice cele mai importante nu numai din Iași dar chiar din toată țara, vă rugăm călduros să luați toate măsurile necesare ca să se respecte fără concesiilor menținerea hotărîrii de a se observa treptat cu posibilitățile și după împrejurări, izolarea completă a celor patru laturi a fostei mănăstiri Golia creîndu-se o stradă de 6 m. lărgime.

În consecință, vă rugăm să vă însușiți această hotărîre dispunînd și întocmirea unui decret regal astfel ca să nu mai poată fi nici o abatere posibilă în viitor.

Președinte,
N. Iorga

Secretarul Comisiunii
Drăghiceanu

Arh. St. Iași, fond Primăria orașului Iași, dosar 281/1935, f. 3.

28

1935, noiembrie 30, București. Adresa Institutului Român de Bizantinologie semnată de N. Iorga, adresată lui Savel Rădulescu, ministru de externe, prin care roagă să se aprobe din partea ministrului suma de 150 000 lei sau 15 000 lei lunar pentru plata unor cursuri ținute de prof. Fr. Babinger de la Universitatea din Berlin privind Istoria sud-estului european și în special istoria românilor.

Institutul Român de Bizantinologie
București
str. Banu Mărăcine 1

București, 30 noiembrie 1935
Nr. 20.

DOMNULE MINISTRU,

Institutul de Bizantinologie a întemeiat o secțiune de studii Islamice în legătură cu Istoria sud-estului european și în special cu cea a românilor. Cu ținerea cursurilor la această secțiune a fost însărcinat dl. Babinger, profesor la Universitatea din Berlin, care a început activitatea însă de la 1 noiembrie curent.

Cum Institutul nostru nu dispune de fonduri pentru plata acestor cursuri, vă rugăm să binevoiți a ne acorda o subvenție globală de 150 000 lei sau lunar 15 000 lei, în schimbul căreia Institutul oferă gratuit cursuri funcționării Ministerului de Externe care dorește să se pregătească pentru cariera diplomatică sau consulară. La aceste cursuri de studii islamice și probleme de

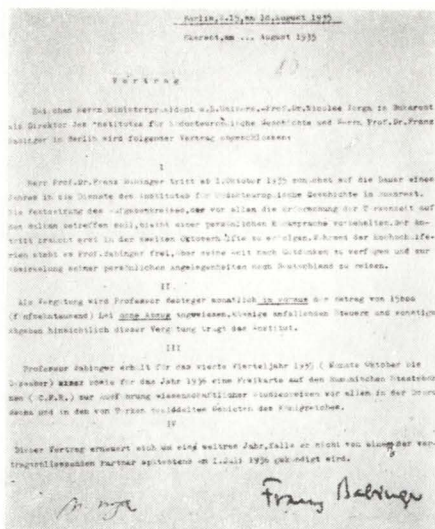

Fig. 19. 1935 august 18. Contract încheiat între N. Iorga în calitate de director al Institutului de studii sud-est europene și prof. Franz Babinger din Berlin pentru predarea unui curs de istorie a Imperiului otoman la sus-numitul institut. (Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii al Cultelor și Artelor, dosar 729/1938, f. 10, orig.).

istorie turcă se adaugă acelea de limbile greacă nouă, turcă, bulgară, sîrbă, maghiară, polonă cehă, și o serie de conferințe privitoare la sud-estul european.

Director

N. Iorga

loc ștampilă

Domniei Sale

Domnului Ministru de Externe. București.

Arh. St. Buc., fond Savel Rădulescu, dosar 13, f. 4.

29

1938 aprilie 1, București. Adresa Comisiei Monumentelor Istorice al cărei președinte era N. Iorga, către Epitropia Generală a Casei Spitalelor sf. Spiridon Iași pentru repararea schitului Măgura Ocnei.

DOMNILOR EFORI,

Fiind un lucru de interes general românesc să se păstreze locașurile noastre de credință și cu atât mai mult cînd ele sînt monumente istorice legate de viața poporului și domnilor noștri, avem onoare a vă ruga să binevoiți a ne da concursul d-voastră pentru repararea batrîmului Schit Măgura Ocnei, de lingă Târgul Ocnei, care în 1803 a fost închinat Epitropiei Sf. Spiridon din Iași, împreună cu întinsele lui cuprinsuri de pămînt.

Pentru această frumoasă operă, vă rugăm să binevoiți a prevedea o anumită sumă în bugetul acelei instituțiuni, sumă ce se va adăuga la fondul pe care socotim că-l vom putea realiza prin diferite alte subscrieri.

Președinte,
N. Iorga

Secretarul Comisiunii
Victor Brătulescu

Rezoluție

4 aprilie 1938. Se aprobă în principiu un ajutor. Să se ceară Comisiei Monumentelor Istorice să arate la cît se ridică devizul reparațiilor pentru a putea ști cît să ajutăm și noi.

Dr. Gr. T. Popa

Arh. St. Iași, fond Epitropia Generală a Casei Spitalelor Sf. Spiridon Iași, dosar 1379, f. 1, orig.

30

1938 mai 9, București. Adresa Comisiei Monumentelor Istorice, a cărei președinte era N. Iorga, către Epitropia Spitalelor Sf. Spiridon Iași privind îngrijirea bisericilor monumente istorice.

DOMNULE DIRECTOR GENERAL,

Salvarea de la ruină a mănăstirilor și schiturilor de pe cuprinsul pământurilor Onoratei Epitropii a bisericii „Sf. Spiridon” — Iași, fiind o îndatorire ce după lege rămâne pe seama acelei Onor, Eforii, avem onoare a vă ruga să binevoiți a lua sub îngrijirea d-voastră vechile biserici pentru a scăpa de la ruină monumentele noastre istorice cari alcătuiesc o podoabă a țării noastre.

Președinte,
N. Iorga

Secretarul Comisiunii,
Victor Brătulescu

Rezoluție

11 mai 1938. Se va ține seama la bugetul viitor. Dr. Gr. T. Popa.

Arh. St. Iași, fond Epitropia generală a Casei Spitalelor Sf. Spiridon Iași, dosar 1379, f. 17, orig.

31

1938 decembrie 5, București. Adresa Comisiei Monumentelor Istorice a cărei președinte era N. Iorga, către Primăria orașului Iași, pentru a dona „Muzeului Unirii” din Iași obiectele ce au aparținut lui Al. I. Cuza.

DOMNULE PRIMAR,

Comisiunea Monumentelor Istorice avînd în a sa îngrijire Muzeul Cuza Vodă din Iași, vă roagă să binevoiți a-i încredința spre păstrare obiectele de artă ce au aparținut lui Alexandru Vodă Cuza și care acum sînt lăsate în sîna Onor Primăria Municipiului Iași.

Vă rugăm mult a satisface cererea noastră, intrucît dorim să punem la îndemîna publicului aceste prețioase amintiri.

Președinte,
N. Iorga

Secretar Director General,
Victor Brătulescu

Rezoluție

Domnule Director general,

14. 12. 1938

În inventarul Municipiului Iași nu se află nici un obiect istoric în legătură cu domnitorul Cuza Vodă, afară de masa mare din lemn și furnir aflată în păstrarea d-lui Rudolf Suțu, la Biblioteca Ioan Creangă.

Șeful adm. bunurilor Municipiului Iași.

DOMNULE PRIMAR,

Luînd contact cu domnul Rudolf Suțu, directorul Bibliotecii „Ioan Creangă”, care cercetînd documentele, ne dă următoarele indicații asupra obiectelor istorice din inventarul Primăriei, ca mărturie a domniei lui Alexandru Ioan Cuza :

1. Cupeaua lui Cuza Vodă cu perina caprei acoperită cu postav albastru și brodată cu fire de aur și marca domnitorului.

2. Cupeaua de călătorie a domnitorului, care nu se deosebește de cupele obișnuite, doar afară că pe lângă geamuri are zaluzele ca la ferestrele locuințelor.

3. Caleașca lui Cuza Vodă, ce i-a oferit-o Împăratul Napoleon III. Caleașca a fost lucrată de furnitorul Curții Imperiale, Treful, a cărui atelier se află la Paris. Marca se poate vedea și acum pe mutelcile roților. Pentru urcarea în trăsăură scările se desfac în trei clape.

4. Trăsura de bagaje cu platformă, care însoțea domnitorul în călătoriile pentru transportarea bagajelor.

În muzeul de la Golia se mai află o masă mare furnelată la care a lucrat domnitorul Ioan Cuza.

Primăria a achiziționat în trecut o față de masă cu inscripție cirilică de care se crede că ar fi servit la acoperirea mesei pe care s-a oficiat primul serviciu divin în legătură cu Unirea Principatelor.

Rugăm a dispune să se comunice Comisiunii Monumentelor Istorice, cele relatate, în cazul că veți bine voi a pune la dispoziție obiectele arătate mai sus.

Șeful Adm. bunurilor municipiului Iași,
ss. indescifrabil

Arh. St. Iași, fond Primăria municipiului Iași, dosar 281/1939. f. 1 și 2.

32

1939 august 12, București. Adresa Comisiunii Monumentelor Istorice a cărei președinte era N. Iorga către Rezidența regală a Ținutului Prut, prin care o roagă să intervină spre a nu se închide drumul ce duce la biserica-monument istoric — din satul Râpciune, județul Neamț

România

Ministerul Cultelor și Artelor

Comisiunea Monumentelor Istorice

Str. General Berthelot nr. 28, s. II.

Telefon 4. 39. 00.

Dosarul și Nr-nostru (a se repeta în răspuns) 1468.

Data 12 aug. 1939.

Domnului Rezident Regal al Ținutului Prut
Iași

DOMNULE REZIDENT REGAL,

Comisiunea Monumentelor Istorice, a fost sesizată de cererea locuitorilor din com. Hangu, jud. Neamț, prin care ni se arată că d-na Elena D. Sturza, intenționează a închide drumul ce duce la biserica satului Râpciunea, și care drum trece prin grădina d-sale.

Biserica fiind monument istoric, avem onoare a vă ruga să binevoiți a face toate diligențele, pentru a nu opri accesul localnicilor și al vizitatorilor la acel sfânt lăcaș.

Primiți, vă rugăm, domnule rezident regal, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni
Președinte,

N. Iorga

Secretar-Director General,
Victor Brătulescu

Ținutul Prut

N. 32559 din 17 aug. 1939 intrare.

A 1

Se va face intervenții prin prefect și direct prin adresă calduroasă pe lângă d-na Elena Sturza, anexind în copie alăturată adresă. De rezultat se va comunica Comisiunii Monumentelor istorice.

Tr. Ionașcu

1 sept. 1939

Se va comunica Comisiei Monumentelor Istorice raportul Prefecturii Neamț cu no. 8651 din 1 august 1939.

Arh. St. Iași, fond Rezidența regală a Ținutului Prut, dosar 246/1939, f. 33, orig.

33

1939 octombrie 18, București. Adresa Comisiunii Monumentelor Istorice, a cărei președinte era N. Iorga prin care roagă rezidentul regal al ținutului Prut să ia măsurile necesare pentru transformarea imobilului mănăstirii Pingărați, din jud. Neamț, într-o școală practică pentru lucrări în lemn.

România

Ministerul Cultelor și Artelor

Comisiunea Monumentelor Istorice

Str. General Berthelot Nr. 28, S. II

Telefon 4.39.00 .

Dosarul și Nr. nostru (a se repeta în răspuns) 2797

Data 18 oct. 1939.

Domnului Rezident regal al Ținutului Prut

Iași

DOMNULE REZIDENT REGAL,

Comisiunea Monumentelor Istorice a aprobat transformarea imobilului mănăstirii Pingărați din jud. Neamț într-o școală practică, cu caracter local, pentru lucrări în lemn, sub autoritatea Comisiunii.

Într-o regiune așa de săracă ca la Pingărați jud. Neamț, se impune creierea unei asemenea școli, care va pregăti elementele tinere pentru o ocupație ca aceea a lucrărilor în lemn chiar și numai în timpul când nu este necesară prezența lor la muncile agricole.

Pentru a se împlini acest gol, avem onoare a vă ruga să binevoiți a lua măsurile necesare acestei transformări.

Binevoiți a primi vă rugăm, domnule rezident regal, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Președinte,

N. Iorga

Secretar-Director General,

Victor Brătulescu

Ținutul Prut

N. 046106 din 23 oct. 1939 intrare

Rezidența regală a Ținutului Prut sprijină cu toată căldura frumoasă hotărîre ce ați luat de a crea această școală practică. Dacă școala practică ce se proiectează a se înființa la Pingărați va fi sub autoritatea Comisiunii Monumentelor Istorice, atunci ar urma să se precizeze cine organizează și controlează funcționarea acestei școli, pentru ca Rezidența să decidă modul în care o va sprijini. În ori ce caz, Rezidența va aloca fondurile ce vor fi necesare pentru această școală.

Tr. Ionașcu

Arh. St. Iași, fond Rezidența regală a ținutului Prut, dosar 246/1939, f. 84, orig.

34

1939 noiembrie 15, București. Adresa Comisiunii Monumentelor Istorice, a cărei președinte era N. Iorga prin care invită rezidentul regal al Ținutului Prut, ca să comunice prefecturilor din raza Ținutului, că se interzice ridicarea și transportarea crucilor de piatră și a troișelor acestea fiind documente istorice care precizează locul unde s-a petrecut un eveniment.

România
Ministerul Cultelor și Artelor
Comisiunea Monumentelor Istorice
Str. General Berthelot Nr. 28 S. II
Telefon 4. 36. 00.
Dosarul și Nr. nostru (a se repela în răspuns) 2994
Data 15 noem. 1939.
Ținutul Prut Iași.

DOMNULE REZIDENT REGAL,

Avem onoare a vă ruga să binevoiți a face cunoscut tuturor prefecturilor de județ din acel ținut, că este interzis de a se ridica și transporta de pe un loc pe altul, o cruce de piatră sau o troiță de lemn, ele fiind documente istorice.

Acestea arată locul unde s-a petrecut un eveniment și nu pot fi mutate din acel loc sub nici o formă fără aprobarea Comisiunii Monumentelor Istorice care se va da de la caz la caz, și numai pentru motive temeinice.

Binevoiți a primi vă rugăm, domnule rezident regal, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Președinte,
N. Iorga

Secretar-Director General,
Victor Brătulescu

Ținutul Prut – intrare
Nr. 051822 din 17 noe. 1939
Circulară pe prefecturi,
Tr. Ionașcu

Arh. St. Iași, fond Rezidența regală a Ținutului Prut, dosar 246/1939, f. 76.

UN HRISOV DE LA VLAD DRACUL

DAMIAN P. BOGDAN

Actul ce îl publicăm mai jos — aflat în colecțiile autorului acestor rinduri — este al 26-lea document ce a ajuns pînă la noi în original slav față de celelalte 25 documente cunoscute pînă acum de la acest domn.¹

Acest nou hrisov din 2 august 1437 este scris în minuscule diplomatică munteană, a secolului al XV-lea, pe un pergament relativ gros în dimensiunea 39 × 23,8 mm. O traducere din anul 1812 se află publicată de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc². Traducerea respectivă este cuprinsă în ms. românesc nr. 5722, f. 5 din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România și are următoarele omisiuni mai importante: *Rutaș*, *Coruești* și *Ionești* iar între boierii sfatului sînt: *Ianco* și *Seman*, față de *Ruteș*, *Cornești*, *Voico* și *Semen* din original.

Remarcăm că diacul are unele scăpări de text căci după *работалъ* omite pe *по*, după *посрамитель* l-a omis pe *сѣмѣ*, după *сърядньскъ* (ъ) i-a scăpat *г(о)с(по)д(с)тъ* *вѣмн*, după *зде* a omis *тѣло* iar după *вѣще* - *д(ѣ)шж*.

† Бѣ Х(ри)с(т)а Б(ог)а бл(а)говѣрны и Х(ри)с(т)илюбивы и самодръжавны, бл(анъ) Влад(ъ) конекда и г(о)с(по)д(и)нь |, м(и)лостѣж б(о)жїеж, владдѣжущ и г(о)с(по)д(с)т(в)ѣжущ¹ ми вѣсен земли Згровладѣнскон | и Заплавинскым(ъ), Ямлаш и Фагараш Херцег(ъ).

Бл(а)гопръзволн г(о)с(по)д(с)т(в)о ми, сконм(ъ) | бл(а)гым(ъ) пронзволнїемъ, ч(ъ)стим(ъ) и свѣтлим(ъ) ср(ъ)дцѣмъ и дарова г(о)с(по)д(с)т(в)о ми съ | вѣск-ч(и)стны Хрисовѣл(ъ) свѣгма и болѣрwm(ъ) г(о)с(по)д(с)т(в)а<мин>³, жѣпанѣ Рѣтѣш и Ко | жѣ и Новѣж и Страница, да нмѣ сѣт(ъ) сѣла по нмѣнѣ реколма: Добрѣша и Шерѣаницн и Мамѣл(ъ) и Корчн³ ищи и Зрѣѣщи и Ёнчѣщи. Тако и с(и)нове Корнѣи: Драгомира и <Г>⁴тан(ъ)⁴ над(ъ) тїазн три мѣста еже | послѣд(ъ) рекоХ(ъ). Бѣ учинѣ и вѣ хлѣб<ж>³, тѣмъ и тѣхъ дѣцѣмъ, <н>³ вѣсчѣтом(ъ) | и

¹ Astfel la Arhivele Statului din București sînt șapte originale (vezi P. P. Panaitescu, Damaschin Mioc, *Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească*, I, București, nr. 82, 86, 87, 89, 91, 94, și 95), 15 la Arhivele Statului din Brașov (vezi Gr. G. Tocilescu, *534 de documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346—1603*, (Viena, 1909) nr. 39—52 și 55) cite unul în Biblioteca Academiei R. S. România (vezi Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 53), în Arhivele Statului orașului Lvov (vezi Emil Kaluzniacki, *Dokumenta moldavskie i mullanskie z archivum miasta Lwowa*, Lvov, 1878, p. 13—15) și la Secția din Leningrad a Institutului de Istorie, după care s-a publicat o traducere în „Magazin istoric” din 1970.

² P. P. Panaitescu, Damaschin Mioc, *op. cit.*, p. 146—147.

³ Rupt în original.

⁴ Omis în original.

Fig. 1. Actul lui Vlad Dracul

прѣвѣчетъ м(ѣ), до живота г(оспо)дс(т)вѣ³ ми и до живота прѣвородны⁴х(ѣ) | с(н)овѣ(ѣ) г(оспо)дс(т)вѣ ми: Мирча и Влад(ѣ), почес⁴ши вт(ѣ) вѣчи⁴х(ѣ) вѣм(ѣ), вт(ѣ) свини⁴х(ѣ) вѣмъ |, вт(ѣ) пчеларства, вт(ѣ) кѣларства, вт(ѣ) в<н>⁴ нарич(ѣ), вт(ѣ) сѣнокосѣа, вт(ѣ) повоза |, вт(ѣ) пшадода и вт(ѣ) вѣсѣкы⁴х(ѣ) слѣждѣх(ѣ) и дажда⁴х(ѣ), велицѣ⁴х(ѣ)же и мали⁴х(ѣ), шербѣ | тащин⁴х(ѣ) се въ сѣмо-дрѣжавнои земли г(оспо)дс(т)вѣ ми. И да н⁴х(ѣ) не смет(ѣ) бѣнто | вѣти ни сж-д(ѣ)цѣ, ни глобнык(ѣ), ни вк<р>чѣи, ни дрѣги же ни⁴х(ѣ)то вт(ѣ) бо | лѣри и вт(ѣ) слѣг(ѣ) г(оспо)дс(т)вѣ ми, пославем⁴х(ѣ) по м(н)а(о)стѣ⁴х(ѣ) и работѣх(ѣ) г(оспо)дс(т)вѣ ми |. Хто ли еи с(ѣ) покѣсил(ѣ) да им(ѣ) позавѣнт(ѣ) аще и вѣс(ѣ) един(ѣ), то таковы | имѣт(ѣ) прѣжти велико зло и шрѣж г(оспо)дс(т)вѣ ми, тако невер-нык(ѣ) и посра | мител(ѣ) Хрисоволю г(оспо)дс(т)вѣ ми.

Ещеже и по смр(ѣ)ти г(оспо)дс(т)вѣ ми, ког(о) | изберет(ѣ) Г(оспод)ъ-Б(ог)ъ быти г(о)с(по)д(н)ъ Влашкои Земли, вт(ѣ) ср(ѣ)д(ѣ)чнѣго плѣда | г(о)с(по)дс(т)вѣ ми, или вт(ѣ) сѣрвднык(ѣ) или, по грѣх(ѣ)м(ѣ) нашим(ѣ), вт(ѣ) иноплѣмѣннык(ѣ), да аще почтит(ѣ) и втерѣдит(ѣ) съ Хрисовѣла(ѣ) тѣм(о) Г(оспод)ъ-Б(ог)ъ | да почтит(ѣ) и втерѣдит(ѣ) въ г(оспо)дс(т)вѣ его аще ли разорит(ѣ) и не почт(ѣ) тѣм(ѣ), тѣм(о) Г(оспод)ъ-Б(ог)ъ да вѣѣтъ зае и въ вѣждѣшим(ѣ) вѣще и да в(ѣ)стѣ | проклет(ѣ) вт(ѣ) тѣм(ѣ) с(ѣ)м(ѣ)тѣх(ѣ) вт(ѣ)цѣ иже въ Никѣи и да имѣт(ѣ) вѣсѣтъ | съ Юдж и съ Ирѣж и съ шемѣи рекшыми: кровь его на н⁴х(ѣ) и на | чедѣх(ѣ) н⁴х(ѣ), еже ес(ѣ)тѣ) и вѣждет(ѣ) въ вѣкы амин(ѣ).

Гвѣдетел(ѣ) сѣмѣ | : жѣпан(ѣ) Бонко дворнык(ѣ) и жѣпан(ѣ) Тѣдѣри и жѣпан(ѣ) Нанѣла | и Станчѣла(ѣ) брат(ѣ) Мирчев(ѣ) и Вѣлксѣн(ѣ) Флѣрѣв(ѣ) и Нан(ѣ) Паскал(ѣ) | и Станчѣла(ѣ) Хонѣи и Димитрѣ спатарѣ и Конка вѣстѣарѣ | и Гѣмен(ѣ) столѣннѣк(ѣ) и Минкѣ пѣхарнык(ѣ) и Бадѣ колѣнс(ѣ) и Гѣтѣ | фѣн(ѣ) лог(о)ѣт(ѣ).

И Минѣла(ѣ) писѣх(ѣ), въ Трѣговѣнц(ѣ), м(ѣ)с(ѣ)ца Явгѣс(ѣ)та, ѣ д(ѣ)нь, в лѣт(о) хСѣмѣ.

† Іw(ѣ)нъ Влад(ѣ) вѣвѣвѣдѣ. м(н)а(о)стѣ⁴м Б(о)жѣм г(о)с(по)д(н)ъ.

TRADUCERE

† În Hristos Dumnezeu, binecredinciosul și iubitorul de Hristos și singur stăpînitor Ioan Vlad voievod și domn, din mila lui Dumnezeu, stăpînind și domnind toată Țara Românească și a (părților) transalpine, Amlășului și Făgărașului herțeg.

A binevoit domnia mea, cu a sa bună voie, cu inimă curată și luminată și a dăruit domnia mea acest a tot cinstit hrîsov slugilor și boierilor domniei mele, jupanului Ruteș și Coico și Novac și Strațimîr, să le fie satele pe nume zise : Dobrușa și Șerbănești și Manul și Cornești și Urbuești și Oncești. Astfel și fiii lui Cornea : Dragomîr și¹ Stan să fie peste aceste trei locuri ce le-am spus la urmă.

Întru ocină și întru ohabă, acestora și copiilor acesora și nepoților și strănepoților, cît va trăi domnia mea și cît vor trăi cei dintîi fii născuți ai domniei mele : Mircea și Vlad, începînd de la vama oilor, de vama porcilor, de albinărit, de găletărit, de vinărici, de flînaț, de cărături, de podvoade și de toate slujbele și dăjdiile mari și mici, aflătoare în țara singur stăpînitoare a domniei sale. Și să nu cuteze a-i turbura nici județ, nici globnic, nici birar, nici altul nimeni dintre boierii și dintre slugile domniei mele, trimiși pentru milostenii și pentru slujbe ale domniei

³ Rupt în original

⁴ Omis în original

mele. Cine s-ar încumeta să-i împiedice măcar cu un fir de păr, apoi unul ca acela va primi mare rău și urgia domniei mele ca un necredincios și batjocoritor al hrisovului domniei mele.

Încă și după moartea domniei mele, pe cine va alege Domnul Dumnezeu a fi domn al Țării Românești, din rodul inimii domniei mele, sau din rudă sau, după păcatele noastre, din alt neam, dacă va cinsti și va întări acest hrisov, pe acela Domnul Dumnezeu să-l cinstească și să-l întărească în domnia lui; dacă însă va nimici și nu va cinsti, pe acela Domnul Dumnezeu să-l ucidă aici și în veacul viitor și să fie blestemat de cei 318 sfinți părinți de la Niceea și să aibă parte cu Iuda și cu Arie și cu cei care au strigat: sîngele lor asupra lor și asupra copiilor lor, ceea ce este și va fi în veci amin.

Acestuia martorii: jupan Voico vornic și jupan Tudor și jupan Nanul și Stanciul frațele lui Mircea și Vlăscan al lui Florea și Nan Pascal și Stanciul Honoi și Dumitru spatar și Coico vistier și Semen stolnic și Micle paharnic și Badea comis și Ștefan logofăt.

Și am scris Mihail la Tîrgoviște în luna august a 2-a zi, în anul 6945.

† Ioan Vlad voievod, din mila lui Dumnezeu domn.

FALSIFICAREA PARȚIALĂ A UNUI DOCUMENT DIN VREMEA LUI ALEXANDRU CEL BUN

LEON ȘIMANSCHI

Una dintre primele îndatoriri ale oricărei reflectări istorice obiective constă, după cum bine se știe, în identificarea, pe cât posibil exhaustivă, a tuturor informațiilor false cuprinse în diferitele categorii de izvoare utilizate. Limitându-ne la sfera feudalismului moldovenesc din secolul al XV-lea, preocupările de critică diplomatică a surselor documentare, fundamentate de I. Bogdan și continuate apoi, cu rezultate din ce în ce mai consistente, de M. Costăchescu, P. P. Panaitescu, Fr. Pall, D. P. Bogdan ș. a.¹, ilustrează convingător acest imperativ. Prin eliminarea din cîmpul investigației istorice a documentelor false referitoare la braniștile montane ale mănăstirilor Moldovița (cu data de 15 februarie 1410)², Neamț (cu datele de 12 martie 1437, 15 septembrie 1447, 3 februarie 1455 și 17 martie 1496)³, Bistrița (cu data de 10 octombrie 1458)⁴ și Humor (cu data de 26 octombrie 1491)⁵ a devenit posibilă, de exemplu, aprecierea corectă a procesului de constituire a marelui domeniu mănăstiresc din secolul al XV-lea, după cum falsitatea documentului cu data de 11 februarie 1406 a adus un element hotărîtor în precizarea, cu implicații atât de multiple, a anului înscăunării lui Alexandru cel Bun.

Dar, întrucît plastografierea, prin însăși natura sa, incumbă un transfer caracteristic al realului și autenticului imitat în noul produs, traducerea acestui principiu în studiul mistificărilor documentare este tot atât de necesară ca și depistarea falsului în sine. Evident, așa cum se înfățișează astăzi istoricilor, proporțiile înglobării modelului autentic

¹ Pentru o informare bibliografică generală în acest domeniu, vezi *Bibliografia arhivisticii românești*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului din R. S. România, 1969, p. 80–99.

² D. P. Bogdan, *Acte false atribuite lui Alexandru cel Bun*, în „Revista Arhivelor”, VIII, 1965, nr. 2, p. 59–66.

³ I. Bogdan, *Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare*. București, 1913 (extras din „Buletinul Comisiei Istorice a României”, vol. I), p. 128–129; M. Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I–II, Iași, 1931–1932, p. 513–514 și, respectiv, p. 523–524; *Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, în continuare se va cita *D. I. R.*, A), veacurile XIV–XV, vol. I. Edit. Acad. R. P. R., București, 1954, p. 415–416.

⁴ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 23–24; *D. I. R.*, A, XIV–XV, vol. I, p. 422.

⁵ *D. I. R.*, A, XV, vol. II, Edit. Acad. R. P. R., București, 1954, p. 319.

⁶ D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 50–59.

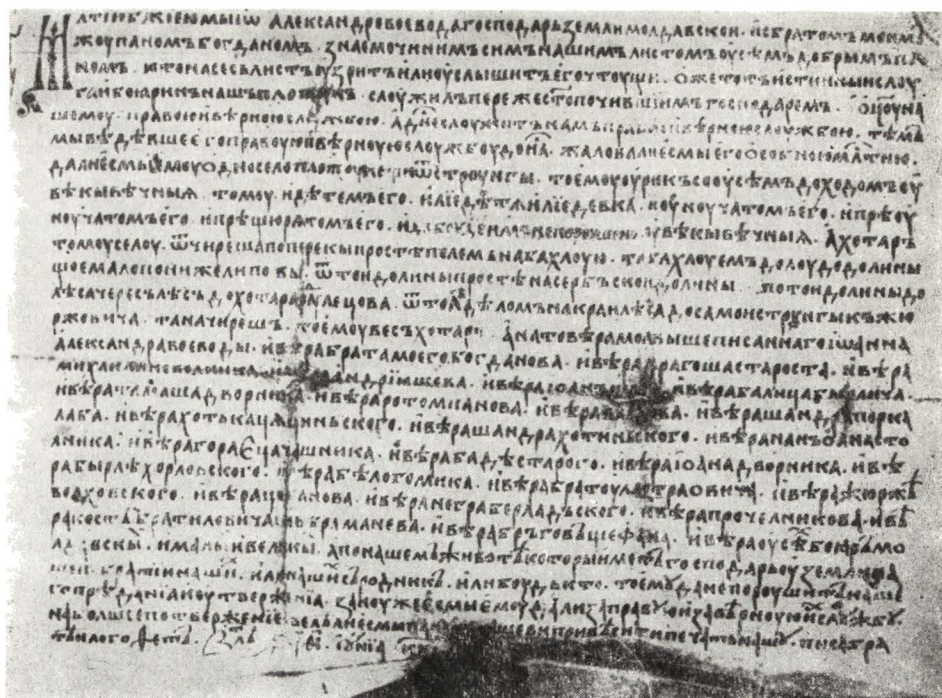

Fig. 1. Documentul din 28 iunie 1401.

în cuprinsul actelor false sînt multiple, mergînd de la transpunerea integrală a ficțiunilor sau a realităților din alte epoci în forme de exprimare specifice unui anumit cadru cronologic, pînă la simpla retușare a faptelor trecutului, păstrîndu-se neatînsă haina juridică în care ele s-au concretizat. Din punct de vedere al caracteristicilor diplomatice externe, ultima formă de fals este reprezentată de actele mistificate parțial⁷, studiul acestora fiind cu atît mai necesar, cu cît, pe baza elementelor pe care ele le furnizează, poate fi apreciat la adevăratele sale proporții fenomenul în sine. Iată de ce ne propunem, în continuare, să atragem din nou atenția asupra unui fals parțial, doocobit de sugestiv alît în ceea ce privește scopul mistificării, cît și modul în care a operat autorul ei : documentul cu data de 28 iunie 1411⁸.

Avînd însă în vedere că literatura de specialitate însumează deja o paginație bogată de critică a autenticității acestui act și că, recent, el a fost considerat chiar un fals integral⁹, asupra tuturor elementelor sale discutabile este necesar să insistăm. Reamintim, mai întîi, că atît numele boierului beneficiar al daniei domnești : *Plotun*, cît și numele satului dăruit acestuia de către Alexandru cel Bun : *Plotunestî*, fiind scrise ulterior,

⁷ Idem, *Diplomatica slavo-română*, în *D. I. R. Introducere*, vol. II, Edit. Acad. R. P. R., București 1956, p. 160–164.

⁸ Arh. St. Iași, CCCXL/2.

⁹ D. P. Bogdan, *Acte false...*, p. 69–76. Tot aici, bibliografia edițiilor documentului și principalele păreri asupra naturii sale.

Fig. 2. Documentul din 30 iulie 1401.

cu altă cerneală și de altă mină, pe locuri răzuite, dovedesc incontestabil o intervenție tirzie asupra actului, avînd la bază intenția de fals. Caracterul acesteia este, de altfel, subliniat și de alte două modificări ale textului, la fel de concludente. Sfirșitul dispoziției domnești, ce conținea probabil o prevedere contrară intereselor mistificatorului, a fost și el răzuit, înscrind-se clauza prohibitivă obișnuită: *да боудѣтъ нмѣ непоросиѣно* (să-i fie lui neclintit), iar data inițială a documentului a fost transformată, adăugîndu-se văleatului 1401 (6909) încă o cifră: *ѣ* (10), pentru a se obține anul 1411 (6919)¹⁰.

Evident, dacă primele trei intervenții asupra textului nu distonează decît prin caracterele lor exterioare, ultima a provocat, cum era și normal, apariția unor contradicții numeroase între dată, pe de o parte, și conținut sau formular, pe de altă parte. Toate acestea însă (elementul „Io” și menționarea jupanului Bogdan din intitulatie, expresia „bunilor pani” din promulgatie și compoziția sfatului domnesc) dispar, așa cum am avut prilejul să demonstrăm, odată cu plasarea documentului în anul 1401¹¹.

Contrafacerea parțială a datei trecînd însă neobservată, antinomia elementelor menționate mai sus a devenit dovadă certă a falsului total. În sprijinul neautenticității actului au fost aduse, de aceea, și alte argumente, rezultate din cercetarea sa tocmai prin prisma contrafacerii inte-

¹⁰ În afară de aceste intervenții, afectînd conținutul documentului, cîteva litere și cuvinte au fost îngroșate (cf. D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 71), urmărindu-se desigur o uniformizare a tonalității cernelii, iar literele inițiale ale cuvintelor (*о* и *но* (din expresia *по тоу доану* sînt scrise în locul altora (*ibidem*). Acestea însă nu par a fi fost șterse de mistificator — rațiunea gestului fiind inexplicabilă, ci, probabil, chiar de diac, în momentul cînd el și-a modificat *ad-hoc* formularea.

¹¹ L. Șimanschi, *Autenticitatea și datarea unor acte publicate în Documente privind istoria României*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie” — Iași, I, 1964, p. 95–96.

Fig. 3. Pecetea documentului din 28 iunie 1401.

Fig. 4. Pecetea documentului din 30 iulie 1401

grale¹². Din rîndul observațiilor suplimentare referitoare la falsitatea documentului din 28 iunie 1401 trebuie, însă, excluse cele privind grafia literelor *r*, *ж*, *к*, *у* și *ѣ*¹³ (vezi Fig. 1), întrucît, comparîndu-le cu sinonimele lor din actul cu data de 30 iulie 1401¹⁴ (vezi Fig. 2) sau chiar 1 august 1403¹⁵, și nu cu cele din actele redactate de Bratei în anii 1408¹⁶ sau 1409¹⁷, cînd ductul scrisului său evoluase spre semiunciala propriuzisă, deosebirile, și așa incerte, fac loc unei perfecte identități¹⁸, precum și aceea referitoare la redarea grafică a sunetului *î*, deoarece, așa cum a

¹² Conform acestei opinii ar rezulta că documentul a fost falsificat, de fapt, în două rînduri, odată integral, în secolul al XV-lea (cf. D.P. Bogdan, *op. cit.*, p. 76), și altă dată într-o perioadă mai tîrzie, deoarece textul scris pe locurile răzuite nu aparține, evident, aceluiași autor.

¹³ D.P. Bogdan, *op. cit.*, p. 71.

¹⁴ Publicat de P.P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava*, în „Revista Istorică Română”, IV, 1934, p. 45 (cu facsimil).

¹⁵ Publicat de D.G. Ionescu, *Un document necunoscut de la Alexandru cel Bun*, în „Romanoslavica”, IV, București, 1960, p. 337–341 (cu facsimil).

¹⁶ Vezi documentul din 16 septembrie 1408 la Bibl. Acad., R. S. România. Peciți, nr. 137. Facsimile în J. Bogdan, *Album paléographique moldave. Documents du XIV-e, XV-e et XVI-e siècle, ... avec un introduction et des résumés par N. Iorga*, București–Paris, 1926, nr. 14; *Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, sec. XIV–XV, vol. I, p. 436.

¹⁷ Vezi documentul din 7 noiembrie 1409 la Arh. St. Buc., fond mănăstirea Neamț, CII/1. Facsimile în A. Secerdoțeanu și D.P. Bogdan, *Culegere de facsimile pentru Școala de arhivistică*, Seria slavă, fasc. I, București, 1943, pl. XII și D.P. Bogdan, *op. cit.*, p. 71.

¹⁸ Litera *и*, a cărei grafie pare într-adevăr deosebită de cea atestată prin actele din anii 1403 și 1408 scrise de Bratei, nu apare însă în domeniul din 30 iulie 1401, așa că particularismul ei nu poate fi susținut cu suficientă siguranță în lipsa unui termen de comparație apropiat.

semnalat însuși autorul observației¹⁹, în același act din 30 iulie 1401 Bratei folosește pe lângă semnul ѣ — pe care-l va prefera în documentele ulterioare — și echivalentul său fonetic : ѡ.

În sfârșit, câteva argumente aduse în discuție cu același scop, se dovedesc inexacte sau prea puțin concludente. Forma greșită стрѣнѣкъ²⁰ nu poate fi astfel invocată, pentru că în act este стрѣнѣкъ жюржевича (Strunga dinspre Giurgevici), după cum idiotismul grafic al literelor д și Ѧ din unele cuvinte ale actului scrise de Bratei la 18 septembrie 1408²¹ nu este îndreptățit de text, д fiind compus în același mod ca și în celelalte documente redactate de Bratei²², iar Ѧ reprezentînd, fără îndoială, un simplu accident de scriere, un început de greșeală, pe care observînd-o, autorul a corectat-o imediat²³. Nu trebuie suspectate, de asemenea, după părerea noastră, nici modul de redare a numelui domnului : александра, în intitulație și александра, în sfat, pentru obișnuitul александра²⁴, de vreme ce în actul din 30 iulie 1401 Bratei scrie олександро și, respectiv, олександра, și nici ordinea elementelor din formula mențiunii gramaticului : acțiune, subiect, dată, pentru : acțiune, loc, dată, subiect²⁵, întrucît documentul din 1 august 1403 relevă o înșiruire tot atît de particulară, formula în cauză fiind contopită cu porunca domnească de redactare și validare a actului, adresată logofătului²⁶. În ceea ce privește întrebuițarea literei ѣ în conjuncția наѣ, în loc de н²⁷, tocmai prezentul sud-slav : ѣ, al verbului быти²⁸, a facilitat, printr-o asociere de situații firește greșită, ortografia наѣ, căci în celelalte situații Bratei scrie на.

Dar, eliminînd din discuție argumentele de mai sus, calitatea de fals total a acestui document nu mai poate fi susținută doar pe baza celor câteva inconsecvențe, greșeli sau particularități existente într-adevăr în text și anume : redarea sunetului u nu numai prin оу sau ѡ, ci și prin semnul ѣ ; folosirea lui ѡ, în чтоѡѡи, în loc de ч ; folosirea greșită a genitivului plural нѣх, în locul singularului ѣго, în expresia нѣх(ѣ) сѡѡѡѣ ; românismul чирѣшѣ și prezența elementului ѡѡѡѡ înainte de numele dom-

¹⁹ D.P. Bogdan, *op. cit.*, p. 73 și nota 181.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 71.

²² În toate cele trei situații suspectate : драгоша, дѣтинѣ и слава, baza orizontală a literei д fiind puțin depășită de linia oblică din dreapta a unghiului ce i se suprapune, dă impresia unei bucle autonome. Intersectarea celor două linii, uneori tot așa de pronunțată, se ivește însă de la începutul textului (vezi : александра, господарѣ, моладеско etc.) și a rezultat, desigur, din cursivitatea mai mare a scrisului lui Bratei din anii 1408 sau 1409 — cînd fenomenul reapare —, față de cea a anului 1401, căci modul de realizare a liniei д a rămas, în fond, neschimbat : înții unghiul superior, apoi baza orizontală continuată cu piciorul oblic din dreapta și abia la sfârșit, piciorul stîng.

²³ Bucla literei Ѧ de la începutul coroborației are o formă pătrată, dar se observă destul de bine că, sîrînd peste Ѧ на, Bratei a scris înții litera н, din cuvîntul ce trebuia să urmeze : потвержен(ѣ), corectîndu-se apoi în transformarea lui н în Ѧ.

²⁴ D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 74.

²⁵ *Ibidem*, p. 75—76.

²⁶ „... am poruncit slugii noastre Bratei logofăt să scrie și să atîrne pecetea noastră, în Suceava, la această carte a noastră, cînd a venit cneazul Theodor, în anul 6900 și 11 ani <1403>, luna august, în 1-a zi, în ziua Sfîntului mucenic Macavei” (D. G. Ionescu, *op. cit.*, p. 339).

²⁷ D.P. Bogdan, *op. cit.*, p. 74.

²⁸ *Ibidem*, p. 73.

nului sau a cuvîntului *прѣдѣлѣ*, nemaiîntîlnite în alte acte ale vremii.²⁹ Ele se explică, după părerea noastră, prin carențele inerente oricărui începtor, cu atît mai normale în cazul de față, cu cît Bratei, neavînd de unde să preia o experiență și o tradiție, a fost pus în situația de a le crea, cum de altfel s-a și întîmplat. Iar evoluția scrisului său, ca și a formulărilor pe care le-a redactat este, în acest sens, mai mult decît concludentă.

Elementul care a înclinat însă în mod hotărîtor balanța judecării în defavoarea autenticității documentului din 28 iunie 1401 a fost situația peceții sale, apreciată ca un exemplu de fals sigilar medieval moldovenesc³⁰. Într-adevăr, o examinare chiar și sumară a acestora relevă incertitudinea desenului, neclaritatea reliefurilor, precum și particularitățile de conținut ale inscripției. Dar, este tot atît de evident că aspectul de acum al peceții reprezintă o mixtură între elemente ale imprimării sigilare inițiale, în parte deteriorate, și altele ulterioare, contrafăcute.

Modul de atîrnare a sigiliului, șnurul și ceara nu provoacă, după cum s-a mai observat, nici un fel de suspiciune, dacă le raportăm la seria peceților lui Alexandru cel Bun de pînă la anul 1408, sau, în unele privințe, 1409³¹. Aceeași apartenență reclamă și diametrul de 7,4 cm al peceții³² sau particularitățile elementelor constitutive ale emblemei: cap de bour cu virfurile coarnelor recurbate în afară; scut așezat asimetric față de cîmpul sextilobat și de începutul inscripției; lobi cu decor trifoidal alternînd cu simple semicercuri etc. Mai mult încă, juxtapunîndu-i, de exemplu, din suita acestor peceti, imaginea celei imprimate la 30 iulie 1401³³ (vezi Fig. 3 și 4), identitatea unora dintre părțile corespunzătoare ale emblemelor sau ale inscripțiilor nu poate fi pusă nici ea la îndoială. Astfel, după un început diferit al inscripției sigiliului suspectat: *† ꙗвѣтъ ѿ оуаѣз*, urmează un fragment asemănător: *аѣдра коѣз*, continuat din nou cu litere contrafăcute, dar într-un mod mai puțin izbutit decît la început: *а гѣа зѣаа*. (cu un semn neinteligibil după *а*), pentru ca în final similitudinea să reapară: *ѣ моладѣвско*. De asemenea, printre semnele ce au rezultat neîndoielnic dintr-o intervenție ulterioară se mai văd încă bazele celor vechi, care au fost îndepărtate³⁴. Observarea lor este permisă de faptul că mistificatorul, suspectînd asimetria normală a scutului față de inscripție, a încercat s-o reducă, mutînd crucea în locul ultimilor litere a legendei: *ѣ*, și a jumătății din dreapta a literei *о*, de care

²⁹ *Ibidem*, p. 73–74.

³⁰ D.P. Bogdan, *op. cit.*, p. 72–73. Inițial, autorul susținuse neautenticitatea sigiliului în studiul *O străveche matrice de pecete românească*, în „Studii și materiale de istorie medie”. vol. I, 1956, p. 261–263 (cu o foto, reușită însă numai pe jumătate, la Fig. 15).

³¹ Observînd asemănările de acest fel, D.P. Bogdan, *op. cit.*, p. 263 și *Acte false ...*, p. 73, le explică prin utilizarea de către falsificator a unui model de sigiliu din perioada 1400–1408/1409, mistificarea parțială a datei documentului fiindu-i necunoscută.

³² O dimensiune egală are, de exemplu, și imprimarea sigilară de la 18 septembrie 1408 (Bibl. Acad., R.S. România, colecția Peceti, nr. 137), considerată, de altfel, de P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 46, identică cu cea din 30 iulie 1401.

³³ Lectura oferită de P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 45, nu este întru totul fidelă textului (vezi facsimilul), avînd *оуаѣа* pentru *оуаѣаѣа*, *коѣаѣ* pentru *коѣаѣѣ*, *г(о)сподѣнѣ* pentru *г(о)сподѣнѣѣ*, *моладѣвскоѣ* pentru *моладѣвскоѣѣ*.

³⁴ Singurele litere care nu au suferit, se pare, acest tratament au fost al doilea *ѣ* și *з* din *оуаѣаѣаѣа*. Ele își păstrează atît locul, cît și conturul inițial, însă sub un relief evident îngroșat.

cea dintii se afla aproape lipită. Tocmai de aceea a și rezultat în cele din urmă dublarea literei **ѣ**, din **ОЛЕШАНДРА**, după cum în al doilea fragment de text falsificat, prescurtarea nefirească: **КОРЪ**, a avut aceeași consecință, literele noi suprapunându-se doar parțial urmelor celor vechi, iar înainte de litera **ѣ**, din **ЗЕМЛ**. **ѣ**, apărind un semn neinteligibil — probabil **ѧ**, în intenția mistificatorului —, care însă permite conturarea precisă a literei originare: **ѧ**. Deosebit de concludent în acest sens ni se pare a fi raportul pozițional al ambelor categorii de litere din porțiunile contrafăcute față de axa verticală a emblemei sau față de oricare diametru realizat între literele autentice ale inscripției. Într-adevăr, comparând unghiurile astfel obținute cu cele similare ale peceteii actului din 30 iulie 1401, se constată aceleași deschideri ale unghiurilor formate cu urmele vechilor litere și deosebiri pronunțate în celelalte cazuri.

Lectura literelor primare conduce astfel la stabilirea unui text identic cu cel al celorlalte sigilii din serie, datînd din 4 august 1400³⁵, 30 iulie 1401³⁶, 12 martie 1402³⁷, 16 septembrie 1408³⁸, 6 octombrie 1408³⁹, 18 noiembrie 1409⁴⁰ și, nu este exclus, chiar 1 august 1403⁴¹, adică: **(† ПЕЧАТЪ Ю ОЛЕШАНДРА КОРЪ (ОДЪ ГОСПОДИНА ЗЕМЛ) ѣ МОЛАДЪСКО(У))**, cu laturile caracteristice: **Ѧ**, **ѧ**, **Ѧ**, și din nou **Ѧ**. Spre deosebire de acest text, lecturile lui I. Bogdan, Gh. Ghibănescu și M. Costăchescu⁴² — autori care au considerat pecetea autentică —, se apropie, firește, de cuprinsul inscripției, așa cum a rezultat el în urma contrafacerii parțiale. În schimb, lectura lui D. P. Bogdan **† ПЕЧАТЪ Ю ОЛЕШАНДРА КОРЪ ЗЕМЛ. ѣ МОЛАДЪСКО**, surprinde și citeva din elementele sale vechi⁴³.

În sfârșit, notăm că deosebirea de tehnică dintre literele inițiale păstrate și cele nou create este evidentă, primele fiind rezultatul unei

³⁵ M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 42 (nr. 13); lipsa ierului mic din **МОЛАДЪСКО** este, desigur, o greșală de lectură.

³⁶ Vezi nota 33.

³⁷ Vezi I. Bogdan, *Album paléographique moldave*, foto. nr. 14 și foto. mărită în D.P. Bogdan, *O străveche matrice* . . . , Fig. 5; textele date de E. Kalužniacki, în *Hurmuzaki*, vol. I, partea 2-a, București, 1890, p. 823 (nr. DCLI) și de M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 622 (nr. 171), sînt parțial eronate.

³⁸ Bibl. Acad. R.S. România, colecția Peceti, nr. 137; foto. mărită în D.P. Bogdan, *op. cit.*, Fig. 6.

³⁹ M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 637 (nr. 176); și în acest caz ierul mic din numele țării a fost probabil omis la citirea peceteii, după cum crucea a fost interpretată ca făcînd parte din ultima literă a legendei, astfel încît din **† ѧ** a rezultat **ѧѧ**.

⁴⁰ Foto. la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” — Iași, colecția Fotografii, III/26 b; textul dat de M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 74 (nr. 25), conține o singură eroare: **КОРЪ** pentru **КОРЪ**, provocată, ca și în celelalte lecturi greșite ale pecetilor din serie, de o mică bară verticală ce apare înaintea de litera **ѧ**, dar care nu are continuare în sus pentru a justifica existența vocalei **ѧ**.

⁴¹ Legenda acestei peceti (vezi D. G. Ionescu, *op. cit.*, p. 337), apărută, evident, într-o lectură nesigură, aparține probabil aceleiași serii, datorită lipsei rozetelor, a ligaturilor caracteristice ale literei **ѧ** — mascate de parantezele unghiulare folosite —, precum și a diametrului imprimăriisigilare propriu-zise — de numai 7,5 cm —, sau a ortografierii identice a unor cuvinte: numele domnului început cu **ѧ**, calitatea acestuia redată prin forma **ГОСПОДИНА**, iar numele țării avînd ierul mic și **ѧ** final — citit de editor împreună cu crucea și modificat astfel în **ѧ** — (informații permise de la colegul I. Caproșu).

⁴² Vezi D. P. Bogdan, *Acte false* . . . , p. 72.

⁴³ *Ibidem*. Remarcăm totuși lipsa cuvîntului **ГОСПОДИНА**, creat de falsificator din terminația cuvîntului anterior, precum și lectura **ПЕЧАТЪ**, în care **ѧ** reprezintă o interpretare greșită a noii litere **ѧ**, modelate din cea de a doua bară verticală a literei inițiale **ѧ**, iar **ѧ**, însăși vechea literă, dar lipsită de relief și intersectată parțial de conturul celei noi.

imprimări sigilare normale, pe cînd celelalte au fost realizate probabil prin procedeul primitiv al turnării și modelării cerii topite pe corpul vechii peceti. Faptul că în spațiul dintre aceste litere — mai groase, supraînălțate și neizbutite ca formă — urmele celor autentice se mai pot totuși observa și că vechiul cadru circular, deși serios afectat, nu a fost nici el decît deteriorat, exclude, firește, presupunerea unei noi imprimări sigilare⁴⁴.

Ne aflăm, așadar, în fața unei alterări parțiale a sigiliului, provocată probabil de starea sa proastă de conservare în momentul falsificării documentului. Neclaritatea emblemei, atît din punct de vedere al liniei desenului, cît și al reliefării lui, ca și crăpăturile pecetii sau ușoara ei deformare, dovedesc într-adevăr că ea a avut de suferit la un moment dat presiunea exercitată de o forță exterioară. Încercînd să-i înlăture efectul, în vederea recunoașterii deplinei validității a actului mistificat, falsificatorul a reconstituit, desigur, textul inscripției, pe porțiunile unde el nu se mai cunoștea decît cu greu, încercînd chiar să refacă și ornamentica lobilor emblemei din dreptul acestora. Procedînd însă în acest fel, el a făcut să apară și în cadrul pecetii contradicții vizibile, care-i dezvăluiesc intervenția.

Deși mistificat parțial și anulat în una din principalele sale valențe informative, documentul din 28 iunie 1401 rămîne totuși deosebit de semnificativ pentru înțelegerea cîtorva tipuri de falsificare propriu-zisă a actelor medievale, mai puțin cercetate pînă acum. Astfel, spre deosebire de categoria falsurilor totale, tinzînd să atribuie trecutului fapte istorice pe care în realitate el nu le-a înregistrat și prelucrînd liber una sau mai multe surse de inspirație, — categorie ilustrată concludent de numeroase acte neautentice mănăstirești —, documentul discutat atestă posibilitatea ca anumite mistificări, integrale din punct de vedere al caracteristicilor diplomatice externe, să nu afecteze decît în parte conținutul modelelor utilizate, să reprezinte, cu alte cuvinte, adevărate copii lacunare ale acestora.

Cazul documentului fals cu data de 28 decembrie 1428⁴⁵ ni se pare sugestiv în acest sens. Deși neautenticitatea sa a fost temeinic argumentată⁴⁶, a rămas, totuși, neobservat faptul că utilizarea singularului și a pluralului în text este mai mult decît nefirească: *ТОТЫ ИСТИНЫ СЛЪЖИ* (aceste adevărate slugi)... *СЛЪЖИ(Ъ) НАМЪ* (ne-a slujit)... *АМЪ, БНДѢШИ ЕГО ПРАВОЮ И ВЪРНОЮ СЛЪЖЕШ* (noi, văzînd dreapta și credincioasa lui slujbă) ...*ЖАЛОВАЛИ ЕСМН ЕГО* (l-am miluit)... *И ДАЛИ ЕСМН ЕМОУ* (și i-am dat lui) ... *ЕДИНЪ СІЛЪ* (un sat)... *ЩО БЫ ИХЪ(Ъ) ОУРИКЪ* (ca să le fie lor uric)... *НАМЪ И ДѢТЕМЪ ИХЪ(Ъ)* (lor și copiilor lor)... *А ХОТАРЪ ТѢМЪ СІЛѢОМЪ* (iar hotarul acelor sate)...⁴⁷. Fără îndoială că inconsecvența nu se poate explica numai pe baza cunoștințelor insuficiente de gramatică slavă ale falsificatorului, ci provine din prelucrarea mecanică a formularului diplo-

⁴⁴ Pentru apariția, în general tîrzie (sec. XVII—XVIII), a falsificării sigiliilor atîrnate, vezi Emil Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *D.I.R., Introducere*, vol. II, p. 391—395.

⁴⁵ Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, fond Spiridonie, LXIII/1.

⁴⁶ Vezi D.P. Bogdan, *op. cit.*, p. 76—81. Tot aici și bibliografia documentului.

⁴⁷ M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 230—231.

matic din actul model și este ușor de observat că aceasta reprezenta o dănie de mai multe sate sau locuri de sate către un singur beneficiar! Cu excepția celor doi boieri și a obiectului dăniei, textul modelului a fost așadar copiat de către mistificator, avînd, tocmai de aceea, o structură corespunzătoare, pînă la cele mai mici detalii, documentelor din anul 1428.

Rezumîndu-se la modificarea numelui beneficiarului și al satului dăruit și a unei prevederi referitoare probabil la viitorul regim al dreptului de proprietate, dar lăsînd intactă hotarnica vechii dăni domnești, mistificatorul actului din 28 iunie 1401 a indicat totodată și posibilitatea existenței falsului formal integral, fără ca noile elemente de conținut ale acestuia să contravină totuși dispozițiilor oferite de model. Într-adevăr, chiar dacă intervenția ar fi fost perfectă, falsificarea parțială a documentului din 1401 ar fi riscant să fie în cele din urmă descoperită, intrucît hotarele vechii stăpîniri nu se puteau suprapune celor ale satului Plotu-nești. Dar, confruntarea hotarnicei cu realitatea geografică și istorică suspectată conduce la observația că, de fapt, o atare contradicție nu a existat, satul dispărut Plotu-nești aflîndu-se la Strungă și înseriindu-se perfect în perimetrul indicat de document⁴⁸. Firește, concluzia ce se desprinde din această situație este că scopul mistificării nu a fost acela de acaparare ilicită a unui alt sat și nici măcar de lărgire a hotarelor celui vechi, ci de acordare a prevederilor actului cu noile împrejurări apărute în cadrul proprietății dăruite de Alexandru cel Bun. Probabil că neînțelegerile în legătură cu moștenirea acesteia dintre familiile costăpini-toare descendente din beneficiarul inițial sau poate o eventuală schimbare a numelui satului au fost cauzele ce au determinat modificările din textul actului.

Avînd în vedere caracterul mistificării discutate mai sus, apariția unor situații similare în cadrul falsurilor documentare propriu-zise, dar care nu au putut fi operate direct pe modelele folosite, nu este deloc exclusă. Rămînînd în limitele cronologice ale aceluiași început de veac, cazul actului fals cu data de 11 februarie 1400⁴⁹ ni se pare cel puțin apropiat, dacă nu chiar identic celui analizat, putîndu-se presupune existența unui model cu numele aceluiași beneficiar: Dan vameșul, cu o parte din aceleași sate: Șurinești, Minjești, Toderești, Șerbotești, Lățcani și Iacobești, și cu o hotarnică asemănătoare. O informație mai tîrzie, care atestă vînzarea unei părți din satul Lățcani, în timpul lui Ștefan cel Mare de către Anușca, fiica lui Dan vameșul⁵⁰, ca și schimbarea ulterioară a numelui satului Iacobești în Dănești⁵¹, sînt sugestive în acest sens. De asemenea, expresii ca: „loc de sate într-un hotar”, „drumul lui Stan Preușescul”, „hotarul lui Feaer”, „rădiul lui Lațcu” ș. a.⁵², prin forma sau conținutul lor dovedesc folosirea unui act de epocă autentic, după cum evoluția toponimică

⁴⁸ *Ibidem*, p. 90–91.

⁴⁹ Falsitatea documentului, aflat astăzi la Biblioteca Națională din Paris, Manuscrise românești, nr. 5, pusă uneori în discuție, a fost demonstrată concludent de D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 50–59.

⁵⁰ *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 268–269.

⁵¹ N.N. Maftel și C. Gh. Radu, *Dănești*, Comitetul de cultură și artă al jud. Vaslui, 1970, p. 31–38.

⁵² M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 31–32.

atestată de corespondența istorică ulterioară pentru terminologia incipientă a hotarniceii: râdiul lui Lațcu > Lățcani, hotarul lui Feaer > Ferești, ripa lui Dracsin > Dracsini, drumul lui Stan Preuțescul (Popovici) > Popești, îndreptățește ipoteza că cel puțin principalele puncte de limită ale teritoriului dăruit nu au fost alterate de mistificator⁵³, deși acesta a reelaborat întregul paragraf, introducând precizări folosite într-o epocă mult mai târzie⁵⁴. În acest caz, scopul falsificării ar putea consta, după părerea noastră, în interesul pe care urmașii lui Dan vameșul l-au avut la un moment dat de a contesta dreptul altora la costăpînire. Prezența pluralului atît în dispoziția cît și în sancțiunea documentului⁵⁵ — contradicție întîlnită și la actul din 28 decembrie 1428 — oferă într-adevăr un argument în favoarea presupunerii că modelul utilizat înscrisa printre beneficiari mai multe persoane. O oarecare incertitudine din acest punct de vedere provoacă doar folosirea de către autorul falsului a unei peceti autentice⁵⁶ aparținînd seriei documentate pentru perioada 1409–1425⁵⁷, în timp ce actul model provenea după sfat⁵⁸ și alte particularități de formular⁵⁹, din anii 1400–1401. Dar, nu este exclus ca pierderea sigiliului inițial pînă la data falsificării să fi impus procurarea altuia, de la același domn.

În sfîrșit, pentru a încheia observațiile noastre referitoare la semnificațiile falsificării parțiale a documentului din 28 iunie 1401, se impune credem, constatarea că sub nici un motiv nu se pot considera autentice datele actelor false, scopul mistificatorilor fiind, chiar și atunci cînd modelele erau prelucrate direct, acela de a se îndepărta de ele, de a făuri acte cu o individualitate proprie. Tocmai de aceea, nu se poate susține, de pildă, așa cum s-a încercat uneori, că Alexandru cel Bun domnea deja la 11 februarie 1400, că diarhia dintre Iliș și Ștefan ființa încă la 16 decembrie 1442 sau că Petru, fiul lui Alexandru cel Bun, domnea la 15 septembrie 1447⁶⁰.

Executată într-o tehnică primitivă ușor de detectat, dar complexă în definirea concepției autorului ei, mistificarea parțială a documentului din 28 iunie 1401 constituie un exemplu elocvent pentru studiul fenomenului falsificării în sine, înlesnind totodată aprecierea corectă a raportului dintre autentic și neautentic existent în cadrul unora dintre documentele medievale plătuite în întregime, dar preluînd întocmai formularul modelelor sau exprimînd scopuri ce nu contraveneau decît parțial prevederilor cuprinse în actele originale.

⁵³ În ceea ce privește interpretarea conform căreia tocmai suprafața exagerată a daniei domnești dovedește scopul falsificării, ea nu poate fi susținută pe baza celorlalte informații de epocă, întrucît numeroase domenii boierești măsurau cu mult mai mult decît cel al lui Dan vameșul: (vezi, de exemplu, domeniile lui Ion vornic (*ibidem*, p. 138–141), Vlad Adiș (*ibidem* p. 256–257) sau Cupcici vornic (*ibidem*, p. 320–325)).

⁵⁴ Ca de pildă: punctele cardinale și cumpăna apelor.

⁵⁵ Vezi M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 32.

⁵⁶ Vezi foto în D.P. Bogdan, *op. cit.*, p. 56.

⁵⁷ Vezi pecetile din 28 ianuarie 1409 (Bibl. Acad. R.S. România, colecția Peceti, nr. 1), <13 decembrie> 1421 (*ibidem*, colecția Fotografii, V/15) și 12 mai 1425 (*ibidem*, colecția Peceti, nr. 144); pentru toate, foto mărite, în D.P. Bogdan, *O străveche matrice* ..., Fig. 7–9.

⁵⁸ Vezi documentele din 29 iunie și 4 august 1400 (M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 37–38 și 41–42) și cel analizat în nota de față (*ibidem*, p. 84–86).

⁵⁹ D.P. Bogdan, *Acte false* ..., p. 57–59.

⁶⁰ Cum s-a procedat la întocmirea listei de domnii din *D.I.R., Introducere*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1956, p. 486.

MANIFESTĂRILE ARHIVELOR STATULUI CU PRILEJUL SEMICENTENARULUI P. C. R.

În acest an, cu rezonanță în istoria patriei noastre, în care întregul popor este angajat, sub semnul gloriosului semicentenar, pe drumul propășirii generale, colectivele de salariați din unitățile centrale și filialele județene ale Direcției generale a Arhivelor Statului ni se înfățișează cu un bogat bilanț de realizări.

În centrul preocupărilor sale Direcția generală a Arhivelor Statului a pus înfrimarea gloriosului jubileu printr-un însemnat număr de acțiuni în toate domeniile de activitate arhivistice: organizarea unei sesiuni de comunicări, publicarea unor materiale în presa centrală și locală privind trecutul de luptă al clasei muncitoare sub conducerea P.C.R. pentru construirea socialismului și participarea la acțiunile preconizate pe plan local, sesiuni de comunicări și simpozioane, expoziții și editarea unor publicații cu caracter jubiliar.

Cele 16 comunicări susținute de arhiviști la sesiunea din 27 aprilie a.c. organizată la sediul Direcției generale a Arhivelor Statului, abordând o tematică bogată privind: lupta clasei muncitoare pentru păstrarea, apărarea și întărirea organului său politic în anii 1900—1918; momente ale luptei de clarificare ideologică a mișcării socialiste premergătoare creării P.C.R.; mișcarea muncitorească din Transilvania între anii 1918—1921 și activitatea pentru crearea P.C.R.; activitatea comuniștilor în dezbaterile parlamentului; poliția și jandarmeria în timpul dictaturii regale și aspecte privind rolul P.C.R. în organizarea luptei de rezistență; publicistica, armă de luptă a P.C.R., influența activității P.C.R. asupra armatei în perioada 1940—1944; rolul conducător al partidului în înfăptuirea legalității socialiste ș.a. au relevat lupta eroică a P.C.R. desfășurată de-a lungul întregii sale existențe în slujba atingerii idealurilor poporului român.

Sub titluri semnificative „Arhivele vorbesc”, „Zile din istoria P.C.R. — arhivele își dezvăluie tainele”, „Mărturii documentare”, „P.C.R. — 50 de ani de luptă și victorii”, „Mărturii din cinci decenii”, „Corolarul unui firesc proces istoric”, „Orașe și oameni”, „În pofida represiunilor”, „Nu vom relua munca dacă nu ni se satisfac revendicările” ș.a. arhiviștii au scris, folosind emoționante izvoare din tezaurul arhivistic de stat, 98 de articole în presa centrală și locală, adăugând la cronica aniversării o bogată contribuție istorică.

În ansamblul sarcinilor Direcției generale, participarea unităților sale în colaborare cu muzeele, bibliotecile, societatea de istorie și alte instituții de cultură la acțiunile organizate de comitetele de partid, județene, municipale și alte organe de partid, a constituit un capitol important.

Dispunând de documente valoroase privind istoria mișcării muncitorești și a partidului Direcția generală, unitățile sale centrale și filialele Arhivelor Statului cu sprijinul organelor de partid, au realizat independent sau au participat alături de alte instituții la realizarea a 114 expoziții documentare dedicate împlinirii a 50 de ani de la crearea P.C.R.

Subliniem cu acest prilej contribuția Arhivelor Statului la reușita expoziției organizată de comitetele de partid din Ministerul Afacerilor Interne, a Filialei Municipiului București la expoziția Comitetului municipal de partid București intitulată „Momente din lupta muncitorimii bucureștene pentru crearea P.C.R.”, a Filialei Cluj la buna desfășurare a ciclului de expoziții de la Biblioteca Universitară din același oraș, a Filialei Iași la realizarea Casei Memoriale a eroului clasei muncitoare Ilie Pintilie și a tuturor filialelor, organizatoarele mai multor expoziții în principalele orașe, mari instituții și întreprinderi din județe.

O deosebită activitate s-a desfășurat cu prilejul sesiunilor de comunicări, simpozioane și a conferințelor organizate în județe de Societatea de istorie, muzee, universități și institute pedagogice, biblioteci, licee, în comune etc. Cele 187 de referate și conferințe susținute de arhiviști au fost apreciate de auditoriu prin ineditul datelor comunicate.

O realizare de seamă, de mare interes și prestigiu științific au obținut filialele Arhivelor Statului Hunedoara, Constanța, Prahova, Vâlcea și Brăila care au pregătit, redactat și apoi tipărit cu sprijinul secțiilor de propagandă ale comitetelor județene de partid, a Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă și a altor instituții volumele : „Documente hunedorene din istoria mișcării revoluționare 1920—1944”; „Momente din mișcarea muncitorească și comunistă din județul Constanța”; „Documente privind mișcarea muncitorească din județul Prahova în perioada 1918—1944”; „Aspecte ale mișcării muncitorești pe teritoriul județului Vâlcea”, și „Monografia orașului Brăila”.

Alături de aceste acțiuni arhiviștii au prezentat materiale referitoare la însemnătatea creării P.C.R. în viața poporului nostru și lupta maselor populare conduse de Partidul Comunist Român în anii ilegalității la 9 emisiuni ale posturilor locale de radio din Cluj și Iași, de radioficare de la Alba, Pitești, Constanța ș.a. și au participat la Mese Rotunde organizate de comitetele județene de partid pe tema „Momente și documente din istoria mișcării muncitorești”.

În totalitatea lor acțiunile desfășurate dovedesc participarea vie, entuziastă a unităților Arhivelor Statului la sărbătorirea celor 50 de ani de existență a P.C.R.

ȘT. HURMUZACHE

ÎNFIINȚAREA COMISIEI DE HERALDICĂ, GENEALOGIE ȘI SIGILOGRAFIE

În ziua de 12 mai anul curent a luat ființă, pe lângă Institutul de Istorie N. Iorga, Comisia de heraldică, genealogie și sigilografie din țara noastră, a cărei necesitate s-a resimțit de mult.

La ședința de constituire, în prezența a numeroși specialiști, a luat cuvântul Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de Istorie N. Iorga, care a arătat că dezvoltarea cercetărilor în domeniul heraldicii, genealogiei și sigilografiei în ultimii ani a îndreptățit preocuparea pentru înființarea unui organ menit să dea un cadru organizat cercetărilor, să orienteze mai departe aceste discipline. Ștefan Ștefănescu a arătat în continuare că această comisie creată ca urmare a preocupărilor unor pasionați cercetători din domeniul acestor discipline speciale ale istoriei va fi condusă de profesorul universitar M. Berza, directorul Institutului de studii sud-est europene, președinte, Dan Berindei, directorul adjunct al Institutului de Istorie N. Iorga, vice-președinte, I. N. Mănescu secretar.

Luând cuvântul profesorul M. Berza a expus programul de viitor al comisiei și a subliniat necesitatea aprofundării cercetărilor de specialitate pentru a sprijini dezvoltarea științei istorice românești pe care o servesc și pentru a ridica și mai mult prestigiul acesteia pe plan internațional.

Cu plăcută bucurie și emoție participanții la ședința de constituire au ascultat relatările neobositului cercetător G. D. Florescu, decanul de vîrstă al genealogilor români. În cuvîntul său pasionatul cercetător și-a exprimat satisfacția de a fi participat la constituirea acestei comisii, a evocat figura ilustruului genealog I. C. Filitti și a expus sintetic rezultatul cercetărilor sale în domeniul genealogiei ca urmare a desfășurării unei munci intense timp de peste patru decenii.

În discuțiile purtate membrii fondatori au prefigurat viitoarele forme de activitate ale comisiei și au arătat necesitatea creării unui organ de presă propriu prin care să se pună la îndemîna specialiștilor rezultatele cercetărilor ce le vor desfășura.

În încheiere s-a făcut o succintă trecere în revistă a participării delegației române la ultimul congres (al X-lea) internațional de heraldică, genealogie și sigilografie ce s-a desfășurat în toamna anului trecut la Viena. Șerban Flondor a relevat în acest sens interesul deosebit de care s-au bucurat comunicările genealogilor și heraldiștilor români la Viena ca urmare a originali-

tății temelor abordate, a nivelului științific ce le-a caracterizat și a izvoarelor inedite folosite. Participarea activă la discuții a heraldiștilor și genealogilor români a dovedit totodată preocupările multilaterale și competența cercetătorilor români.

Continuând tradițiile progresiste ale Comisiei consultative heraldice înființată acum aproape o jumătate de veac sub președinția istoricului considerat „lămuritorul originelor Principatelor Române”, Dimitre Onciul, Comisia de heraldică, genealogie și sigilografie se înscrie ca un factor important ce va contribui la dezvoltarea științei istorice.

Arhiviștii, a căror activitate este în strînsă legătură cu preocupările membrilor comisiei salută cu bucurie noua comisie și urează membrilor ei să ridice și mai mult prin activitatea lor prestigiul științei istorice românești. Apreciind importanța comisiei create și interesul ce se manifestă pentru aceste discipline speciale ale istoriei, Revista Arhivelor invită totodată membrii comisiei la o rodnică colaborare menită să contribuie la valorificarea studiilor efectuate.

MARIA DOGARU

REEDITĂRI NICOLAE IORGA

La 27 noiembrie 1940, când a fost schingiuit bestial și asasinat, Iorga scrisese 1250 de cărți și peste 25 000 articole. Începuse atunci o nouă istorie universală de proporții: *Istoriologia umană*. Fără îndoială că acolo ar fi fost expusă gândirea lui de pe urmă, însoțită de perspective noi, cu noi orizonturi de cercetare și de interpretare cum numai el știa să o facă. Poporul nostru, căruiu îi dăruise plină atunci altele sinteze și monografii, nu i-a fost dat să o aibă și pe aceasta.

Rămâne dar să fie fructificată opera polivalentă care a rămas de la marele Iorga. Pentru cunoaștere, orientarea în variata sa operă, cel puțin parțial, ne este înlesnită de cele două volume ponderoase alcătuite cu mult devotament de Barbu Theodorescu (*Bibliografia istorică și literară a lui N. Iorga*, 1935 și *Bibliografia politică, socială și economică a lui N. Iorga*, 1937) și adăugită în continuare de cel ce semnează aceste rinduri (*Opera lui N. Iorga, 1934—1941*, în „Revista Arhivelor”, IV, 2, 1941, p. 410—437, cu 412 numere). Interesul informativ al acestora este de netăgăduit. Revizuirea, completarea și republicarea acestei bibliografii este o cerință urgentă.

Se spunea că scrierile lui Iorga nu erau citite căci numai unele din ele au ajuns la două sau trei ediții. Faptul este adevărat numai în aceea că pe atunci erau foarte puține lucrări de știință care ajungeau la o ediție nouă. Însă este tot așa de adevărat că scrierile istorice ale lui Iorga se epuizau foarte repede și cu greu puteau fi aflate în anticariat. Încă pe vremea studenției mele. Și sînt de atunci nu puține decade de ani. Aveam dorința să am în bibliotecă mea tot ce a scris N. Iorga ceea ce am și realizat încît azi cred că-mi lipsește foarte puțin. Grijă cea mare era să aflîi cînd se desfășura vreo bibliotecă particulară. *Operele lui Constantin Cantacuzino* din 1901, nu am aflat un exemplar decît cînd s-a desfășurat biblioteca lui Tuducescu, căruiu îi fusese dăruit de N. Iorga „ca semn de mulțumire”, cum scrie în dedicație.

Mulțimea problemelor tratate de N. Iorga și noutățile lui în interpretare încă de timpuriu au făcut simțită nevoia unei bibliografii, căci pentru toți era un fenomen. Astfel, la împlinirea vârstei de 40 de ani al profesorului, Ștefan Meteș alcătuiește o impresionantă bibliografie analitică (*Bibliografia scrierilor lui N. Iorga*, București, 1913, LXXVII + 160 p.), pe care o lărgeste și adîncește zece ani mai tîrziu (*Activitatea istorică a lui Nicolae Iorga*, București, 1921, XXXII + 416 p.). Peste alți zece ani reia tema Barbu Theodorescu (la început cu *Bibliografia operelor* București, 1931, VIII + 208 p.), realizînd lucrarea amintită și care acum sperăm toți să o aducă la zi.

Astăzi însă constat cu mare satisfacție sufletească schimbarea părerilor vechi. Începîndu-se reeditarea unora din operele lui Iorga vedem că numai șapte din ele, care au menționat tirajul, totalizează 259 550 de exemplare. Este o cifră care, cîstind memoria celui dispărut, ridică pe trepte superioare interesul pentru cultură în zilele noastre.

Pentru informarea cititorilor dăm aici lista prețioaselor reeditări din opera lui N. Iorga.

N. Iorga, *Pagini alese*, Antologie și studiu introductiv de M. Berza. 1 [— 2]. Editura pentru literatură, 1965, LXII + 306 + 464 p. + 18 ilustrații. Tiraj 50 180 exemplare.

N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*. [Cuvînt înainte de M. Berza]. Editura pentru literatură, 1966, 299 p. Tiraj 60 140 ex.

N. Iorga, *Oameni cari au fost*, Ediție îngrijită, prefață și note de Ion Roman, 2 vol. Editura pentru literatură, 1967. LXXI + 349 + 407 p. [Pe copertă: Biblioteca pentru toți, 368—369. Cultură generală]. Tiraj 80 160 exemplare.

Nicolae Iorga, *Istoria literaturilor romanice și legăturile lor*. Ediție îngrijită, note și prefață de Alexandru Dușu. Volumul I, Evul mediu [— Volumul II. Epoca Modernă (pînă la 1600).

Volumul III. Epoca Modernă (de la 1600 pînă în zilele noastre). București, Editura pentru literatura universală, 1968, XXXV + 380 + 507 + 541 p. Tiraj 19 170 exemplare.

N. Iorga, *Materiale pentru o istoriologie umană*. Fragmente inedite publicate de Liliana N. Iorga. Cuvînt înainte de D. M. Pippide, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, XV + 375 p. + 28 fig. și 1 hartă. Tiraj 25 580 exemplare.

N. Iorga, *Pagini de tinerețe*, Ediție alcătuită, prefată și bibliografie de Barbu Theodorescu, I [— II]. Editura pentru literatură, 1968, XXXV + 330 + 555 p. + 34 ilustrații și 25 facsimile (Studii și documente). Tiraj 12 180 exemplare.

Nicolae Iorga, *Scrieri despre artă*, Antologie și prefată de Barbu Theodorescu, București Editura Meridiane, 1968, 384 p. Tiraj 12 140 exemplare.

Nicolae Iorga, *Cugetări*. Ediție îngrijită și prefată de Barbu Theodorescu, Editura Tineretului [1968], 304 p. Fără casetă și tiraj.

Nicolae Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*. Ediție îngrijită de N. Gheran și V. Iova. [Drept introducere: *Povestea acelei cărți*, de Barbu Theodorescu]. Editura militară, 1968, XXII + 460 p. Fără tiraj.

Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, vol. I. Epoca lui Dimitrie Cantemir. Epoca Chesarie de Rimnic, [— Vol. II. Epoca lui Petre Maior. Excursuri], București, Editura didactică și pedagogică. 1969, XXV + 455 + 544 p. + ilustrații în text. [În original: Petru Maior]. Fără tiraj.

Nicolae Iorga, *Studii literare*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Barbu Theodorescu vol. I. Scriitori români [— vol. II. Scriitori străini]. Editura Tineretului (1970). 335 + 303 p (Lyceum. 79—80). Fără tiraj.

N. Iorga, *Istoria armatei românești*. Ediție îngrijită de N. Gheran și V. Iova. *Studiu introductiv* de Manole Neagoe, Editura Militară, 1970, 408 p.

N. Iorga, *Scrieri istorice*, Ediție îngrijită și tabel cronologic de Barbu Theodorescu *Studiu introductiv* de Aurelian Sacerdoțeanu, vol. I. [Istoria patriei] — vol. II. [Istoria universală]. București, Editura Albatros, 1971, 416 + 296 p. (Lyceum, 99—100).

AURELIAN SACERDOȚEANU

CATALOGUL DOCUMENTELOR MOLDOVENEȘTI DIN DIRECȚIA ARHIVELOR CENTRALE, vol. IV, 1676—1700, București, 1970, 677 p. (Direcția generală a Arhivelor Statului).

Cuprinzînd 2216 rezumate, regeste și mențiuni de pe documente moldovenești din perioada 1676—1700 aparținînd diferitelor fonduri și colecții, păstrate în depozitele Direcției Arhivelor Centrale, prezentul volum, ne apare ca un util instrument de lucru pentru cercetătorii istoriei patriei noastre prin valoroasele informații privind dezvoltarea economică, socială, politică și culturală a țării române și în special a Moldovei, în perioada amintită. În această ordine de idei menționăm ca deosebit de semnificative documentele care relevă situația domeniului feudal, modificările survenite în structura proprietății funciare, raporturile sociale dintre clase, formele de împotrivire ale țărănimii (nesupunerea la plata dărilor, fuga de pe moșie, răscoala), dezvoltarea vieții orășenești, organizarea politico-administrativă și judecătorească, dezvoltarea limbii române și a instituțiilor de cultură.

Catalogul este alcătuit după criteriul topografic și cronologic fiind prevăzut cu un aparat științific care orientează operativ pe cercetător în conținutul materialelor documentare, format din : introducere, lista prescurtărilor, bibliografia publicațiilor citate în volum, lista cronologică a logofetilor, grămăticilor cu menționarea datelor extreme, lista documentelor cu datele rectificate, cît și a celor false sau îndoielnice, tabla de corespondență a cotelor pe fonduri, indici de nume și de lucruri, facsimile precum și tabla de materii.

Volumul a fost întocmit de un colectiv de arhiviști format din : Mihai Regleanu, Doina Duca Tinculescu, Veronica Vasilescu și Constanța Negulescu. Au mai colaborat Ileana Leonte și Mihail Fănescu.

E. P.

ÎNDRUMĂTOR ÎN ARHIVELE STATULUI DIN IAȘI, București, 1970, 233 p. + 79 ilustrate. (Direcția generală a Arhivelor Statului).

Lucrarea întocmită de un colectiv de arhiviști de la Arhivele Statului din Iași continuă seria celor trei îndrumătoare apărute în anii 1947, 1956 și 1959 și cuprinde prezentarea următoarelor colecții: Colecția Litere „Gh. Asachi”, Colecția „Documente”, Colecția „Manuscrise”, Colecția „Hărți, planuri și desene de arhitectură”, Colecția „Stampe și fotografii, Colecția „Foi volante” și Colecția „Sigilii.”

Fiind vorba de colecții, metoda de lucru se deosebește de cea utilizată la volumele anterioare, prezentându-se pentru fiecare în parte un istoric al modului de constituire, instrumentele de evidență și de informare existente, eventualele schimbări în sistemul de organizare pentru a orienta pe cercetător în munca sa de investigații, partea principală constituind-o evident sublinierea problemelor cuprinse în materialele documentare.

Prezentarea variabilelor probleme la care se referă materialele documentare intrate necesită întocmirea în prealabil a indicilor onomastici, toponimici și pe probleme după intervale existente, apelându-se și la originale când a fost cazul. Indicii sînt de mare folos astăzi și cercetătorilor acestor colecții.

Începînd cu cel mai vechi document din anul 1399 și pînă în vremea noastră prin materialele documentare pe care le conțin de la hrisovul domnesc, condica de venituri și cheltuieli, manuscrisul literar și pînă la sigilii, corespondența politică sau manifeste ale P. C. R., colecțiile amintite relevă: imaginea dinamicii proprietății, a relațiilor dintre proprietarii de moșii sau posesori și țărani; condițiile împovărate sub imperiul cărora își desfășurau cei din urmă munca; formele luptei de clasă unele cu urmări asupra demografiei; dezvoltarea meșteșugurilor și organizarea în bresle; apariția fabricilor și politica de încurajare a industriei, dezvoltarea comerțului, înmulțirea tirgurilor și iarmaroacelor cu toate implicațiile sociale pe care le-a provocat; căile de comunicație și rolul lor în dezvoltarea economică și a relațiilor internaționale; evoluția culturii, științei și artei și a instituțiilor care le-au promovat, activitatea politică și culturală a unor mari personalități, lupta generală a poporului român sub conducerea forțelor progresiste, a Partidului Comunist Român pentru progresul societății românești.

Alături de bogata informație pe care o conține pentru studiul istoriei sociale, politice și economice, pentru îmbogățirea cu noi contribuții a unor discipline de bază ale istoriei, volumul beneficiază de un indice general ce înlesnește munca cercetătorului și de 79 ilustrații cu imaginea unor materiale documentare deosebite de semnificative, utile deopotrivă profesorului și discipulului, oricărui om dornic să cunoască învățămintele ce se desprind din aceste produse spirituale și materiale ale înaintașilor.

E. P.

POMPILIU TEODOR, EVOLUȚIA GÎNDIRII ISTORICE ROMÂNEȘTI
Edit. Dacia, Cluj, 1970, L + 478 p.

Lucrarea este o culegere de texte care prezintă cititorului coordonatele dezvoltării gândirii istorice românești în funcție de marile curente ale istoriografiei universale și în lumina determinațiilor interne care au dus la apariția fenomenului istoriografic în țara noastră. Evoluția care începe în epoca lui Ștefan cel Mare — autorul a adoptat punctul de vedere modern din istoria istoriografiei contemporane care are în vedere și istoriografia analitică anterioară curentului umanist, unde se afirmă multe din probleme fundamentale ale istoriografiei de mai târziu — se încheie prin personalitățile lui Nicolae Iorga și Lucrețiu Pătrășcanu, autorul menționînd într-un succint avertisment că a avut în vedere numai pe acei istorici a căror operă este practic încheiată. Deoarece la ora actuală pentru istoriografia interbelică nu sîntem încă în fața unor cercetări temeinice care să dea repere sigure de apreciere, autorul intenționează ca într-un alt volum să cuprindă atît perioada interbelică cit și marea epocă a istoriografiei marxiste.

Volumul este deschis de un interesant studiu introductiv în care se expune pe scurt istoria istoriografiei românești. Textele sînt precedate de cîte o succintă caracterizare a operei istorice a autorului lor și însoțite de o utilă bibliografie (ediții, lucrări speciale, sinteze). În încheiere un indice de autori.

I. B.

VL. DICULESCU, VIAȚA COTIDIANĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎN
DOCUMENTE 1008—1848, Edit. Dacia, Cluj, 1970.

Un original volum de documente, oglindă a vieții cotidiene a Țării Românești într-un răstimp de o jumătate de secol (1800—1848), ne oferă apreciată colecție „Testimonia”. Înă-nunchind alături de documente publicate, articole din presa timpului și documente inedite, aflate în majoritate la Arhivele Statului din București, lucrarea se adresează unui cerc larg de cititori, trezind prin varietatea problemelor abordate și prin metoda de editare folosită și interesul unor specialiști în istorie, etnografie, vechiul drept românesc.

Iată principalele teme în funcție de care sînt grupate documentele în volum : sfîrșit de veac în Țara Românească ; necazuri (de-ale obștei, de-ale clăcașilor, de-ale negustorilor, de-ale boierilor, de-ale robilor) ; administrative ; „împărțirea dreptății” ; polițienești ; bresle, negustori, meseriași ; boli și leacuri ; familia, moravuri ; intelectualii ; introducere la „O lume nouă”.

I. B

JEAN PRINET, BULLETINS DE PRESSE PETROGRAD-MOSCOU
1917—1918. ÉDITION SUR MICROFILM. INDEX ALPHABÉTIQUE
DES NOMS. Avec une préface de..., Paris (Service International
de microfilm) 72 p.

Jean Prinet, conservator șef la Biblioteca Națională din Paris, prezintă indexul numelor unei interesante publicații-microfilm.

În introducere, W. Hawkins arată că *Buletinele de presă* din Petrograd și Moscova constituie în ceea ce privește Revoluția din 1917, al cărui studiu oferă uneori atîtea dificultăți, o documentație de o incomparabilă bogăție. „Redactate în limba franceză, publicate zilnic, aceste cronici care extrag din presa rusă esențialul unor zile azi dispărute sau greu accesibile, spiculesc zi cu zi peripețiile, cuvintele și actele acestui eveniment considerabil asupra căruia mai rămîn de făcut atîtea cercetări. Această documentație remarcabilă se publică pe microfilm conceput să devină în mîinile aceluia ce se consacră studiului revoluției ruse, un instrument suplu, precis și permanent”. Fără întocmirea indexului de nume însă microfilmul acesta atît de prețios cu greu ar fi putut consultat. Indexul cuprinde un număr de 4 950 nume și mai mult de 25 000 trimiteri.

Buletinele de presă de la Petrograd și Moscova au fost publicate de Ambasada Franței din Rusia, fiind destinate coloniei franceze și unor colonii străine din această țată. Tirajul lor la început era restrîns ceea ce explică raritatea lor ; se pare că nu a depășit cifra de 100 exemplare. Textul era dactilografiat și multiplicat cu toate imperfecțiunile acestui sistem atunci.

Buletinul din Petrograd a apărut de la 27 aprilie 1917 și ultimul număr care mai există poartă data de 21 ianuarie 1919. Buletinul era împărțit în mai multe secții din care unele permanente : informații din Rusia, informații din străinătate, opinii (editoriale ale presei ruse) ; altele nu apar decît intermitent : revista presei poloneze, germane, vești de pe frontul francez, documente, buletinul economic ; altele cu totul excepțional : tratate secrete, publicate neregulat între 26 noiembrie și sfîrșitul lui decembrie 1917 ; documente secrete, în ianuarie-februarie 1918.

La Moscova *Buletinul* apare de la 5 mai 1917, dar în mod regulat de la 14 iunie 1917, cu nr. 1 și se pare că apariția sa a fost interzisă după numărul 321 din 31 iulie 1918. Cuprinde aceleași secții permanente ca și cel din Petrograd și în mod neregulat : comunicate militare, acte și documente, știri politice și diverse ; presa din Petrograd, tratatele de pace, sfîrșitul lui martie 1918, buletine economice. Indexul este întocmit numai pentru buletinele publicate în orașul unde-și avea reședința guvernul central, deci : Petrograd 27 aprilie 1917 — 16 martie 1918 ; Moscova 18 martie 1918 — 31 iulie 1918. Toate buletinele au fost microfilmate, dar nu toate posedă index. Paginile buletinelor indexate au fost numerotate în continuare. Indexul este reprodus în întregime și la începutul fiecărei role, precedat de o scurtă notiță asupra utilizării sale. Microfilmul indexat cuprinde 4 role cu 5.052 pagini numerotate, iar alte cinci role cu 5 939 pagini nu sînt indexate. Pentru fiecare nume în *Index* se indică numărul rolei și în cadrul acesteia numărul imaginii.

Importanța acestor microfilme este deosebită pentru cunoașterea istoriei Marii Revoluții din Octombrie. John Reed, în celebra sa carte *Zece zile care au zguduit lumea*, spune că a folosit la scrierea cărții sale ziare ruse, engleze și franceze „Dar cu mult mai valoroase decît

acestea este „*Bulletin de la presse*” scos zilnic de Biroul francez de informații din Petrograd care raportează toate întâmplările importante, discursuri și comentariile presei ruse”.

Pentru istoria țării noastre în timpul acestor mari evenimente, microfilmele sînt deosebit de utile pentru documentele ce le conțin și în index sînt amintite numele unor personalități, politice și militare românești din acea vreme ca : I.I.C. Brătianu, C. Carp, generalul Coandă, T. Constantinescu, Dobrescu (Debresco?), Ferdinand I, generalul Iancovescu, Take Ionescu, Cantacuzino (?), George Diamandi, ministrul României la Petrograd, colonelul Manolescu, Alexandru Marghiloman, prim-ministru în 1918, în timpul încheierii tratatului de la Buftea cu Puterile Centrale, colonelul Rădulescu și alții. Consultarea acestor microfilme cu ajutorul acestei lucrări pe care am încercat să o prezentăm este desigur mai mult decît necesară pentru cel ce se ocupă cu istoria anilor 1917—1918 atît pentru țara noastră și pentru cunoașterea cît mai completă a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

M. F.

HANS CONRAD PEYER, DAS STAATSARCHIV ZÜRICH, Zürich. 1968.

Expunerea asupra Arhivelor de Stat din Zürich este o lucrare extrem de utilă cu caracter informativ atît pentru lucrătorii arhivei respective, cît și pentru cercetătorii din afară.

Într-un mod succint autorul arată că scopul lucrării este de a schița conținutul actual al arhivei, precum și întrebuintarea ei.

Arhiva de bază este formată din documente vechi, cărți, acte, registre de socoteli, planuri ale cantonului Zürich, care oglindesc evoluția istorică a acestuia, precum și a instituțiilor lui.

Arhivele de Stat din Zürich mai dețin și fondurile mănăstirilor și schiturilor secularizate, care conțin o mare cantitate de documente vechi care oglindesc în special istoria evului mediu a ținutului. Pe lângă amănunte de ordin istoric aceste documente aduc o prețioasă informație cu privire la dezvoltarea economică a acestei regiuni în secolele XVII—XIX.

În ceea ce privește arhiva curentă, „das lebende Archiv”, aceasta ocupă un loc bine definit în Arhivele de Stat din Zürich. Ea se compune din scrisori, jurnale de zi, cronici, documente de proveniență personală etc., care se referă la dezvoltarea meseriilor și comerțului din partea locului. De asemenea, această categorie de acte aduce bogate informații cu privire la istoria medicinei din acest loc.

Arhivele din Zürich mai au o bogată bibliotecă, o sală de studiu și un muzeu. De asemenea ele editează o revistă de profil arhivistic.

În concluzie, arhiva, de la cea veche la cea nouă, reflectă dezvoltarea cantonului Zürich sub toate aspectele.

Se menționează că Arhivele din Zürich nu dețin acte oficiale — originale — după anul 1848 care să oglindească politica externă a Elveției, toate fiind depozitate la Arhivele de Stat din Berna.

Autorul arată că sarcina arhivarului este de a aduna, a păstra și a folosi materialele documentare.

Trebuie ca fiecare instituție să aibă obligația să-și predea la timp arhiva, avînd grijă să nu fie expusă să stea în diferite locuri necorespunzătoare. Anual Arhivele din Zürich prelau un volum de arhivă de circa 20—40 metri lineari.

Se arată că trebuie să se ducă o luptă acerbă împotriva dăunătorilor și a pericolelor care ar expune arhiva la distrugere. Pentru aceasta Arhivele din Zürich posedă un laborator de restaurare și microfilmare.

Pentru evidența materialelor există întocmite instrumente de informare științifică (indici, inventare, cataloage, fișiere etc.), care ușurează munca de cercetare științifică.

Lucrarea conține o anexă în care se dau sinoptic fondurile ce dețin Arhivele de Stat din Zürich, locul de depozitare și cotele.

În final se dă o listă cu personalul care funcționează în cadrul Arhivelor de Stat din Zürich.

C. B. C

ANTONIO MATILLA TASCÓN, PRINCIPALES FONDOS DOCUMENTALES EN LOS ARCHIVOS ESPAÑOLES PARA LA HISTORIA DE LA ADMINISTRACIÓN, Madrid, 1968.

Expunerea lui Antonio Matilla Tascón, inspector general al arhivelor și bibliotecilor din Spania, descrie în mod succint caracterul arhivelor spaniole și modul lor de alcătuire. Sursă bogată pentru istoria Spaniei, mai ales din evul mediu în timpurile noastre, Arhivele de Stat din Spania conțin prețioase date asupra întregii vieți economice, politice și sociale, dând o bogată informație asupra industriei, comerțului, lucrărilor publice, transporturilor, comunicațiilor sănătății și învățămîntului.

Principalele fonduri din Arhivele Spaniei sînt clasate pe provincii, de exemplu: Simancas, India, Coroana de Aragon, Navarra, Valencia, Mallorca, Valladolid și Granada la care se adaugă arhiva din care fac parte fondul Istoric Național, precum și cel al Palatului Regal.

Pe lângă aceste fonduri principale arhivele spaniole conțin fonduri mai mici care oferă importante referiri cu privire la: America, Europa, insulele Filipine. Amintim că arhivele din provincie conțin un bogat material informativ întâlnit în fondurile primăriilor și în cele eclesiastice.

Capacitatea de depozitare a arhivelor Spaniei precum și modul de alcătuire, vor facilita ca în viitor să se creeze un Institut de Istorie a Administrației.

B. C. B.

ANTONIO MATILLA TASCÓN, LOS ARCHIVOS VIVOS DE LA ADMINISTRACIÓN, Madrid, 1968.

Materialul referitor la Arhivele Administrative curente a fost întocmit pe baza răspunsurilor la chestionar, formînd una din temele dezbaterilor de la cel de-al VI-lea Congres al Arhivelor de la Madrid din anul 1968.

Raportul prezintă, pe capitole scurte, diferite aspecte ale modului cum se administrează arhivele curente într-o serie de arhive din lume, unele avînd o administrație centralizată, iar altele un regim autonom (federal, regional sau provincial).

În general în arhive lucrează un personal cu înaltă pregătire profesională, arătînd condițiile pe care trebuie să le îndeplinească salariații ce lucrează în cadrul acestora.

Se face o trecere în revistă asupra organizării Arhivelor din diferite țări, precum și principiile după care se face prelucrarea materialelor arhivistice ca și modul de a concepe un local special pentru arhive și a dotării acestuia în vederea păstrării și folosirii lor.

Apendicele este un ultim capitol al raportului care conține concluziile cu privire la unele puncte de vedere ale unor țări în modul de a-și administra arhivele.

C. B. C

ELISABETH HOURIEZ, UN NOUVEAU TYPE D'INSTRUMENT DE RECHERCHE; LE RÉPERTOIRE NUMÉRIQUE DÉTAILLÉ, în „La Gazette des Archives”, nr. 64, 1969, p. 9 – 16.

Făcînd o scurtă prezentare a celor două tipuri de instrumente de cercetare folosite în arhivele franceze, inventarul sumar și raportul numeric, autoarea arată că în condițiile de astăzi, dezvoltarea cercetării științifice impune crearea unui al treilea instrument, repertoriul numeric detaliat. Acesta este rezultatul aplicării combinate a principiilor care au stat la baza redactării primelor două instrumente care însă, fiind prea generale, prea schematice, s-au dovedit a fi insuficiente, obligînd cercetătorul să efectueze o muncă considerabilă, de care ar fi putut face economie, dacă instrumentele de cercetare ar fi fost mai explicate.

Pe lângă acest avantaj, elaborarea acestuia este mai rapidă, deoarece categoriile întregi de articole pot fi tratate sub forma unui repertoriu numeric, în timp ce altele sînt definite de o manieră mai mult sau mai puțin detaliată, după natura conținutului lor.

Consultarea este ușurată, grație unei introduceri lămuritoare, care face o prezentare generală a documentelor cuprinse și a indexului care, opiniază E. Houriez, nu trebuie în nici un caz să lipsească.

Autoarea conchide că acesta este instrumentul de cercetare, care prin caracterul său științific și prin suplețea sa, răspunde cel mai bine cerințelor publicului.

L. M.

ELISABETH HOURIEZ, LES TABLEUX MÉTHODIQUES DES GÉOGRAPHIQUES DANS LES INSTRUMENTS DE RECHERCHE, în „La Gazette des Archives”, nr. 65, p. 97—101.

Autoarea susține generalizarea practicii publicării tabelelor de nume geografice în inventarele și repertoriile publicate, bineînțeles atunci când acestea prezintă un interes care depășește cadrul strict al unui departament și dispune de o gamă de informații privind alte provincii franceze, germanice, sau țări europene și chiar S.U.A.

Schema generală a unui asemenea tabel comportă două mari diviziuni: Franța și străinătatea. În interiorul primei diviziuni se repartizează numele geografic într-o ordine bine determinată, începând cu regiunile vecine și continuând cu celelalte.

Evident, este posibil a adopta și o altă metodă, aceea a prezentării numelor în ordinea alfabetică.

Numele geografice care n-au fost identificate, formează o rubrică aparte de „neidentificate”.

Ceea ce este valabil pentru numele geografice franceze este valabil și pentru cele străine. Alegerea metodei o va decide materialul fondului inventariat.

Desigur, tablele geografice nu vor fi întocmite pentru instrumentele de cercetare a cărui index, puțin voluminos, poate fi rapid parcurs sau, pentru instrumentele de cercetare consacrate unor fonduri care prin natura lor, reprezintă un interes restrâns la cadrul departamental sau comunal.

În rest, importanța tabelelor geografice constă în aceea că, cercetătorii străini sau francezi, își dau seama repede, dacă instrumentul de cercetare pe care ei îl consultă, conține referințele pentru scopul muncii lor.

L. M.

HENRI BLAQUIÈRE, LE MICROFILM DANS LES ARCHIVES. I. ASPECT THÉORIQUES, în „La Gazette de Archives”, nr. 67, 1969 p. 239—254.

Arătând scopul pentru care se microfillează documentele și descriind avantajele ce le conferă celor care se folosesc de acestea, autorul ajunge la concluzia că este absolut necesar să se acorde o atenție deosebită păstrării documentelor prețioase sau, care prin structura lor, sînt mai puțin rezistente trecerii timpului. Întrebarea care se pune, este dacă microfilmul este procedeul care convine cel mai bine în toate cazurile, sau xerografia este cea care își va spune ultimul cuvînt. Important de stabilit este cunoașterea în ce măsură fiecare departament trebuie să fie dotat cu mijloace materiale necesare microfilmării sau crearea unei singure rezerve de microfilme ușor de transportat atunci cînd consultarea lor o cere.

Tot ca o problemă în studiu, este cea legată de documentele contemporane; arhivele pot primi numai microfilmele realizate de celelalte administrații sau instituții în scopul de a păstra într-un spațiu minim, o cantitate mare, sau este necesară și păstrarea documentelor.

Toate aceste întrebări invită la o nouă discuție în care abordarea lor să constituie și un prilej de cunoaștere mai amănunțită a diverse opinii și de ce nu, o rezolvare a problemei.

L. M.

FERRÉOL DE FERRY, LE MICROFILM DANS LES ARCHIVES. II. ASPECTS TECHNIQUES, în „La Gazette des Archives”, nr. 67, 1969, p. 257—291.

Sintetizând răspunsurile primite la un chestionar privind păstrarea microfilmelor, metode de microfilmare și utilizarea lor, cît și problema personalului, a bugetului și a modului de echipare a atelierelor, autorul arată că se ridică întrebări asupra duratei microfilmului, a incomodității consultării lui și chiar s-a ajuns a se face o comparație între costul microfilmării documentelor și a construirii și amenajării unor localuri adecvate arhivelor.

În general, arată autorul, se opinează în favoarea intrării în arhivă a microfilmelor documentelor, care să fie realizate de cel cărora le aparține, încurajarea împrumutului de documente numai sub formă de microfilme, posibilitatea de a pune la dispoziția arhivelor un atelier mobil de microfilmare. Și pentru că această problemă este vastă și ridică multe semne de întrebare, se arată că ar fi de un real interes, organizarea unui colocvium care să grupeze arhiviști și operatori, pentru a confrunța punctele de vedere asupra microfilmării.

De asemenea, punerea la dispoziția arhiviștilor a unui manual de microfilmare în care să se facă cunoscute și ultimele metode tehnice folosite, ar constitui un sprijin prețios.

Autorul încheie arătînd că, rezultatele obținute în acest domeniu sînt de natură a crea posibilitatea arhivelor din Franța, să ajute publicului să profite de o tehnică care multiplică mijloacele de cunoaștere.

L. M.

HILTRUNNER WERNER, DIE MODERNE PAPIERKONSERVIERUNG UND—RESTAURIERUNG IM SINNE ANGEWANDTER CHEMIE UND PHYSIK Aarau (Schweiz), 1971, 32 p. + 6 fotografii și 1 schemă

În cadrul Asociației elvețiene a istoricilor hîrtiei cercetătorul Werner Hiltbrunner a făcut o interesantă expunere despre metodele moderne ale conservării și restaurării hîrtiei în lumina noilor cercetări din domeniile chimiei și fizicii. Comunicarea a fost recent multiplicată într-un număr relativ restrîns de exemplare destinate centrelor și specialiștilor care se ocupă de aceste probleme. Pe scurt, dar cu foarte multe elemente concrete, însoțite de fotografii realizate excepțional în alb-negru sau în culori, specialistul elvețian prezintă experiența de aproape trei decenii care a fost acumulată în laboratorul condus de el. Discută nu numai problemele de terminologie, problema corelării dintre restaurarea și conservarea unor mari cantități de acte și restaurarea unor piese unice, care cer elaborarea de tehnologii speciale, dar și cea a înzestrării laboratoarelor de restaurare cu „aparatură adecvată și instalațiile necesare”. W. Hiltbrunner formulează și unele păreri în ce privește folosirea diferitelor substanțe chimice la restaurare și conservare, prezintă o schemă de instalație interesantă. Cele 42 de titluri de lucrări cuprinse în bibliografia recomandată constituie un real ajutor pentru cei ce se interesează de cele mai moderne substanțe, aparate și metode folosite în restaurarea hîrtiei.

L. M.

Planșa nr. 1

1805 iunie. Hrisov prin care Constantin Alex. Ipsilante, voievodul Țării Românești, scutește de darea oieritului pe boieri și mânăstiri.

Original pe pergament, pecete aplicată (Arh. St. Buc., colecția Suluri nr. 58)

Planșa nr. 2

1752 octombrie 23. Hrisov prin care Matei Ghica, voievodul Țării Românești hotărăște asupra modului de plată a profesorilor de la școala elinească și slavonească.

Original pe pergament (Arh. St. Buc., colecția Suluri nr. 25).

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <http://arhivelenationale.ro>

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Apare de patru ori pe an
Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, Sectorul
VI, Telefon : 13.37.77

CUPRINSUL

STUDII ȘI COMUNICĂRI

A. SACERDOȚEANU	— Nicolae Iorga și mișcarea arhivistică românească . . .	35
M. KANDEL	— Nicolae Iorga — îndrumător în folosirea arhivelor și în cer- cetarea istorică	361
AL. ZUB	— Nicolae Iorga și editarea izvoarelor istorice în cadrul Academiei Române	367
ȘT. GOROVEI	— Contribuții la genealogia familiei domnitoare Tomșa . .	375
T. MATEESCU	— Știri noi despre prezența mocanilor în Dobrogea în timpul stăpînii otomane	391
GH. UNGUREANU, N. MARCU	— Arhive și biblioteci franceze, surse bogate de cercetare pentru istoria României	419

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

E. NEGULESCU	— Prefectura județului Prahova	433
--------------	--------------------------------	-----

DOCUMENTE

* * *	— Din viața și activitatea lui N. Iorga	441
-------	---	-----

ADDENDA ET CORRIGENDA

D. P. BOGDAN	— Un hrisov de la Vlad Dracul	475
L. ȘIMANSCHI	— Falsificarea parțială a unui document din vremea lui Ale- xandru cel Bun	479

CRONICĂ

ȘT. HURMUZACHE	— Acțiuni ale Arhivelor Statului în cinstea aniversării semi- centenarului creării P.C.R.	489
M. DOGARU	— Înființarea societății de heraldică și genealogie	490

NOTE BIBLIOGRAFICE	493
--------------------	-----

REVISTA ARHIVELOR

ORGANE DE LA DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

Paraît quatre fois par an

La rédaction: Bucarest, rue Arhivelor nr. 2, VI-è. Téléphone:
13.37.77

LE CONTENU

ÉTUDES ET COMMUNICATIONS

A. SACERDOȚEANU	— Nicolae Iorga et le mouvement archivistique roumain	351
M. KANDEL	— Nicolae Iorga — guide dans l'utilisation des archives et dans la recherche historique	361
AL. ZUB	— N. Iorga et l'édition des sources historiques dans le cadre de l'Académie Roumaine	367
ȘT. GOROVEI	— Contributions à la généalogie de la famille régnante Tomșa	375
T. MATEESCU	— Nouvelles informations concernant la présence des „mocani” (pâtres de Transylvanie) en Dobroudja pendant la domination ottomane	391
GH. UNGUREANU, N. MARCU	— Archives et bibliothèques françaises, des sources riches de recherche pour l'histoire de la Roumanie	419

PRÉSENTATIONS DE FONDS ET DE COLLECTIONS

E. NEGULESCU	La préfecture du district de Prahova	433
--------------	--------------------------------------	-----

DOCUMENTS

* * *	— Sur la vie et l'activité de N. Iorga	441
-------	--	-----

ADDENDA ET CORRIGENDA

D. P. BOGDAN	— Un chrysobulle du temps de Vlad Dracul.	475
L. ȘIMANSCHI	— La falsification partielle d'un document du temps de Alexandru cel Bun	479

CHRONIQUE

ȘT. HURMUZACHE	— Actions des Archives d'Etat en l'honneur de l'anniversaire du demi centenaire du P.C.R.	489
M. DOGARU	— La création de la société de science héraldique et de généalogie	490

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES	493
------------------------	-----

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN OF THE DIRECTION OF STATE ARCHIVES FROM THE
SOCIALIST REPUBLIC ROMANIA

Quarterly

Editorial Office: Bucharest, Str. Arhivelor nr. 2, Sector VI
Telephone: 13.37.77

CONTENTS

STUDIES AND COMMUNICATIONS

A. SACERDOTEANU	— Nicolae Iorga and the Romanian archive movement . . .	351
M. KANDEL	— Nicolae Iorga — a guide in the use of archives and in the historical research	361
AL. ZUB	— N. Iorga and the publication of historical sources in the Romanian Academy	367
ȘT. GOROVEI	— Contribution to the genealogical table of the reigning family Tomșo	375
T. MATEESCU	— New data concerning the presence of Transylvanian people in Dobroudja during the Ottoman domination	391
GH. UNGUREANU, N. MARCU	— French archives and libraries, rich sources of research for the history of Romania	419

PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS

E. NEGULESCU	— The Prahova District prefecture	433
---------------------	---	-----

DOCUMENTS

* * *	— From N. Iorga's life and activity	441
--------------	---	-----

ADDENDA ET CORRIGENDA

D. P. BOGDAN	— A document from Vlad Dracul	475
L. ȘIMANSCHI	— The partial forgery of a document from the times of Alexandru cel Bun	479

CHRONICLE

ȘT. HURMUZACHE	— State Archive manifestations in the honour of R.C.P. half-centennial, anniversary	489
M. DOGARU	— The setting up of the heraldic and genealogical society	490

REFERENCES	493
-----------------------------	-----

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERALDIREKTION DER STAATSARCHIVE
DER
SOZIALISTISCHEN REPUBLIK RUMÄNIEN

Erscheint viermal jährlich

Redaktion: Bukarest, str. Arhivelor nr. 2, Fernruf: 13.37.77

INHALT

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

- A. SACERDOȚEANU — Nicolae Iorga und die rumänische Bewegung auf dem Ge-
biete des Archivwesens 351
- M. KANDEL — Nicolae Iorga — Wegweiser in der Erschliessung der Archi-
valien und in der Geschichtsforschung 361
- AL. ZUB — N. Iorga und die Herausgabe der historischen Quellen
innerhalb der Rumänischen Akademie 367
- ȘT. GOROVEI — Beitrag zur Genealogie der herrschenden Familie
Tomșa 375
- T. MATEESCU — Neue Angaben über das Vorhandensein der Mokenen in
der Dobrudscha während der Türkenherrschaft 391
- GH. UNGUREANU, — Französische Archive und Bibliotheken als reiche Forsch-
N. MARCU ungsquellen für die Geschichte Rumäniens 419

DARSTELLUNG VON BESTÄNDEN UND SAMMLUNGEN

- E. NEGULESCU — Die Präfektur des Distrikts Prahova 433

DOKUMENTE

- • • — Aus Nicolae Iorgas Leben und Tätigkeit 441

ADDENDA ET CORRIGENDA

- D. P. BOGDAN — Eine Urkunde von Vlad Dracul 475
- L. ȘIMANSCHI — Die partielle Verfälschung einer Urkunde aus der Zeit Ale-
xandru des Guten 479

CHRONIK

- ȘT. HURMUZACHE — Veranstaltungen des Staatsarchivs zu Ehren des 50. Jah-
restages der RKP 489
- M. DOGARU — Gründung der Gesellschaft für Heraldik und Genealogie 490

BIBLIOGRAPHISCHE NOTEN 493

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ

А. САЧЕРДОЦАНУ	— Николае Йорга и румынское архивное движение . . .	351
М. КАНДЕЛ	— Николае Йорга-путеводитель в использовании архивов и в историческом исследовании	361
А. ЗУБ	— Николае Йорга и издательство исторических источни- ков в Румынской Академии.	367
С. ГОРОВЕЙ	— Генеалогические вклады государственной семьи Томша	375
Т. МАТЕЕСКУ	— Новые сведения о существовании чабанов из предго- рий Карпат в Добруджи во время османской власти	391
Г. УНГУРЯНУ, Н. МАРКУ	— Французские архивы и библиотеки богатые исследова- тельные источники для румынской истории	419

ОБЗОРЫ АРХИВНЫХ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ.

Е. НЕГУЛЕСКУ	— Префектура уезда Праховы	433
--------------	--------------------------------------	-----

ДОКУМЕНТЫ

• • •	— Из жизни и деятельности Н. Йорги	441
-------	--	-----

ADDENDA ET CORRIGENDA

Д. БОГДАН	— Грамота Влада Дракул	475
Л. ШИМАНСКИ	— Частичная фальсификация документа со времени Александра Доброго.	479

ХРОНИКА

Ш. ХУРМУЗАКЕ	— Действия Государственных Архивов в честь 50 летней годовщины Румынской Коммунистической Партии .	489
М. ДОГАРУ	— Создание генеалогического и геральдического общества	490

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ.	493
----------------------------	-----

Tehnoredactare : **MARIANA RĂDULESCU**

*Dat la cule, 16 iunie 1971. Bun de tipar 22 IX 1971. Tiraaj 4500
exemplare. Cost de tipar 10¹/₄*

Intreprinderea Poligrafică „Informația”, str. Brezoianu nr. 23 – 25
București, R. S. România, Comanda 2570

CĂTRE AUTORI

"Revista Arhivelor" publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, numismatică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materiale în patru exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Autorii primesc gratuit 30 de exemplare "extrase" cu copertă comună.

